

T.C.
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ ANABİLİM DALI

**MUĞLA İLİNDE OTO YAN SANAYİİ'NDE ÇIRAK OLARAK ÇALIŞAN
ÇOCUK VE GENÇ İŞÇİLERİN ÇALIŞMA KOŞULLARI VE İŞ SAĞLIĞI VE
GÜVENLİĞİ BAKIMINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
YELİZ USLU

DANIŞMAN
PROF. DR. ABDURRAHMAN AYHAN

Nisan/2014

MUĞLA

T.C.
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ ANABİLİM DALI

MUĞLA İLİNDE OTO YAN SANAYİİ'NDE ÇIRAK OLARAK ÇALIŞAN
ÇOCUK VE GENÇ İŞÇİLERİN ÇALIŞMA KOŞULLARI VE İŞ SAĞLIĞI VE
GÜVENLİĞİ BAKIMINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

YELİZ USLU

Sosyal Bilimler Enstitüsünce
“Yüksek Lisans”
Diploması Verilmesi İçin Kabul Edilen Tezdir.

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 09.05.2014
Tezin Sözlü Savunma Tarihi : 25.04.2014

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Abdurrahman AYHAN
Jüri Üyesi : Prof. Dr. Muammer TUNA
Jüri Üyesi : Doç. Dr. Betül Altuntaş

Enstitü Müdürü : Prof. Dr. Namık Kemal ÖZTÜRK

Nisan/2014
MUĞLA

TUTANAK

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün 14.10.14/20.14 tarih ve 627/2 sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 24..maddesine göre, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı Yüksek lisans öğrencisi Yeliz USLU'nun "Muğla İlinde Oto Yan Sanayii'nde Çırac Olarak Çalışan Çocuk ve Genç İşçilerin Çalışma Koşulları ve İş Sağlığı ve Güvenliği Bakımından Değerlendirilmesi" adlı tezini incelemiş ve aday 25/04/2014 tarihinde saat 10'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra 60 dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin **kabul** edildiğine oy birliği ile karar verildi.

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Abdurrahman Ayhan

Üye
Prof. Dr. Muammer Tuna

Üye
Doç. Dr. Betül Altuntaş

YEMİN

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “Muğla İlinde Oto Yan Sanayii’nde Çıracı Olarak Çalışan Çocuk ve Genç İşçilerin Çalışma Koşulları ve İş Sağlığı ve Güvenliği Bakımından Değerlendirilmesi” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

09/05/2014

Yeliz USLU

YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ
TEZ VERİ GİRİŞ FORMU

YAZARIN

MERKEZİMİZCE DOLDURULACAKTIR.

Soyadı : USLU

Adı : Yeliz

Kayıt No:

TEZİN ADI

Türkçe : Muğla İlinde Oto Yan Sanayii'nde Çıracak Olarak Çalışan Çocuk ve Genç İşçilerin Çalışma Koşulları ve İş Sağlığı ve Güvenliği Bakımından Değerlendirilmesi

Y. Dil : Automobile Ancillary Industry in Mugla Province's Apprentice Workers in Children and Young Workers Working Conditions and Occupational Health and Security Evaluating

TEZİN TÜRÜ: Yüksek Lisans

Doktora

Sanatta Yeterlilik

x

TEZİN KABUL EDİLDİĞİ

Üniversite : Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

Fakülte : İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü

Diğer Kuruluşlar :

Tarih : 25.04.2014

TEZ YAYINLANMIŞSA

Yayınlayan :

Basım Yeri :

Basım Tarihi :

ISBN :

TEZ YÖNETİCİSİNİN

Soyadı, Adı : AYHAN, Abdurrahman

Ünvanı : Prof. Dr.

TEZİN KONUSU (KONULARI) :

1. Sanayide Çırac Olarak Çalışan Çocukların Çalışma Koşulları
2. Çalışma Koşullarının İş Sağlığı ve Güvenliği Bakımından Değerlendirilmesi
3. Çocuk İşçilerle İlgili Hukuksal Düzenlemeler

TÜRKÇE ANAHTAR KELİMELER:

1. Çalışan Çocuk
2. Çıraclık Eğitimi
3. Sanayi
4. Çalışma Koşulu
5. İş Sağlığı ve Güvenliği

İNGİLİZCE ANAHTAR KELİMELER:

1. Working Child
2. Apprenticeship Education
3. Industry
4. Working Condition
5. Laborer Health and Security

- 1- Tezimden fotokopi yapılmasına izin vermiyorum ()
- 2- Tezimden dipnot gösterilmek şartıyla bir bölümünün fotokopisi alınabilir (X)
- 3- Kaynak gösterilmek şartıyla tezimin tamamının fotokopisi alınabilir ()

Yazarın İmzası :

Tarih : 09/05/2014

ÖZET

Dünya genelinde milyonlarca çocuk okul yerine çalışmaya yönelmektedir. Çocuk işçiliği, tüm dünyada ve özellikle gelişmekte olan ülkelerde çocukların bedensel ve ruhsal gelişimlerini olumsuz etkileyen önemli bir toplumsal sorundur. Bu çocuklar uzun çalışma sürelerinde ve kötü koşullarda çalışmaktadırlar. Çocukların büyük bölümü 16-17 yaşındadır ve oto-tamirinde çalışmaktadır. Okul seçimindeki en belirgin ölçüt, meslek sahibi olmaktır. Çalışma süresi, yasal süreden fazladır. Çalışma koşulları ve yapılan işle ilgili yeterli önlem alınmamaktadır. İşe giriş ve periyodik muayeneler yeterli düzeyde yapılmamaktadır. Bu araştırma, Muğla il merkezinde bulunan Mesleki Eğitim Merkezi'ne kayıtlı çocukların işyerlerinde çalışma koşullarının belirlenmesi ve sorunlar için çözüm önerileri getirmek için yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çalışan çocuk, çıraklık eğitimi, sanayi, çalışma koşulu, iş sağlığı ve güvenliği.

ABSTRACT

Millions children around the world go to work instead of to school. Child labour which is an important social problem especially in developing countries affects physical and psychosocial development of children. It is a serious obstacle for their education. They often work longer hours and under worse conditions. An essential part of working children is 16-17 of age and work in car repair. The preference of school, depends on their carrier. The duration of working hours is above the legal duration. It is observed enough prevention for working conditions and for the work have not taken. Periodic examinations and the examinations performed before starting to work, are not applied at an expected level. The study was conducted to determine working conditions of the children who were educated at Apprenticeship Education Center in Muğla and make suggestions in order to solve these problems.

Key Words: Working child, apprenticeship education, industry, working condition, laborer health and security.

ÖNSÖZ

Günümüzde çocuk işçiliğinin önlenmesi ve çalışma şartlarının iyileştirilmesi öncelikli dünya sorunlarından biri olarak ele alınmaktadır. Çocuk işgücü hemen hemen her toplumda öncelikli ve gerçekçi çözüm bekleyen sosyal sorunlardan birisi olarak kabul edilmektedir. Farklı kaynaklardan beslenen, toplum ve özellikle de çocuk açısından telafi edilemez problemleri ortaya çıkaran bu sorunun sosyo-psikolojik sonuçları derinleşmekte ve hızla belirginleşmektedir. Bu çocuklar sömürülmeye en açık ve korunmaya muhtaç toplumsal kesimlerden birini, belki de en önemlisini teşkil etmektedir. Milyonlarca çocuk fiziksel, zihinsel, sosyal, duygusal ve kültürel gelişimlerine zarar veren, ulusal ve uluslararası yasalar ihlal edilerek uygun olmayan koşullarda çalışmaktadır. Bu çalışma ile sanayide çalışan çocukların çalışma koşullarının ortaya çıkarttığı risk faktörlerinin değerlendirilmesi, yapılacak düzenlemeler hakkında literatüre katkı sağlaması amaçlanmıştır.

Araştırma konusunun belirlenmesinde görüşmeler yaparak bana vakit ayıran, oldukça sabırla ve hoşgörü ile yanımda olan, umutsuzluğa kapıldığım anlarda pozitif enerjisiyle beni motive eden değerli danışmanım Prof. Dr. Abdurrahman AYHAN'a teşekkürü borç bilirim. Çalışmamı hazırladığım dönemde beni değerli görüşleri ve tavsiyeleriyle yönlendiren sevgili bölüm hocam Doç. Dr. Betül ALTUNTAŞ'a teşekkürü borç bilirim. Ayrıca eğitimim süresince her zaman bana yol gösteren sevgili bölüm hocalarıma teşekkür ederim.

Ailem bana eğitime ilk başladığım günden bugüne dek hiç eksilmeyen bir ilgi, anlayış ve destek sağlamıştır. Hayatım boyunca sürekli yanımda olduklarını hissettiren, bana sonsuz sevgi sunan, varlıklarına her zaman ihtiyaç duyacağım, ilgi, destek ve fedakarlıklarını hiçbir zaman esirgemeyen, benim için tüm zorluklara katlanan, beni bugünlere getiren biricik ANNEM ve BABAM'a minnettarım. Ayrıca beni her daim destekleyen, benden maddi, manevi hiçbir fedakarlığı esirgemeyen abimlere çok teşekkür ederim.

Eğitim hayatımda tanıştığım, iyi kötü her Őeyi paylaştığım, her daim yanımda olup beni destekleyen ve hiçbir fedakarlığı esirgemeyen değerli arkadaşım ağla Yazal'a çok teşekkür ederim.

Alan araştırması süresince benden yardımlarını esirgemeyen Muğla İl Milli Eğitim Müdürlüğü'ne bağlı Mesleki Eğitim Merkezi müdürü Őantekin alış Bey'e ve araŐtırmam süresince bana yardımcı olan eğitmenler ile görüşme yaptığım geleceğimizin değerli çocuklarına çok teşekkür ediyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	I
ABSTRACT.....	II
ÖNSÖZ.....	III
İÇİNDEKİLER.....	V
TABLOLAR LİSTESİ.....	IX
EKLER LİSTESİ.....	X
KISALTMALAR.....	XI
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇOCUK VE GENÇ İŞÇİLERE İLİŞKİN TEMEL KAVRAMLAR VE ÇALIŞMA KOŞULLARI

I.ÇOCUK VE GENÇ İŞÇİLERE İLİŞKİN TEMEL KAVRAMLAR.....	7
1. Çocuk, Çocuk İşçi ve Genç İşçi Kavramları.....	8
1.1.Çocuk Kavramı ve Anlamı.....	8
1.2.Çocuk İşçi Kavramı ve Anlamı.....	9
1.3.Genç İşçi Kavramı ve Anlamı.....	10
2. Çıraklık Kavramı ve Çıraklık Sözleşmesi.....	12
2.1. Çıraklık Kavramı ve Önemi.....	12
2.2. Çıraklık Sözleşmesi.....	14
3. İş Sağlığı ve Güvenliği Anlam ve Önemi.....	15
4.Çocuk İşçiliğinin Tarihsel Gelişimi ve Uluslararası Bakımdan Önemi.....	20

II. ÇOCUKLARIN ÇALIŞMA KOŞULLARI VE ÇALIŞMA

NEDENLERİ.....	22
2.1.Ülkemizde Çocuk İşçiliğinin Mevcut Durumu.....	23
2.2.Çocukların Çalışma Alanları.....	28
2.3. Çocukların Çalışma Nedenleri.....	31
2.4. Çocukların Çalıştırılma Nedenleri.....	35
2.5. Çalışmanın Çocuklar Üzerindeki Etkileri.....	36

İKİNCİ BÖLÜM

ÇOCUK İŞÇİLER İLE İLGİLİ YASAL DÜZENLEMELER

I. ÇOCUKLARIN ÇALIŞTIRILMASI İLE İLGİLİ ULUSLARARASI

DÜZENLEMELER.....	38
1.1.Birleşmiş Milletler Sözleşme'sinde Çocuk İşçilerle İlgili Düzenlemeler.....	39
1.2.İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ndeki Çocuk İşçilerle İlgili Düzenlemeler.....	42
1.3. Avrupa Konseyi ve Avrupa Birliği Sözleşmeleri'ndeki Çocuk İşçilerle İlgili Düzenlemeler.....	44
1.4. Uluslararası Çalışma Örgütü' nün Çocuk İşçilerle İlgili Sözleşmeleri ve Tavsiye Kararları.....	49
1.4.1. Sözleşmeler.....	51
1.4.2. Tavsiye Kararları	54

II.TÜRKİYE'DE ÇOCUKLARIN ÇALIŞTIRILMASI İLE İLGİLİ YASAL

DÜZENLEMELER.....	56
2.1. Anayasa'mızda Çocuk İşçilerle İlgili Düzenlemeler.....	56

2. 2. Umumi Hıfzısıhha Kanunu'ndaki Çocuk İşçilerle İlgili	
Düzenlemeler.....	57
2.3. Borçlar Kanunu'ndaki Çocuk İşçilerle İlgili Düzenlemeler.....	58
2.4. 4857 Sayılı İş Kanunu'ndaki Çocuk İşçilerle İlgili Düzenlemeler.....	58
2.4.1. İşe Başlamada Asgari Yaş.....	60
2.4.2. Ücretli İzin.....	61
2.4.3.Sağlık Muayeneleri.....	62
2.4.4. Çalıştırma Süreleri ve Yasaklar.....	63
2.4.5. Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında	
Yönetmelik.....	64
2.4.6. Ağır ve Tehlikeli İşler Yönetmeliği.....	66
2.5. 3308 Sayılı Mesleki Eğitim Kanunu'ndaki Çocuk İşçilerle İlgili	
Düzenlemeler.....	69
2.6. 5510 Sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu'ndaki	
Çocuk İşçilerle İlgili Düzenlemeler.....	72
2.7. 6331 Sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu'ndaki Çocuk İşçilerle İlgili	
Düzenlemeler.....	73
2.8. 6356 Sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu'ndaki Çocuk	
İşçilerle İlgili Düzenlemeler.....	74

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MUĞLA İLİNDE OTO YAN SANAYİİ'NDE ÇIRAK OLARAK ÇALIŞAN ÇOCUK VE GENÇ İŞÇİLERİN ÇALIŞMA KOŞULLARI VE İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİ BAKIMINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

I.ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	75
1.1.Araştırmanın Alanı ve Kapsamı.....	75
1.2.Araştırmanın Amacı ve Önemi.....	78

1.3.Araştırmanın Sınırları.....	79
1.4.Veri Toplama Süreci.....	79
1.5.Verilerin Analizi.....	82
II. ARAŞTIRMANIN BULGULARI.....	83
2.1.Eğitim Durumu.....	83
2.2.Ailenin Gelir Düzeyi.....	86
III. MUĞLA İLİNDE OTO YAN SANAYİİ'NDE ÇIRAK OLARAK ÇALIŞAN ÇOCUK VE GENÇ İŞÇİLERİN ÇALIŞMA KOŞULLARI.....	89
3.1.Çıracılık Sözleşmeleri.....	89
3.2.Ücret Hakkı.....	90
3.3.Çalışma Süreleri.....	92
3.4. Dinlenme Süreleri.....	96
3.4.1.Ara Dinlenmesi.....	96
3.4.2. Hafta Tatili Dinlenmesi.....	97
3.4.3.Yıllık Ücretli İzin.....	98
3.5. Sosyal Güvenlik Hakları.....	100
3.5.1.Genel Sağlık Sigortası.....	101
3.5.2. İş Kazası ve Meslek Hastalığı.....	101
3.5.3. Sağlık Raporları.....	105
3.6. Çocukların Geleceğe İlişkin Beklentileri.....	107
3.7. Araştırma Bulgularına İlişkin Sonuçlar ve Değerlendirme.....	109
SONUÇ.....	113
KAYNAKÇA.....	124

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. Temel Çocuk İşgücü Göstergeleri (6-17 yaş), 2006-2012

Tablo 2. Eğitim Durumuna İlişkin Bilgiler

Tablo 3. Ücret Haklarına İlişkin Bilgiler

Tablo 4. Çocukların Yıllık İzin Kullanma Durumuna İlişkin Bilgiler

Tablo 5. Sağlık Raporuna İlişkin Bilgiler

Tablo 6. Periyodik Muayeneye İlişkin Bilgiler

Tablo 7. Geleceğe İlişkin Beklentiler

EKLER LİSTESİ

EK 1. Araştırma Örneklemine İlişkin Bilgiler

EK 2. Araştırmada Kullanılan Görüşme Sorularına İlişkin Bilgiler

KISALTMALAR

ASŞ	: Avrupa Sosyal Şartı
BMÇHS	: Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi
BM	: Birleşmiş Milletler
ÇÇD	: Çalışan Çocuklar Dairesi
ÇSGB	: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
CMEK	: Çıraklık Mesleki Eğitim Kanunu
DİE	: Devlet İstatistik Enstitüsü
GG-ASŞ	: Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı
ILO	: International Labour Organization (Uluslararası Çalışma Örgütü)
IPEC	: International Programme on the Elimination of Child Labour (Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Uluslararası Programı)
İSG	: İş Sağlığı Güvenliği
İSGK	: İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
MEK	: Mesleki Eğitim Kanunu
MEKSA	: Mesleki Eğitim ve Küçük Sanayi Destekleme Vakfı
MEM	: Mesleki Eğitim Merkezi
RG	: Resmi Gazete
SHÇEK	: Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu
STK	: Sivil Toplum Kuruluşları
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TC	: Türkiye Cumhuriyeti
TCK	: Türk Ceza Kanunu
TİSK	: Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu
TKİ	: Türkiye Kömür İşletmeleri
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
TÜRKİŞ	: Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu
YHGK	: Yargıtay Hukuk Genel Kurulu

GİRİŞ

İnsanlığın gelişim evresinde çocukluk önemli bir yer tutar. Bu dönemdeki yetişme koşulları ve alınan eğitimin yetişkinlik evresindeki yaşam kalitesi üzerinde büyük katkısı vardır. Çocukların çalışması dünya çapında bir olgudur ve tarihin ilk çağlarından beri dünya ülkelerinin neredeyse tamamında görülür. Çocuk işçiliği sorunu geliştirmekte olan tüm ülkelerde olduğu gibi, ülkemiz içinde önem taşıyan bir konudur. Türkiye kırsal yerleşimden kentsel yerleşime ve tarım ekonomisinden sanayi ekonomisine geçiş sürecini yaşamaktadır. Bu süreç, çocuk işçiliği sorununu daha fazla gündeme getirmekte özellikle aile gelirine katkıda bulunmak amacıyla çocuklar, eğitimlerini yarıda bırakıp marjinal işlerde çalışmaya başlamaktadırlar. Çocuk fiziksel, zihinsel, ruhsal ve sosyal gelişim dönemini henüz tamamlamadığı için, özellikle çalışma hayatındaki çeşitli etkenler, tüm gelişimini olumsuz etkileyebilecek unsurları içinde barındırmaktadır. Bu olumsuz etkilerden en önemlisi ise çocuğun çalışmak zorunda olması nedeniyle eğitimine devam edememesi ve yaşamının geri kalan bölümünü gerekli donanımdan yoksun ve niteliksiz bir birey olarak geçirmesidir. Çocukların eğitimsiz kalması dünya açısından da önemli bir kayıptır. Diğer yandan çalışan çocukların her türlü suiistimal ve istismara da açık olması durumun bir başka bilinen boyutudur. Çocuk işçiliğinin çocuğun gelişimi açısından yarattığı sakıncalar açıktır. Ancak Türkiye ve benzeri ülkelerin sahip olduğu sosyo-ekonomik yapı ve kültürel değerler, bu sorunu kısa vadede çözümlenmenin olanaksız olduğunu da göstermektedir (Tor, 2010: 26).

Türkiye’de kişi başına düşen gayri safi milli hasılanın düşük olması, gelir dağılımında adaletsizlikler, yüksek seviyelerdeki işsizlik oranları, eğitim imkanlarına ulaşmada karşılaşılan sıkıntılar, göç ve çarpık şehirleşme, işverenlerin çocuk işçileri ucuz işgücü olarak görmeleri, çalışma hayatının düzenlenmesinde karşılaşılan mevzuat eksiklikleri ve etkin denetim yapılamaması ve ailelerin bakış açısı, Türkiye İstatistik Kurumu Çocuk İşgücü Anketi sonuçlarına göre 6-17 yaş grubundaki yaklaşık bir milyon çocuğun çalışmasına neden olmaktadır (Günöz, 2007: 1).

Çocukların çalışma yaşamında yer almasının en önemli nedeni yoksulluktur. Bugün dünyada çocuk işçiliğinin gelişmemiş ya da gelişmekte olan ülkelerde yoğun biçimde görülmesi de bunu doğrulamaktadır. Gerçekçi olarak düşünülürse bugün dünyada yoksulluk önlenemediği sürece çocuk işçiliğini tamamen yok etmek bir hayalden öteye gidemez. Yoksulluk fiziki ve sosyal anlamda kişilerin asgari yaşam standardına sahip olamaması durumunu ifade etmekte ve aynı zamanda sosyo-ekonomik hak ve özgürlüklerin hem anlam hem de kapsam bakımından daralmakta olduğuna vurgu yapmaktadır. Yoksulluğun toplumsal temeli, gelir dağılımı, emek gücü, cinsiyet, eğitim ve diğer bazı demografik olgular arasındaki ilişkilere bakılarak değerlendirilmektedir. Yoksulluk özellikle eğitimsiz ve düşük eğitimli kadınlar, kırsal alanda yaşayan insanlar, sosyal güvenlik sistemi dışında kalan kişiler ve enformel sektörde çalışanlar için daha ciddi bir sorun haline gelmiştir (Güneş ve Karagöl, 2013: 295). Küreselleşme süreci ile birlikte kendini daha çok hissettiren ve bütün toplumların ortak sorunu olan yoksulluk, ekonomik sonuçlarının ötesinde, önemli sosyal ve politika sonuçları da olan çok boyutlu bir kavram olarak, belirli toplumsal grupları vuran bir sorun haline gelmekte ve yoksulluğun hedef aldığı en önemli kitleyi kadınlar ve çocuklar meydana getirmektedir. Aile yaşamını ve doğal olarak çocukluğu etkileyen yoksulluk; çocukluk dönemini somut bir şekilde tehdit ederek, en başta çocuğun yaşama hakkı olmak üzere gelişme, koruma, katılım, sağlık, beslenme, eğitim gibi temel haklardan yoksun kalmasına neden olmakta ve çocukların ruhsal, fiziksel, bilişsel ve sosyal gelişimlerini olumsuz yönde etkilemektedir. Yoksulların genellikle eğitimsiz ya da eğitim düzeylerinin düşük olması nedeniyle niteliksiz işgücü olarak kabul görmeleri yoksunluklarını pekiştirmektedir. Düzenli ve sürdürülebilir gelirden yoksun ailelerde, aile fertlerinin işgücü önemli bir kaynak oluşturmakta, kadınlardan ve çocuklardan iş yaşamında yer almaları beklenmektedir. Ailenin genel itibarıyla eğitim seviyesinin düşük oluşu, çocukların eğitime verilmesi gereken önem derecesini düşürmekte, eğitimin maliyeti ve eğitim sonrası yaşanan işsizlik süreci bu durumu haklıymış gibi göstermekte ve okul hayatından uzaklaştırılan çocuklar eğitimsiz bireyler olarak yetişerek, düşük gelir ve yoksullukla ifadelendirilen ve düşük eğitimli, niteliksiz ve işe giriş çıkışın kolay olduğu işlere karşılık gelen enformel sektörün işçileri ya da işçi adayları haline gelmektedir. Çocukların erken yaşlarda işgücü piyasalarında yer

almaları anlamına gelen çocuk emeği kullanımı toplumsal bir sorun olarak uzun yıllardır gündemi işgal etmektedir. Genelinde insan hakları özelinde ise çocuk hakları sorunu olan çocuk işçiliği, yalnızca az gelişmiş ülkelerde değil gelişmiş ülkelerde de görülmekte ve çocukların maddi kazanç ya da meslek öğrenmek amacıyla çalışma yaşamında yer alması fiziksel, ruhsal ve sosyal gelişimlerini olumsuz yönde etkileyerek, bir ülkenin en önemli sermayesi olan beşeri sermayeyi tahrip etmektedir (Boybek, 2009: 13).

Sanayileşmenin ilk dönemlerinden beri çocuk işgücü “ucuz işgücü” olarak değerlendirilmiş, bu nedenle de bazı çalışma alanları için tercih edilmiştir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde çocukların ve gençlerin çalıştırılmasının bir nedeni de çocuğun meslek edinmesidir. Meslek öğrenme karşılığında kimi zaman çocuklar ve gençler ücret karşılığı olmaksızın da çalışabilmektedir. Ayrıca çocuklar haklarının ne olduğunu da tam olarak değerlendiremedikleri için, çalışmalarını karşılığında neyi talep edeceklerini de bilemezler. Böylece çocuk emeğinin istismar edilmesi söz konusu olmaktadır. Çocukların ve gençlerin çalışmalarının başlıca nedeni ekonomiktir. Sanayi devriminin ilk zamanlarında çocuklar küçük vücut yapıları nedeniyle bazı çalışma alanlarında tercih edilerek çalıştırılmışlarsa da, günümüzde çocuk ve gençlerin çalışmalarının temelinde ekonomik gereksinim yatmaktadır. Ailenin ekonomik gücü yeterli değilse çocuklar ve gençlerin de aile ekonomisine katkıda bulunmaları zorunluluğu doğmakta ve çocuk ve gençler çalışma hayatına katılmaktadırlar. Bu araştırmada çalışan çocuk ve gençlerin çoğu, amaçlarının meslek sahibi olmak ve para kazanmak olduğunu ifade etmişlerdir. Toplumların geleceği olan bu bireyler, erken yaşlarda çalışma yaşamının ağır ve tehlikeli koşullarıyla karşı karşıya kalmakta ve çok sayıda çocuk için çalışma, insan haklarını temelinden sarsan bir uygulamaya dönüşmektedir. Çocuğun çalışması çoğu zaman eğitimden yoksun kalmasına, fiziksel ve düşünsel gelişiminin olumsuz yönde etkilenmesine ve sonuçta toplum yönünden onarılası güç birçok olumsuzluğa neden olabilmektedir. Bununla birlikte çalışma, özellikle de çırak statüsünde çalışma formel mesleki eğitimin güçlü bir alternatifi olabilir ve çocuğu geleceğe hazırlayabilir. Ayrıca ailenin yaşamını sürdürmesi açısından da kaçınılmaz olabilir. Çocukların çalışma yaşamı içinde yer alış nedenleri ve ortaya çıkardığı sorunlar çok boyutludur

ve kısa vadede ortadan kaldırılması güç görülmektedir. Bu nedenle günümüzde başta ILO olmak üzere konu ile ilgili birçok kurum ve kuruluş çocuk işçiliğinin bütünüyle ortadan kaldırılması yolunda bir ilk adım olarak çocuk işçiliğinin en kötü ve sömürücü biçimleri üzerinde durmaktadır. Bu çerçevede ağır ve tehlikeli işler, kölelik ve zorla çalıştırma, çocuk fuhuşu çocuk işçiliğinin en kötü biçimleri olarak sıralanmakta, yapılan çalışmalarda da bu alanlarda yer alan çocuklara özel öncelik tanınmaktadır (Şişman, 2006: 252).

İşyerlerinde, on sekiz yaşından küçüklerin çalıştırılmaları ile ilgili olarak, çocuk işçilerin istismar edilmesinin önüne geçilebilmesi amacıyla, yasal düzenlemelerin yapılması zorunlu hale gelmiştir. Bu amaç ile, 4857 sayılı İş Kanununun 71. maddesi ve bu madde gereğince düzenlenerek 06.04.2004 tarihinde Resmi Gazete’ de yayınlanan Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul Ve Esasları Hakkında Yönetmelik hükümlerine göre, işyerlerinde, 18 yaşını doldurmamış çocuk ve genç işçilerin çalıştırılması hakkında bir takım sınırlamalar getirilmiş ve çalışma şartları düzenlenmiştir. 4857 Sayılı İş Kanunu’nda en az çalışma yaşına ilişkin düzenlemelerde çocuklardan söz edilmesi nedeniyle onbeş yaşını doldurmamış olanlara çocuk işçi, onbeş yaşını doldurup henüz onsekiz yaşını doldurmamış olanlara da genç işçi adı verilmektedir (Akyüz, 2000: 531). Çocuk hakları sözleşmesinin (bildirisi) 1. maddesine göre çocuklara uygulanan kanunlar çerçevesinde daha önce reşit yaşına erişilmedikçe 18 yaşını bitirmemiş kişiler çocuk olarak tanımlanır. Sosyo-ekonomik konumları gereği, herhangi bir faaliyette bulunan esnaf ve sanatkarların yanında, sanayi iş kolunda, tarım sektöründe, marjinal çalışma alanlarında, evde, sokakta, maddi kazanç elde etmek ya da meslek edinmek amacıyla üretime katılan, çalışma hayatına atılan 18 yaş altındaki kişiler çalışan çocuk olarak adlandırılır (Ceylan, Metin, 2009: 88). Çocuk yaştaki bireylerin çalışma yaşamında yer alması, günümüzde geri kalmış ve gelişmekte olan ülkelerin en önemli problemleri arasında yer almaktadır.

Çocuklar yetişkinlerin çalışmak istemediği alanlarda çok ucuza, daha büyük riskler içinde de olsa çalışmaktadırlar. Çocuklar, hukukun genel bir ifadesiyle hata, hile ve ikraha maruz kalabilmekte, dolayısıyla diğer alanlarda olduğu gibi çalışma alanında da çok kolay sömürülmektedirler. Çocukların ucuz işgücünü oluşturması,

bazı işler için uygun olması ve haklarını arayamaması, işverenlerin çocuk işgücünü tercih etmelerine sebep olmaktadır (Gökalp, 2011: 125). Yapılan birçok araştırma yoksulluğun artışına paralel olarak çocukların çalıştırılma eğiliminin de yaygınlaştığını ortaya koymaktadır. Ülkemizde çocukları çalışma hayatına iten nedenlerin başında yoksulluk gelmektedir. Yoksulluğun altında ise, ebeveynlerin işsizliği, bozuk gelir dağılımı, nüfus artışı ve göç gibi sorunlar bulunmaktadır. Çocukluk çağı, çocuğun sürekli büyüme, gelişme, değişme sürecinde olduğu, fiziksel, ruhsal ve sosyal yönden erişkinliğe hazırlandığı bir dönemdir. Çalışan çocuklar fiziksel, zihinsel, sosyal, duygusal ve kültürel gelişimlerine zarar veren, yaşam standartlarına uymayan ortamlarda çalışarak sağlıklarını olumsuz etkileyen durumlarla karşılaşmaktadırlar.

Bu araştırma üç bölüm halinde ele alınmıştır. Birinci bölümde çalışan çocuklarla ilgili kavramlara değinilmiştir. Bu bölümde öncelikli olarak; çocuk, genç, yetişkin ayrımı ve çocuk işçi, genç işçi kavramları açıklanmıştır. Çocuk işçiliğinin tarihsel gelişimi ele alınarak, çocukların çalışma ve çalıştırılma nedenleri üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde ise; çocuk ve genç işçilerle ilgili ulusal ve uluslararası hukukta çocuk işçilerle ilgili düzenlemelere değinilmiştir. Uluslararası düzenlemeler, genellikle Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği ve Uluslararası Çalışma Örgütü'nün bu konuda kabul ettiği sözleşmelerden, ulusal düzenlemeler ise çocuk işçiliği konusunda hükümler içeren çeşitli yasalardan meydana gelmektedir. Üçüncü bölümde “Muğla İlinde Oto Yan Sanayii'nde Çıracı Olarak Çalışan Çocuk ve Genç İşçilerin İş Sağlığı ve Güvenliği” bakımından incelenmesini kapsamıştır. Araştırmanın bu bölümü, araştırma yöntemi, bulguları ve yorumunu içermektedir. Bu bölümde Muğla ilinde oto yan sanayii'nde çıracı olarak çalışan çocukların ve ailelerinin sosyo-demografik özellikleri, çocukların çalışma nedenleri, aile yapıları, çalışma koşulları ve sanayide karşılaşabilecekleri riskler üzerinde durulmuştur. Çocuk işçilerin iş sağlığı ve güvenliği açısından çalışma koşulları değerlendirilmiştir. Çocukların büyük bölümü 16-17 yaşındadır ve oto-tamirinde çalışmaktadır. Çocuklar hem Mesleki Eğitim Merkezi'ne devam etmekte hem de çalışmaktadır. Okul seçimindeki en belirgin ölçüt, meslek sahibi olabilmektir. Çocukların büyük bir bölümü işe yeni başlamış olup, bir yıl ve daha kısa bir süredir çalışmaktadır. Çalışma süresi, yasal süreden

fazladır. Çocuklar iş kazası geçirmiştir. İlk sıradaki iş kazası el kol yaralanması ve bel incinmesidir. Çocukların büyük bir bölümü, risk faktörlerini ya bilmemekte ya da bilmez görünmektedir. Çalışma koşulları ve yapılan işle ilgili yeterli önlem alınmamaktadır. İşe giriş ve periyodik muayeneler yeterli düzeyde yapılmamaktadır. Çocukların iş sözleşmeleri ve iş sigortaları okulları ile yapılmaktadır. Bu araştırmanın bulgularına göre çocuk işçilerin meslek sahibi olabilmek ve para kazanmak için sanayide ağır şartlarda uzun çalışma süreleriyle riskli bir ortamda çalıştırıldığı saptanmıştır. Çocuk işçilerin geneli ekonomik nedenler dolayısıyla liseyi terk etmişlerdir. Araştırmada çocukların çoğunun kişisel koruyucu önlemleri kullanmadığı saptanmıştır. Fakat bazı çocuklar çıraklık eğitimine başladıktan sonra daha bilinçli hale geldiğini ve kişisel koruyucu önlemleri kullanmaya başladığını dile getirmiştir.

Bu çalışmanın amacı; ekonomik ve kültürel yapıya dayanan karmaşıklığını günümüzde de sürdüren çocuk ve genç işçiler olgusunun ulusal ve uluslararası yasal düzenlemeler ile çalışma koşullarını iş sağlığı ve güvenliği açısından incelemek ve Muğla ili ile ilgili mesleki alan çalışmasını gerçekleştirmektir. Bu düşüncenin ortaya çıkmasında ise dünya genelinde toplumun geleceği olan milyonlarca çocuk okul yerine çalışmaya yönelmekte, iş sağlığı ve güvenliği önlemlerinin uygulamada yetersiz olması nedeni ile olumsuz çalışma koşullarında çalışmakta ve birçoğu ise ya sakat kalmakta ya da hayatını kaybetmektedir. Bu çalışmada sanayi sektörünün tercih edilmesinin nedeni, sektörde çırak olarak çalışan çocuk ve genç işçilerin oranının yüksek olmasıdır.

Zor koşullarda çalışan ve yaşayan çocukların sorunlarını önemsemek gerekmektedir. Çalışan çocukları her türlü ihmal ve istismardan kurtarmak, yasal ve toplumsal açıdan korunmalarını ve geleceğe hazırlanmalarını sağlamak, hem toplum kalkınması, hem de insan hakları açısından önemlidir. Sorunları çözenin ilk adımı, bu çocukları ve sorunlarını bütünüyle tanımak ve tanımlamaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇOCUK VE GENÇ İŞÇİLERE İLİŞKİN TEMEL KAVRAMLAR VE ÇALIŞMA KOŞULLARI

I.ÇOCUK VE GENÇ İŞÇİLERE İLİŞKİN TEMEL KAVRAMLAR

Çocuk işçiliği, insanlık tarihi boyunca var olan ve günümüze kadar gelen çalışma hayatıyla ilgili sorun olmuştur. Eğitim, bilim ve teknolojiadaki gelişmeler ve buna bağlı olarak sosyal ve ekonomideki değişimler dahi konuyla ilgili sorunları zaman içerisinde çözmeye yeterli olmamıştır. Bu sorun, günümüzde dahi gelişmiş olan ülkelerde değil gelişmekte olan ülkelerde de devam etmektedir (Gökalp, 2011: 125).

İnsanlığın gelişim evresinde çocukluk dönemi önemli bir yer tutar. Bu dönemdeki yetişme koşulları ve alınan eğitimin yetişkinlik evresindeki yaşam kalitesi üzerinde büyük etkisi vardır. Çocuk emeği, dünyada önemli bir yer tuttuğu gibi tarihin ilk çağlarından beri varlığını korumuştur. Ancak, çocukların çalışma hayatındaki yeri, önemi ve çalışma koşulları onların; ruhsal, bedensel ve sosyal gelişimlerini olumsuz yönde sürekli olarak etkilemiştir. Bu olumsuz etkilerden en önemli hususlardan birisi de çocuğun eğitime devam etme zorunluluğunun yanı sıra çalışma hayatında da yer alarak karşılaştığı sosyo-ekonomik sorunlar içinde bulunmasıdır. Diğer taraftan ülkemizde, çalışan çocukların çalışma hayatının ortaya çıkarttığı çalışma koşullarıyla ilgili yasal düzenlemelerin kötüye kullanılması da, konumuz bakımından önemli bir husustur (Avşar ve Öğütoğulları, 2012: 9-10).

1. Çocuk, Çocuk İşçi ve Genç İşçi Kavramları

Öncelikle, çocuk işçi kavramını tanımlamak için çocuğa yaptırılan işlerin hangilerinin çocuk işçiliği kapsamına girdiğini belirtmek gerekir. Bu nedenle, çocuk işçiliği kavramını tanımlayabilmek için kimlerin çocuk, kimlerin genç işçi olması gerektiğini ortaya koymalıyız.

1.1.Çocuk Kavramı ve Anlamı

Farklı kültürlerde çocukluk dönemi, yaş grubu ve işlevleri açısından değişik şekillerde tanımlanmaktadır (Avşar ve Öğütoğulları, 2012: 11).

Çocuk tanımı, toplumların yapılarına, kültürlerine, inançlarına, ekonomilerine göre değişen bir tanımdır. Bu nedenle evrensel bir çocuk tanımı yapılamamıştır. Ancak; çocuk, sözlük anlamı olarak, yaşamın doğuştan ergenliğe kadar süren dönemi olarak belirtilmektedir (Sunal, 2009: 52). Çocuğun, olgunlaşmamış, yetişkin olmayan bir birey olduğu, ailenin ve devletin koruduğu, fiziksel ve ruhsal gelişimini sağlıklı olarak tamamlayabilen, yeterli bir eğitimle geleceğe hazırlanan ve geleceğin nitelikli işgücünü oluşturan bir insan olarak tanımlayabiliriz. Genellikle, bir ülkedeki çocukluk dönemi ya da çocukluk tanımı biyolojik, yasal ve geleneksel ölçütlere göre belirlenmektedir. Dolayısıyla, birden çok çocuk tanımı ortaya çıkar. Diğer taraftan, çocuk kavramını tanımlayabilmek için farklı bilim dallarının “çocukluk kavramı” na yüklediği anlama bakmak gerekir. Şöyle ki; psikolojide çocuk denilince, doğumundan başlayarak ergenliğe kadar ki dönemde bulunan kişi anlaşılır. Ergenlik döneminden sonra, gelişim psikolojisi “genç insan” kavramını kullanır. Psikolojideki çocuk kavramı ile tıptaki çocuk kavramı aynıdır. Çünkü tıp biliminde de çocukluk gelişime bağlıdır. Bu nedenle, ergenlik döneminin başlaması ile tıbbi bakımdan çocukluk dönemi sona erer ve gençlik çağına girilir (Dinç, 2008: 4).

Günlük dilde ise, çocuk kavramına çeşitli anlamlar verilir. Bir anlamda çocukluk kavramı, yaşla ilgili olarak yetişkinden çocuğu ayırmak için kullanılır.

Başka bir ifadeyle, yetişkin olmayan kişi çocuktur. Burada önemli olan, hangi yaş ve olayın çocukluk döneminden yetişkinliğe geçiş olarak kabul edildiğidir. Günlük dildeki çocukluk dönemi, psikolojideki çocukluk evresinden daha uzun sürmektedir. Günlük dildeki çocukluk dönemi, belli bir yaşa ulaşmakla ya da reşit olmakla veya okulun bitirilmesiyle ya da çıraklık eğitimine başlamakla sona erer (Yıldırım, 2008: 4-5).

Hukukta belli bir yaşın altındakiler çocuk olarak kabul edilir. Ancak, çeşitli hukuk dallarında çocukların fizik, ruh ve ahlak bütünlüğünü korumak amacıyla, onsekiz yaşın altında da yaş sınırlamaları yapılmıştır. Örneğin; 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'na (TCK'na) göre, henüz onsekiz yaşını doldurmamış kişiye çocuk denir. Yine, 4857 sayılı İş Kanunumuzun 71. maddesine göre, “Onbeş yaşını doldurmamış çocukların çalıştırılmaları yasaktır” denilmektedir. Ancak aynı madde metninin devamında, benimsenen bu genel ilkedен uzaklaşarak, ondört yaşını doldurmuş ve ilköğretimi tamamlamış olan çocukların bedensel, zihinsel ve ahlaki gelişmelerine ve eğitimlerini sürdürenlerin okullarına devamına engel olmayacak hafif işlerde çalıştırılabilecekleri hükme bağlanmıştır.

1.2. Çocuk İşçi Kavramı ve Anlamı

Çocuk işçi kavramı, farklı sosyal yapılara sahip toplumlarda farklı anlamlar içermektedir. Çocuk işçi tanımında, bir ülkeden diğerine, gelişmiş bir ülkeden gelişmekte olan bir ülkeye, ülke içinde bile farklılıklar görülmektedir. Genel yaklaşım ise, hayatını kazanmak veya aile bütçesine katkı sağlamak amacıyla, çalışma hayatında yer alan onsekiz yaşın altındaki bireylerin “çocuk işçi” olduğu ifadesi yönündedir. 14 yaşını bitirmiş, 15 yaşını doldurmamış ve ilköğretimini tamamlamış kişi çocuk işçi olarak nitelendirilmektedir (Özdemir, 2007: 257).

Sosyoekonomik konumları gereği, herhangi bir faaliyette bulunan esnaf ve sanatkarların yanında, sanayi iş kolunda, tarım sektöründe, marjinal çalışma alanlarında, evde, sokakta, maddi kazanç elde etmek ya da meslek edinmek amacıyla

üretime katılan, çalışma hayatına atılan 18 yaş altındaki kişiler çalışan çocuk olarak adlandırılır (Ceylan ve Metin, 2009: 88).

Uluslararası kavramlar içerisinde çalışan çocuk; esnaf ve sanatkarlar yanında ya da sanayi iş kolunda çalışan çocuklarla, tarım kesiminde ailesi ile birlikte çalışan çocuklar olarak ifade edilmektedir. Çocuk işçiliği onsekiz yaşının altındakilere fiziksel, mental, ahlaki açıdan zarar veren ve onları eğitimden yoksun bırakarak zedeleyen, istismar eden bir çalıştırma biçimi şeklinde de ifade edilebilir (Avşar ve Ögütoğulları, 2012: 11).

Türkiye'nin onayladığı Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin (BMÇHS' nin) 1. maddesi, onsekiz yaşından küçük herkesi “çocuk” olarak tanımlamaktadır. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ise, onbeş-yirmidört yaş grubunu genç işçi olarak kabul ederken, onbeş yaşın altında aile bütçesine katkıda bulunmak ya da yaşamını kazanmak amacıyla çalışanları “çocuk işçi” veya “çalışan çocuk” olarak adlandırmaktadır. 4857 sayılı İş Kanunu da Uluslararası Çalışma Örgütü'nün yaptığı ayrımı kabul ederek onbeş yaşına kadar olanları çocuk işçi, onbeş-onsekiz yaş arasında olanları genç işçi olarak kabul etmiştir (Tor, 2010: 26-27).

1.3.Genç İşçi Kavramı ve Anlamı

Uluslararası belgelerde, “genç”, “genç işçi” terimleri için belli tanımlamalar yapılırken, ulusal mevzuatta bu terimler için açık tanımlara rastlanılmamaktadır. Bununla birlikte, Türkiye'nin onayladığı uluslararası sözleşmeler ve belgelerden hareket edildiğinde, belli tanımlar üzerinde birleşmek mümkün görünmektedir (www.turkis.org.tr) (E.T. 29.09.2013).

Genç kavramı, tıbbi açıdan yetişkinlik çağındaki insanları kapsamakta ve ergin olmayanlar ile yarı yetişkinleri içermektedir. Buna göre, genç kavramı genel olarak, olgunlaşma çağındaki yeni yetişenleri (kızlarda oniki, erkeklerde ondört yaşından yirmi yaşına kadar olan dönemdeki insanları) anlatmaktadır (Centel, 1982:

37). Gençlik kavramı biyolojik, fizyolojik, cinsel ve duygulanım açısından çocuklardan farklı olan ancak yetişkin olarak da görülmeyen bir ara grup olarak tanımlanmaktadır (Sunal, 2009: 52). Hukukumuzda reşit yaşı onsekiz yaş olması biçiminde belirlenmiş bulunduğu göre, onsekiz yaşından küçüklerin tümü çocuk olarak nitelendirilebilecektir. Bununla beraber İş Hukukunda “çocuk işçi-geç işçi” ayrımı yapılmakta; ondört yaşını tamamlamış, onbeş yaşını doldurmamış küçüklere çocuk işçi, onbeş yaşını tamamlamış, ancak onsekiz yaşını doldurmamış olan kişilere de genç işçi denilmektedir (Özdemir, 2007: 257).

Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik’te genç işçi; onbeş yaşını tamamlamış ancak onsekiz yaşını tamamlamamış kişi, çocuk işçi ise; ondört yaşını bitirmiş, onbeş yaşını doldurmamış ve ilköğretimini tamamlamış kişi olarak tanımlanmaktadır. Yapılan tanımlamayla burada çocuk işçi için ondört yaşını bitirip onbeş yaşını doldurmama şartıyla yetinilmeyerek ilköğretimini de tamamlamış olma şartı aranmaktadır (Dinç, 2008: 5).

Türkiye’nin onayladığı Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin 1. maddesi, onsekiz yaşından küçük herkesi “çocuk” olarak tanımlamaktadır. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ise, onbeş-yirmidört yaş grubunu genç işçi olarak kabul ederken, onbeş yaşın altında aile bütçesine katkıda bulunmak ya da yaşamını kazanmak amacıyla çalışanları “çocuk işçi” veya “çalışan çocuk” olarak adlandırmaktadır. 4857 sayılı İş Kanunu da Uluslararası Çalışma Örgütü’nün yaptığı ayrımı kabul ederek onbeş yaşına kadar olanları çocuk işçi, onbeş-onsekiz yaş arasında olanları genç işçi olarak kabul etmiştir (Tor, 2010: 26-27).

Özetle, uluslararası sözleşmeler, standartlar ve ilkeler, imzalanan sözleşmeler yönünde dağılımıktan kurtarılmış ulusal mevzuat ve sosyolojik yaklaşımlardan hareket edildiğinde, “genç işçi” tanımında taban yaşının 16 ya da 18’den başlatılıp, tavan yaşının 25’e çıkarılması mümkün olmaktadır (www.turkis.org.tr) (E.T. 29.09.2013).

2. Çıraklık Kavramı ve Çıraklık Sözleşmesi

Çıraklık, çalışma hayatı içerisinde önemli bir yere sahiptir. Bu nedenle çıraklık kavramı ve çırak ile usta arasındaki hukuki ilişkiyi kuran çıraklık sözleşmesi, İş Hukuku bakımından önemli bir yere sahiptir. Çırak ve çıraklık sözleşmesi kavramlarının geniş olarak incelenmesi ve bu kavramların işçi ve hizmet sözleşmesi kavramlarından farklılıklarının ortaya konulması gereklidir.

2.1. Çıraklık Kavramı ve Önemi

Bir ülkede sanayileşmenin gerçekleştirilebilmesi, üretimde verimliliğin artırılabilmesi için vasıflı ve eğitilmiş işgücüne ihtiyaç vardır. Çıraklık kurumunun temel amacı işyerlerinde ihtiyaç duyulan vasıflı işçilerin yetiştirilmesidir. Bu nedenle çıraklık sözleşmesinin konusu bir meslek ve sanatın öğretilmesidir. Bunun sağlanabilmesi ise mesleki eğitime gereken önemin verilmesiyle mümkün hale gelir. Aynı şekilde, çıraklık kurumu ülkenin istihdam politikasıyla da ilgilidir. Çünkü çalışanlar mesleklerinde vasıflı hale geldikleri oranda iş bulma veya mevcut işlerini koruma olanağına sahip olurlar (Süzek, 2006: 124-125).

Ülkemizde çocukların “ücretli emek” şeklindeki ev dışında sürdürdükleri çalışmaları; özellikle şehirlerde sanayi siteleri, küçük tekstil atölyeleri gibi çeşitli iş ortamlarında gerçekleşmektedir. Tarımsal yapının çözülmeye başlaması karşısında, genç nüfusa sahip ve hızlı şehirleşme sürecindeki toplumumuzda, çocuk emeğinin istihdam şekillerinden birisi de çıraklık olarak karşımıza çıkmaktadır (Demirbilek ve Soyer, 1995: 65).

Çırak, çıraklık sözleşmesi esaslarına göre bir meslek alanında mesleğin gerektirdiği bilgi, beceri ve iş alışkanlıklarını çalışma hayatı içerisinde geliştirilen kişidir. Çırak olabilmek için, bazı niteliklere sahip olmak gerekir. Bir meslek ve sanatı öğrenmeyi amaçlayan herkes çırak olarak nitelendirilemez. Buna göre, ondört yaşını doldurmuş, ondokuz yaşından gün almamış olmak, en az ilköğretim mezunu

olmak, bünyesi ve sağlık durumu gireceği mesleğin gerektirdiği işleri yapmaya uygun olması gerekir (Uşan, 1994: 7).

Ondokuz yaşından gün almış olanlardan, daha önce çıraklık eğitiminden geçmemiş olanlar yaşlarına ve eğitim seviyelerine uygun olarak düzenlenecek mesleki eğitim programlarına göre çıraklık eğitimine alınabilir, diyerek çıraklık yaşındaki sınırın yükseltilmesinin önünün açılması işverenlerin bu konuya daha dikkatli yaklaşmalarını sağlamıştır. Bu yüzden, son yıllarda özellikle çırak adı altında yetişkin işçiler çalıştırılarak yasa istismar edilmeye çalışılmıştır (Kayhan, 2012: 195).

Çıraklık sözleşmesi ile bir meslek ve sanatın öğretilmesi için çalışan kişilere çırak denir şeklindeki Meslek Eğitim Kanunu'nun (MEK' nun) 3. maddesinde yapılan tanımlamadan yola çıkarak, çırağın sanat veya mesleği öğrenmesi, bu esnada hem teorik hem de pratik bilgiyi kazanmak için bir iş görebileceğini söylemek mümkündür. Ancak işveren menfaatine çırağın gördüğü bu iş ne sözleşmenin esaslı bir unsurudur ne de çırağın asli bir borcudur. Bu husus çırak ile işçi arasındaki farkı ortaya koymaktadır. Çünkü, çırakların çalışmalarındaki amaç çalıştıkları sanatı mesleği en iyi şekilde öğrenebilmek iken, işçinin yaptığı çalışmada ana gayesi ücret, gelir elde edebilmektir. Bu sebeple çırakların işçi sayılmaları mümkün değildir (Gökalp, 2011: 127).

Çıraklık süresi iki yıldan az, dört yıldan fazla olamaz ve bu süre Bakanlıkça tespit edilir. Diğer taraftan, işletmelerde meslek eğitimi gören öğrenci, aday çırak ve çırağın yaşına uygun asgari ücretin % 30'undan aşağı ücret ödenemez. Mesleki Eğitim Kanununun 2. maddesinde Mesleki Eğitim Kurulu'nun belirleyeceği mesleklerde, kamu ve özel sektöre ait kurum, kuruluş ve işyerleri ile mesleki ve teknik eğitim okul ve kurumlarındaki eğitim ve öğretimi kapsayacağı açıkça ifade edilmiştir. Diğer taraftan, İş Kanununun 4. maddesinde de, bu kanunun iş sağlığı ve güvenliği hükümleri saklı kalmak (m. 77) üzere çıraklar hakkında uygulanmayacağı öngörülmüştür. İş Kanununun 77. maddesinde iş sağlığı ve güvenliğine ilişkin tüzük ve yönetmeliklerde düzenlenen hükümlerin işyerindeki çıraklara da uygulanacağı hükme bağlanmıştır (Aktay, Arıcı, Kaplan, 2007: 63).

Çırak kavramı, çıraklık sözleşmesi ve çırakların bağlı olacakları çalışma şartlarının geniş olarak ele alındığı, Mesleki Eğitim Kanunu'nun varlığı özellikle çalışma hayatı içerisinde çırakların korunması için çok önemlidir. Çünkü, henüz fiziki ve ruhi bakımdan olgunluğa erişmemiş, mesleki bilgi ve tecrübe sahibi olmayan ve yaş itibarıyla küçük olan kişilerin korunması, sosyal hukuk devletinin en önemli görevlerinden birisidir (Uşan, 1994: 8).

2.2. Çıraklık Sözleşmesi

Her şeyden önce, mesleki eğitiminin yapılabilmesi için, çıraklığın hukuki statüye kavuşturulması gerekir. İşte çıraklara hukuki bir statü kazandıran “çıraklık sözleşmesi”, onların işverenler (ustalar) karşısında, haklarının korunması bakımından ayrı bir öneme sahiptir.

Çıraklık sözleşmesi, işverenin, belirli bir meslek ve sanatı çırağa öğretmesi ve çırağın çalışması halinde ücret ödemesi taahhüdüne karşılık, çırağın da bu mesleği öğrenmesi, kendisine verilen görevleri yerine getirmesi ve işyeri disiplinine uyması taahhüdünü içeren bir sözleşmedir (Uşan, 1994: 1).

Diğer bir deyimle, iş akdinde işveren ücret karşılığında bir işin görülmesini istediği halde, çıraklık sözleşmesinde çırak bir meslek ve sanatı öğrenmek ve yetişmek amacıyla işverene hizmet ifa eder. Çıraklık sözleşmesinde işveren için işin görülmesi karşılığında bir ücret ödeme borcu söz konusu değildir. Görüldüğü gibi, çıraklık sözleşmesi iş akdinden farklı unsurları içermektedir. Bu nedenle de hukukumuza göre çıraklar işçi niteliği taşımazlar. Nitekim Mesleki Eğitim Kanunu'na göre de çıraklar öğrenci statüsünde olup, işyerinde çalışan işçi sayısına dahil edilmezler (Süzek, 2006: 125).

Gerçekten, bir sözleşmenin çıraklık sözleşmesi mi yoksa iş akdi mi olduğunun belirlenmesinde tarafların bu konuda kullandıkları sözcüklere bakılmaksızın aradaki ilişkinin gerçek hukuki niteliğini araştırmak gerekir. İşveren

tarafından aradaki ilişkinin bir çıraklık sözleşmesi olduğu ileri sürülse de, bu sözleşmenin esaslı unsuru olan bir mesleğin öğretilmesi söz konusu değilse bir çıraklık sözleşmesinin değil iş akdinin var olduğu kabul edilmeli ve iş mevzuatı uygulanmalıdır (Süzek, 2006: 126).

Tam iki taraflı bir sözleşme olan çıraklık sözleşmesi çırağa, işverenin kendisine bir meslek ve sanat öğretmesi ve belirli bir ücret ödemesi karşılığında işverene/ustaya bağımlı olarak çalışma yükümlülüğü yükleyen bir sözleşmedir. Bu sözleşmeden üç unsur ortaya çıkmaktadır. Birincisi çırağın işveren/usta için çalışma yükümü; ikincisi işverenin/ustanın çırağa bir meslek ve sanat öğretmesi ile belirli bir ücret verme yükümü ile üçüncü olarak, çırağın işverene/ustaya bağımlılığıdır. Ancak buradaki bağımlılık hizmet sözleşmesindeki bağımlılıktan farklı olmak zorundadır. Bunun nedeni ise, sözleşmenin asıl amacının bir meslek ve sanatın öğrenilmesi olması ve bunun da işverene/ustaya hizmet sözleşmesinde olduğundan daha yoğun bir bağımlılık gerektirmesidir. Özellikle taraflar arasında bir çıraklık sözleşmesi olmadan çalışılması durumunda çıraklık ilişkisi kavramı çıraklığın tespiti yönünden önem arz etmektedir. Doktrinde çıraklık ilişkisinin, taraflar arasında bir sözleşme olmasa da ortaya çıkacağı kabul edilmekte ve çırağın, ustanın/işverenin işyerine katılması ve işyerinde çalışmasının bu ilişkinin doğması için yeterli olduğu kabul edilmektedir (Ertan, 2008: 175-176).

3.İş Sağlığı ve Güvenliği Anlam ve Önemi

Dünya’da olduğu kadar ülkemizde de güncel bir sorun olarak karşımıza çıkan iş kazaları ve meslek hastalıklarının insan gücüne, ekonomiye ve işletmeye olan maliyetleri gerek kamu gerek özel sektör tarafından önemle üzerinde durulması gereken ve acilen çözülmesi gereken bir sorundur. Bu nedenle iş güvenliğinin anlam ve önemini incelememiz gerekir (Ayhan, 1992: 113).

İş sağlığı ve güvenliği kavramının kaynağını sanayileşme sürecine bağlı olarak ve bu süreç içerisinde oluşan ücretli bağımlı çalışanların çalışma şartlarında aramak gerekmektedir. Bu anlamda sanayileşme sürecine paralel olarak emeğinden

başka bir geçim kaynağı bulunmayan işçilerin sağlık ve güvenlik içinde çalışmaları için gerekli ortam ve tedbirlerin alınması endüstri ilişkilerinin en önemli meselelerindendir (Karakaş, 2007: 29).

İş sağlığı ve güvenliği, kökeni itibariyle işçilere dönük olarak ortaya çıktığından dar ve geniş biçimde ele alınabilir. Dar anlamda iş sağlığı ve güvenliği, işçinin sağlık ve emniyetinin işyeri sınırları ve iş dolayısıyla doğan tehlikelere karşı korunmasını anlatır. Fakat zamanla bunun yeterli olmadığı görülerek, kavramı sadece işçiyle ve işyeri sınırları içindeki tehlikelerle sınırlamanın yeterli olmadığı anlaşılacak alanı genişletilmiştir. Böylece ulaşılan geniş anlamda iş sağlığı ve güvenliği ise, sadece işyerinde değil işyeri dışından da olsa işçinin sağlık ve güvenliğini olumsuz etkileyebilecek risklere karşı önlem almayı ifade etmektedir (Akyiğit, 2005: 310).

Herşeyden önce anayasanın sosyal devlet ilkesi (anayasa, 2, 5) iş sağlığı ve güvenliği koşullarının sağlama ödevini devlete yükler. Gerçekten, işyerinde iş kazaları ve meslek hastalıklarına karşı güvenlik koşullarından yoksun, mesleki tehlikelerin baskı ve tehdidi altında bulunan bir kişinin sosyal devlet anlayışına uygun bir biçimde korunduğundan söz edilemez (Süzek, 2006: 664).

İş sağlığı ve güvenliği kavramının ortaya çıkışı ve gelişimi, devletin çalışma yaşamına doğrudan karışmasıyla yakından ilgilidir. Herhangi bir toplumda iş güvenliğinin varlığının veya ne oranda geliştiğinin bilinmesi; aynı zamanda devletin çalışma yaşamına ne oranda karıştığı, yani iş güvenliğine ilişkin hukuki düzenlemeler getirip getirmediğinin araştırılmasına bağlı olmaktadır. Bu açıdan, iş güvenliğinin nicelik ve niteliği de, devletin niteliğine göre değişmektedir (Centel, 1982: 57).

İşçilerin iş güvenliğinin sağlanması fikri, önce bütün insanların mutluluğu ve onların insanca yaşaması gibi önemli bir düşünceden kaynağını alır. İşçi-iş ve çalışma arasındaki koordinasyonu en iyi şekilde sağlayıp, işletme ve ulusal ekonomi bakımından yararlı duruma yöneltmek için alınacak tedbirlerin en önemlilerinden

birisi de iş güvenliğidir. İşçi sağlığı ve iş güvenliği konusu, önceki zamanlara göre günümüzde daha önemli hale gelmiş, insana verilen önemin bir boyutu olarak görülmeye başlanmıştır. Aynı zamanda bu konu, ortaya çıkabilecek iş kazası ve meslek hastalıklarının önlenmesi ve azaltılması açısından da büyük önem taşımaktadır. İş kazası ve meslek hastalıklarının meydana gelmesiyle ilgili olarak yapılan araştırmalar göz önüne alındığında, iş kazası ve meslek hastalığı sayısının azımsanamayacak düzeyde olduğu göze çarpmaktadır (Karacan ve Erdoğan, 2011: 103).

Türk hukukunda, başta Anayasa olmak üzere, çocuk ve gençlerin asgari çalışma yaşı, işin niteliği ve buna göre çalıştırılma şartları, çalışma süreleri, öğrenim imkanlarının oluşturulması ile sağlık ve güvenlikleriyle ilgili detaylı düzenlemeler bulunmaktadır (Urhanoglu Cengiz, 2012: 212). Anayasanın 50. maddesinde kimsenin, yaşına, cinsiyetine ve gücüne uymayan işlerde çalıştırılmayacağı, küçüklerin, kadınların ve bedeni ve ruhi yetersizliği olanların çalışma koşulları bakımından özel olarak korunacağı hükme bağlanmıştır. Bu madde genç işçiler ve kadınlar ile bedeni ve ruhi açıdan yetersizliği olanların bu nitelikleri nedeniyle kendilerine uymayan ve iş sağlığına aykırı çalışma koşullarında çalıştırılmalarını engellemektedir. Ayrıca yine anayasanın 50. maddesinde yer alan dinlenme hakkı da işçi sağlığını dolaylı olarak koruyan bir hüküm niteliği taşır (Süzek, 2006: 664). Çocuk ve genç işçilere yönelik olarak getirilmiş olan kısıtlayıcı hükümlerin en temel amacı onların fiziki, psikolojik ve sosyo-kültürel durumlarının bu işlere uymaması; çalıştırılmaları durumunda ise telafisi veya tedavisi mümkün olmayacak zararların doğabilmesi ihtimalidir.

İş güvenliği, bir işçiyi gereksiz tehlikelerle karşı karşıya bırakmamak için uygun tedbirlerin alınmasıdır. İş güvenliğinin ekonomiler üzerindeki olumlu etkisi büyüktür. Başka bir anlatımla, işyerinde çalışma koşullarının meydana getirdiği, işçilere, makina ve tesislere veya üretime yönelik tehlike, zarar ve aksaklıkların araştırılması ve önlenmesi bakımından yapılan metodlu çalışmaların tümüne iş güvenliği denir (Ayhan, 1988: 426-427).

Diğer bir tanıma göre ise; iş güvenliği hukuki açıdan, işin yapılması sırasında işçilerin karşılaştığı tehlikelerin ortadan kaldırılması veya azaltılması konusunda, esas olarak işverene, kamu hukuku temelinde getirilen hükümlere ilişkin hukuk kurallarının bütünüdür, biçiminde tanımlanmaktadır (Centel, 1982: 58).

İş sağlığı; sağlıklı bir yaşam ve yaşam çevresi için gereken sağlık kurallarını içerirken, iş güvenliği ise çalışanlara ve işletmeye yönelik tehlikelerin ortadan kaldırılması için gerekli teknik kuralları içermektedir. Dolayısı ile İSG’de yalnızca çalışanların değil tüm işletmenin ve üretimin güvenliği esastır. Bu üç alandaki faaliyetler birbirini bütünlemediği sürece çalışanların güvenliğinden tam olarak söz etmek mümkün olamamaktadır. Bu bağlamda iş güvenliği; işin süreklilik arz etmesi ve çalışanlara zararlı olmaması, işletme güvenliği; işyerinin çalışma şartlarına uygun şekilde düzenlenmesi ve gerekli güvenlik önlemlerinin alınması, üretim güvenliği ise işyerinde üretilen maddelerin satışının devamlı olması, ürünün de çalışana ve topluma zarar vermeyecek şekilde muhafaza edilmesi anlamına gelmektedir. İnsan hayatının öncelik taşıması nedeniyle, işletme ve üretim güvenliği konularının ikinci planda kaldığı, uluslararası alanda iş güvenliği kavramıyla genel olarak çalışanların güvenliğinin ifade edildiği görülmektedir (Tozkoparan ve Taşoğlu, 2011: 183).

Çocuk ve genç işgücü, çalışma hayatında önemli bir yer tutmaktadır. Fiziksel ve ruhsal gelişimleri henüz tamamlanmamış bu kesimin çalışma koşullarından doğacak tehlikelere karşı özel olarak korunması gerekmektedir (Ayhan ve Saraç, 1995: 77). Çocuk ve gençlerin iş yaşamında korunmalarında sorumluluk en başta devlete düşmektedir. Sosyal nitelikli devletin işçilerin iş güvenliği için yaptığı müdahalelerin çocuklar ve gençler için de geçerli olduğu görülmektedir. Nitekim çocuk ve gençlik dönemleri fiziksel, zihinsel ve psikolojik gelişmenin büyük ölçüde gerçekleştiği dönemdir. Yetişkinliğe geçişi ifade eden bu dönemin temel özelliği hassaslıktır ve tehlikelere daha açık bir konumu içermektedir. Çocuk işgücünün bu dönemde yeterince ve gereğince korunmaması birey, aile ve sonuçta toplum yönünden onarılması güç sonuçlara sebep olacaktır. Çalışma yaşamı genel olarak yetişkin erkek işgücüne göre düzenlenmiştir. Bu nedenle çocuk ve genç işgücünün çalışma yaşamında yer alışı, sağlığı ve güvenliği açısından sakıncalıdır. İş yaşamının

ağır tempolu ve tekdüze koşulları sebebiyle çocuklar ve gençler fiziksel ve düşünsel yönden yeterince gelişmemiş oldukları için her zaman zarar görebilirler. Bu nedenle; kendilerini çalışma yaşamının zor ve tehlikeli koşullarında bulan çocuklar ve gençler, hukuki korumadan, sağlık ve eğitim hizmetlerinden ayrıcalıklı ve ağırlıklı olarak yararlandırılmalıdır (Dinç, 2008: 12-13). Ayrıca, çocuk işçi ekonomik bir varlık olmasının yanı sıra, sosyal bir varlıktır.

Çünkü onların;

- i. Dinlenme,
- ii. Eğlenme,
- iii. Tatil yapma,
- iv. Çalışma grupları arasında arkadaşlık duygularının ve dayanışmalarının gelişmesi,
- v. İşverenler tarafından insan olarak kendilerine değeri verilmesi ve
- vi. Başarılarının ödüllendirilmesi gibi,

konularda doyuma ulaştırılması ihtiyacı vardır. Bir başka anlatımla, çocuk işçi çalıştıran işletmelerde çalışan çocuk işçilerin mutluluk içinde yaşama ve çalışmalarını sağlayacak, sosyal ortam yaratılmadıkça meslek risklerinin olması kaçınılmazdır (Ayhan, 1992: 76-77).

Çocuğun ve genç işçinin işe yerleştirilmesinde ve çalışması süresince güvenliği, sağlığı, bedensel, zihinsel, ahlaki ve psikososyal gelişimi, kişisel yatkınlık ve yetenekleri dikkate alınır. İşverenler çocuk ve genç işçilerin tecrübe eksikliği, mevcut veya muhtemel riskler konularında bilgisizlik veya tamamen gelişmiş olmamalarına bağlı olarak gelişmelerini, sağlık ve güvenliklerini tehlikeye sokabilecek herhangi bir riske karşı korunmalarını sağlayacaklardır (Özdemir, 2007: 257).

4.Çocuk İşçiliğinin Tarihsel Gelişimi ve Uluslararası Bakımdan Önemi

Çocukların ve gençlerin çalıştırılmasına tarihin her döneminde rastlanılmıştır. Eski çağlarda, çalışan çocukların iş güvenliği bakımından korunmalarına ilişkin hukuk kuralları mevcut değildi. Örneğin Roma’da ustaya çırak üzerinde çok geniş kapsamlı bir uslandırma yetkisi tanınmıştı. Babanın çocuk üzerindeki hakimiyet yetkisinin ustaya devredildiği kabul edilmekteydi (Akyüz, 2000: 522).

En eski dönemlerden beri çocuklar, yapabildikleri her türlü işte ailelerinin yanında çalışarak, ailenin ekonomik yaşantısında bir rol oynamışlardır. Çocuk emeği, tünellerin bazen ancak çocukların rahatlıkla geçebilecekleri kadar dar olduğu ve İngiltere’nin sınai büyümesini sağlayan madenlerde de yaygın olarak kullanılıyordu. Ortaçağda çocuklar, daha çok esnaf ve küçük sanatkarların yanında çırak olarak çalıştırılmışlardır. Loncalar, çırak, kalfa ve usta şeklinde üç dereceli bir hiyerarşiye sahiptirler. Lonca tüzüklerinde her ne kadar çırakların öğrenimi ve ustanın uslandırma yetkisine ilişkin hükümler bulunmakta ise de, iş süresinin belirlenmesi gibi asıl iş güvenliğine ilişkin hükümler bulunmamaktaydı. Çıraklar, boğaz tokluğuna çalışırlardı. Usta, çırağa sanatın bütün inceliklerini öğretmek ve çırağı iyi yetiştirmekle sorumlu bulunmaktaydı (Akyüz, 2000: 523).

18. yüzyılın ikinci yarısından sonra Avrupa’da ortaya çıkan bilimsel ve teknik alanlardaki gelişmeler, buhar gücünün makineye uygulanması, sanayide yeni üretim yöntemlerine geçilmesi sonucunu doğurmuştur. Bu dönemde büyük işletmeler doğmaya başlamış ve seri üretime geçilmiştir. Sanayi devrimi olarak adlandırılan bu olay sonunda toplumların sosyal, ekonomik ve siyasal yapılarında köklü değişimler meydana gelmiştir. Ortaçağdan beri sürmekte olan lonca düzeni yıkılmış ve işçi sınıfı ortaya çıkmıştır. Böylelikle, devletlerarası bir konjonktür ve rekabet yarışı başlamıştır. Girişimciler, üretim maliyetini azaltabilmek için daha ucuz işgücü olarak gördükleri çocukları çalıştırmayı tercih etmişlerdir (Akyüz, 2000: 524).

Çocukların çalıştırılması tarihin her döneminde karşılaşılan bir durum olmasına rağmen onaltıncı yüzyılda Amerika’da köle ticareti ve onsekizinci-

ondokuzuncu yüzyılda İngiltere’de Sanayi Devrimi ile trajik boyutlara gelmiştir. Sanayi Devrimi dönemi İngiltere’inde fabrikalarda çalışan işçilerin üçte ikisi kadın ve çocuklardan oluşmuş ve çocukların yaşları altıya kadar inmiştir. Bunun yanı sıra çalışma saatleri ise onbeş-onaltı hatta onsekiz saati bile bulabilmiştir. “Çocuk işçiliği” kavramı sanayileşmenin başlangıcına, yani 19. yüzyılın başlarında gelişmeye başlamıştır. Sanayi devrimi ile üretim biçiminde meydana gelen değişimle el emeği ve sermaye, fabrikalarda yoğunlaşmaya başlamıştır. Sanayileşme ile birlikte daha çok yetişkin erkeklere özgü olan güç ve emek gerektiren işler artık makineler aracılığıyla kadın ve çocuklar tarafından da kolayca yapılabilir hale gelmiştir. Sanayileşme, çalışan çocuk sayısında önemli artışlara neden olmasa da çocuk emeği ve istismarının niteliğinde büyük dönüşümlere yol açmıştır. Makineleşme dönemi kadın ve çocukları düşük ücretle zor koşullarda çalışmaya itmiştir. İşte bu aşamadan sonra çocuk çalışmasının “çocuk işçiliği” ne dönüştüğü söylenebilir (Türkoğlu, 2009: 15).

Yine 1730-1779 yılları arasında Londra’da ölen insanların yarısının beş yaşın altında olduğu bilinmektedir. 1802 yılında İngiliz Parlamentosu bu konudaki ilk düzenlemeyi yapmıştır ve “ Çırakların Bedensel ve Tinsel Sağlığı Hakkında Yasa” yı kabul etmiştir. Bu Yasa bir yandan çocukların korunması gerektiğini ifade ederken diğer yandan da çocukların o tarihe kadar hangi şartlarda çalıştırıldığını ortaya koymaktadır. Yirminci yüzyıla gelene kadar yapılan düzenlemeler bununla sınırlı kaldı. Ancak Uluslararası Çalışma Örgütü’nün kurulmasından sonra bu konuda yapılan çalışmalar bir ivme kazanmıştır.

Bu çalışmalar kronolojik olarak şu şekilde sıralanabilir:

- i. Uluslararası Çalışma Konferansı’nın 1919 yılında yapılan toplantısında çocuk işçiliğine ilişkin ilk sözleşme olan 5 numaralı En Az Çalışma Yaşı Sözleşmesi kabul edildi. Bunu izleyen elli yıl boyunca kabul edilen dokuz sözleşme daha farklı sektörlerdeki en az çalışma yaşını düzenledi.
- ii. 1973 yılında 138 sayılı En Az Çalışma Yaşı Sözleşmesi ile bütün ekonomik sektörlerdeki çalışan çocuklar kapsam altına alındı.

- iii. BM Genel Kurulu 1989'da BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'ni kabul etti. Bu, dünya üzerinde çocuk hakları konusunda kabul edilen en kapsamlı sözleşmedir.
- iv. Çocuk işçiliği ile mücadele eden ulusal programlara uluslararası destek sağlamak amacıyla 1992'de ILO Çocuk İşçiliğinin Ortadan Kaldırılması Uluslararası Programı'nı (IPEC) başlattı.
- v. 1995'de Kopenhag Sosyal Gelişme İçin Dünya Zirvesi'nde bir bildirme ve eylem planı kabul edildi ve çocuk işçiliğinin yasaklanması için bütün ülkelere çağrıda bulunuldu.
- vi. 1998'de Uluslararası Çalışma Konferansı İşyerinde Temel İlkeler ve Haklar Bildirgesi'ni kabul etti. Bu bildirme ile ilgili sözleşmeleri onaylasa da onaylamasa da ILO üyesi bütün devletlerin çocuk işçiliğini ortadan kaldırmakla yükümlü olduğu ifade edilmiştir.
- vii. ILO 1999'da 182 sayılı Çocuk İşçiliğinin En Kötü Biçimlerinin Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi ve 190 sayılı tavsiye kararını kabul etti.

Günümüzde çocuklara nasıl davranıldığına bir iç (ulusal) sorun olduğu artık söylenemez. Modern iletişim teknolojileri aracılığıyla dünyanın küçülmesi, gelişmekte olan ülkelerdeki çalışan çocukların durumunu bütün dünyanın gözlerinin önüne sermiş ve çocuk sömürsünün en kötü biçimlerine son verilmesi yönünde uluslararası baskı yapılmasına yol açmıştır (Avşar ve Öğütoğulları, 2012: 13-14).

II. ÇOCUKLARIN ÇALIŞMA KOŞULLARI VE ÇALIŞMA NEDENLERİ

Çocukların çalıştırılması her dönemde büyük bir problem olmakla beraber, sanayi devrimiyle makineleşmeye ve seri üretime geçilmesi, çocukların iş hayatında çalıştırılmasını daha da yaygınlaştırmış bununla da kalmayıp, çocuklar en ağır işlerde uzun sürelerle çalıştırılmışlardır. Bu ortamda çocukları çalışma hayatına iten başlıca sebepler, bir yandan uzmanlık istemeyen ilerlemiş teknik, diğer yandan ise her dönem olduğu gibi ekonomik zorunluluklardır. Ekonomik zorunluluklar çocukların çalışmalarını, aile bütçesine katkıda bulunmalarını gerektiriyor buna karşılık çocuk işçilerin yetişkinlere nazaran çalışmalarının daha az masraflı daha az sorunlu

olmaları işverenler yönünden çocukları çalıştırmayı cazip hale getirmektedir (Gökalp, 2011: 128).

Çocuk işçiliği, dün olduğu kadar günümüzde de dünyada her ülkenin karşı karşıya olduğu çalışma hayatıyla ilgili bir sorundur. Bu sorunun nedenlerini ise, çocuk işçi arzını belirleyen faktörler ile çocuk işçi talebini belirleyen faktörler oluşturmaktadır. Arz faktörlerini; yoksulluk, işsizlik, hızlı ve çarpık kentleşme, nüfus, eğitim düzeyi ve gelenekler olarak belirtebiliriz. Talep faktörlerini ise; küreselleşme, işgücü maliyetlerini etkileyen vergiler ve rekabet gücünden yoksun işletmelerin varlıkları olarak söylemek mümkündür (Yıldırım, 2008: 40).

Ayrıca, işverenler açısından çocuklar kısa dönemde az maliyetle üretim yapma telaşında olan işverenlerle baş başa kalmaktadırlar. İşverenler açısından bu durum, ucuz, genç, enerjik, iyimser, fazla bir şey talep etmeden çalışan, sorun çıktığında kolaylıkla yerine konabilecek, hünersiz emek anlamına gelmektedir (Erder, 2010: 47-48).

Çocukların çalıştıkları yerleri sektörel açıdan ele aldığımız takdirde dört başlıkta toplanan bir yapı karşımıza çıkar. Bu yapıyı; sanayi-ticaret ve hizmet sektöründe çalışan çocuklar, kırsal kesimde çalışan çocuklar, ev işlerinde çalışan çocuklar ve sokakta çalışan çocuklar oluşturmaktadır.

2.1.Ülkemizde Çocuk İşçiliğinin Mevcut Durumu

Çocuk işçiliği sorunu gelişmekte olan tüm ülkelerde olduğu gibi, ülkemiz için de önem taşıyan bir konudur. Türkiye kırsal yerleşimden kentsel yerleşime ve tarım ekonomisinden sanayi ekonomisine geçiş sürecini yaşamaktadır. Yaşanan bu süreç sosyo-ekonomik yapıyı da etkilemekte ve olumlu gelişmelerin yanı sıra bir takım olumsuz etkiler de ortaya çıkarmaktadır. Hızlı nüfus artışı, göç, gelir dağılımının adaletsiz ve dengesiz oluşu, yetersiz asgari ücret, enflasyon ve geniş kesimlerin satın alma gücünün düşüklüğü, bütçeden sağlık ve eğitim harcamalarına ayrılan payın düşüklüğü, sosyal güvenlik kapsamındaki nüfusun azlığı gibi olumsuz sosyo-

ekonomik göstergeler ailelerin yaşam koşullarını ağırlaştırıp geçim sıkıntısına neden olurken, çocukların aile bütçesine katkıda bulunmak amacıyla erken yaşta çalışma yaşamına atılması sonucunu doğurmakta, özellikle yoksul ailelerde aile gelirine katkıda bulunmak amacıyla eğitimi yarıda bırakıp çalışmaya başlayan çocukların sayıları hızla artmaktadır (Karaman ve Özçalık, 2007: 36).

Türkiye'deki tablo şu şekilde tasvir ve tasnif edilmektedir: Kayıtdışı mal ve hizmet üretiminin yoğun olarak yapıldığı sektörler; tarımdan inşaaata, evlerde imalat işi yapanlardan işportacılara, ticarethanede çalışanlardan atölyede çalışanlara kadar geniş bir yelpazeyi oluşturmaktadır. Çocuk işçiler küçük işletmelerde uzun çalışma süreleri, düşük ücret koşullarında yaygın olarak çalıştırılmaktadır (Karatekin, 2009: 83).

Türkiye'de çocuk işçiliği sorununun ilgili istatistikler dikkate alındığında, bütün dünyada olduğu gibi ülkemizde de genel anlamda sayısal olarak son yıllarda azalmakla beraber önemini hala korumaktadır. Bu nedenle geleceğin teminatı olan çocuğun ruh ve beden sağlığını önemseyen ülkemiz, çalışma yaşamının öncelikli risk grubu olan çocuk işçiliği ile mücadeleye önem vermektedir. Özellikle ÇSGB, 1990'lı yılların başından bu yana konuyla ilgili yoğun faaliyetler yürütmektedir. Belirtilen süreçte 1992 yılında Dünyada IPEC programına katılan ilk altı ülkeden biri olan Türkiye, çocuk işçiliği konusunda önemli adımlar atmıştır. Çalışan Çocuklar Dairesi ÇÇD'nin yararlanıcı kuruluş olduğu IPEC projesinin temel amacı Türkiye'de çocuk işçiliğinin en kötü çalışma biçimlerini ortadan kaldırmaktır. Belirlenen hedef için izlenecek strateji ise ulusal politikaları oluşturmak, kısa, orta vadede çalışan çocukları korumak okula yönlendirmek (Çocuğun yaşına göre bu yatılı örgün eğitim, yaygın eğitim, uzaktan eğitim vb olabilmektedir.), ağır ve tehlikeli işlerden uzaklaştırmak ve çalışma şartlarını ıslah etmek olup uzun vadede ise çocuk işçiliğini tamamen ortadan kaldırmak olarak özetlenebilir. Bu çerçevede ILO ile yakın işbirliği içerisinde ILO IPEC projesinin bitimine kadar ÇSGB, İş Teftiş Kurulu, MEB, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Belediyeler, İçişleri Bakanlığı, Adalet Bakanlığı, Sendikalar, Üniversiteler vb resmi ve gönüllü kuruluşlar birçok projeyi başarıyla uygulamışlardır. Diğer yandan bu kuruluşlardan en aktif ve örnek nitelikte olanı

merkezinde işveren sendikalar konfederasyonunun (TİSK) olduğu Pendik Projesi olduğunu belirtmek gerekir. Söz konusu “Çalışan Çocuklar Bürosu” işveren kuruluşları açısından bir örnek oluşturmakta olup, bugün dünyada özellikle gelişmekte olan ülkeler için bir model olarak değerlendirilmektedir (Kayhan, 2012: 189-190).

Hükümetin, çocukların çalışma yaşamına girmesinde temel nedenlerden olan; yoksulluğun çözümü, eğitimin kalitesinin ve ulaşılabilirliğinin sağlanması, toplumsal bilincin artırılması vb. detaylar programdaki geniş kapsamlı tedbirlerle çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerinin on yıllık bir zaman periyodu (2005-2015) içinde önlenmesini temel hedef olarak almıştır.

Gelişmekte olan her ülke için olduğu gibi Türkiye içinde önem taşıyan bir konu olarak çocuk istihdamı; nüfus, eğitim, ekonomik gelişme ve sosyal kalkınma kavramlarıyla yakından ilgili bir konudur. Çocuk işçiliğinin boyutlarını istatistikî verilerden görmek mümkündür. Türkiye İstatistik Kurumu tarafından ILO/IPEC (Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Programı) teknik desteği ile Türkiye’de çalışan çocuklarla ilgili veri tabanı oluşturmak, çalışan çocukların çalıştıkları sektörleri, çalışma koşullarını, sosyoekonomik durumlarını ortaya koymak amacıyla 1994, 1999 ve 2006 yıllarında çocuk işgücü araştırmaları yapılmıştır. Bu araştırma sonuçlarına göre ülkemizde ekonomik faaliyetlerde çalışan çocuk sayısı giderek azalmaktadır. Çalışan çocukların sayısındaki azalmanın birkaç nedeni bulunmaktadır. Bu nedenlerden birisi beş yıllık zorunlu eğitimin sekiz yıla çıkarılması, diğer bir neden konu ile ilgili yasaların çıkarılması ve ILO (Uluslararası Çalışma Örgütü) ile iş birliği yapılarak çocuk işçiliğini ortadan kaldırmak amacıyla birçok kurum tarafından gerçekleştirilen çalışmalardır (Tor, 2010: 27-30). Diğer taraftan, yeni yapılan düzenlemeye göre sekiz yıllık zorunlu eğitim 4+4+4 şeklinde kademelendirilmiştir. Bu düzenleme ile birlikte zorunlu ilköğretim yaşının alt sınırı beş, üst sınırı ise altı olmuştur. Bu yasaya göre, ilk dört yılı tamamlayan öğrenciler, ikinci dört yıl için mesleki eğitime yönlendirilmiştir. Öğrenci, meslek tercihini 4. sınıfta yani 9 yaşında yapmak durumunda kalacak ve böylece hayatı boyunca yaptığı bu seçimden pişmanlık duyma ihtimali bulunabilecektir. Böylece, çocuklar kendi öz

yeterliliklerinin farkına varmadan bu sistemin bir parçası olmakta ve geriye dönüşleri zorlaşmaktadır. Lise döneminde ise, okula gitme zorunluluğu ortadan kalkmış ve açıköğretimin önü açılmıştır. Böylece çocuk işçiliğinin önü olabildiğince açılacaktır. Çıraklığa başlama yaşı, Uluslararası İnsan Hakları Sözleşmesi'ne aykırı olarak ortalama 11 yaşına inecek; yani çocuk işçiliği artacaktır. Sanayide çocuk işçiliğinin muazzam derecelere vararak yoğunlaşması, beraberinde ucuz emek gücünü de dolaysız yoldan getirecektir. Yasa aynı zamanda işverenlere daha fazla sayıda stajyer çalıştırma, ucuz işgücü sağlama imkanı tanımaktadır. Bu durumda bir yetişkin işçinin 700 liraya yapacağı işi, bir çocuk işçi 400 liraya yapabilecektir. Böylece, yetişkin işçi çalıştıran işveren daha fazla karlılık getiren bu eğilime yönelecektir. Çırak ve stajyer işçilerin çalışma koşullarını belirleyen yasalar işverene birçok açıdan kolaylık sağlamaktadır. Yoksulluk arttıkça her geçen gün daha fazla sayıda çocuk işyerlerine yönelmektedir. Bunu önlemek için işçilerin ücreti yükseltilmeli ve işçi aileleri çocuklarını çalıştırmak zorunluluğundan kurtarılmalıdır (www.uidder.org, 2012, E.T. 08.04.2014).

TÜİK araştırma sonuçlarına göre; Türkiye'de bir milyona yakın çocuk işçi çalışıyor ve çalışan çocukların çoğunluğu da okula devam etmiyor.

Kurumsal olmayan nüfusun %20,6'sını 6-17 yaş grubu çocuklar oluşturmaktadır. Türkiye genelinde altı-onyedi yaş grubundaki çocuk sayısı, 2012 yılı Ekim, Kasım ve Aralık aylarında uygulanan Çocuk İşgücü Anketi sonuçlarına göre onbeş milyon iki yüz kırkyedi bin kişidir. Bu yaş grubundaki çocukların %66,5'i kentsel, %33,5'i kırsal yerlerdedir. Çocukların %91,5'i bir okula devam ederken, %8,5'i okula devam etmemektedir. Yaş grupları itibarıyla, altı-ondört yaş grubundaki çocukların %97,2'si, onbeş-onyedi yaş grubundaki çocukların ise %74,7'si okula devam etmektedir.

Çalışan çocuk sayısı 6-14 yaş grubunda 292 bin kişi, 15-17 yaş grubunda ise 601 bin kişidir. Ekonomik faaliyette çalışan altı-onyedi yaş grubundaki çocukların istihdam oranı %5,9'dur. Bu yaş grubundaki istihdam oranı 2006 yılı sonuçlarına göre aynı düzeyde kalırken, çalışan çocuk sayısında üç bin kişilik artış gerçekleşmiştir. Çocukların istihdam oranı, altı-ondört yaş grubunda %2,6, onbeş-onyedi yaş grubunda ise %15,6'dır. Türkiye genelinde altı-onyedi yaş grubunda

istihdam edilen çocukların %44,8'i kentsel, %55,2'si kırsal yerlerde yaşamakta olup, %68,8'i erkek ve %31,2'si ise kız çocuklarıdır.

Tablo 1. Temel Çocuk İşgücü Göstergeleri (6-17 yaş), 2006-2012

Göstergeler	2006 ⁽¹⁾		2012	
	(Ekim-Kasım-Aralık)		(Ekim-Kasım-Aralık)	
	(Bin Kişi)	(%)	(Bin Kişi)	(%)
6-17 yaş grubu nüfus	15 025	-	15 247	-
İstihdam (6-17 yaş)	890	100,0	893	100,0
Yaş grubu				
6-14	285	32,0	292	32,7
15-17	605	68,0	601	67,3
Cinsiyet				
Erkek	601	67,5	614	68,8
Kadın	289	32,5	279	31,2
Yerleşim yeri				
Kent	490	55,1	400	44,8
Kır	400	44,9	493	55,2
Sektör				
Tarım	326	36,6	399	44,7
Sanayi	275	30,9	217	24,3
Hizmet	289	32,5	277	31,0
İşteki durum				
Ücretli veya yevmiyeli	505	56,7	470	52,6
Kendi hesabına	24	2,7	10	1,1
Ücretsiz aile işçisi	362	40,7	413	46,2
İstihdam oranı (6-17 yaş)	-	5,9	-	5,9
6-14	-	2,5	-	2,6
15-17	-	16,6	-	15,6

⁽¹⁾ 2006 yılı sonuçları, 2008 bazlı nüfus projeksiyonlarına göre revize edilmiştir.

Not: Tablodaki rakamlar yuvarlamadan dolayı toplamı vermeyebilir.

Kaynak: TÜİK

Çalışan çocukların %49,8'i bir okula devam ederken, %50,2'si okula devam etmemektedir. Yaş grupları itibarıyla, altı-ondört yaş grubundaki çalışan çocukların %81,8'i, onbeş-onyedi yaş grubundaki çalışan çocukların ise %34,3'ü bir okula devam etmektedir.

Okula devam eden altı-onyedi yaş grubundaki çocukların %3,2'si ekonomik işlerde ve %50,2'si ev işlerinde faaliyet gösterirken, %46,6'sı herhangi bir faaliyette bulunmamaktadır. Bu yaş grubunda okula devam etmeyen çocukların ise; %34,5'i ekonomik işlerde ve %38,8'i ev işlerinde faaliyet gösterirken, %26,7'si herhangi bir faaliyette bulunmamaktadır.

Ayrıca çalışan çocukların yarısının tarım sektöründe olduğu saptanmıştır. Şöyle ki; çalışan çocukların % 44,7'si (üçyüz doksandokuz bin kişi) tarım, % 24,3'ü (ikiyüz onyediyedi bin kişi) sanayi ve % 31'i (ikiyüz yetmişyedi bin kişi) hizmet sektöründe yer almaktadır. Sektör bazındaki sonuçlar, 2006 yılı sonuçları ile karşılaştırıldığında tarım sektörünün istihdam edilenler içindeki payı 8,1 puan artarken, sanayi sektörünün payı 6,6 puan ve hizmet sektörünün payı ise 1,5 puan azalmıştır. İşteki duruma göre; çalışan çocukların %52,6'sı (dörtüyük yetmiş bin kişi) ücretli veya yevmiyeli, %46,2'si (dörtüyük onüç bin kişi) ise ücretsiz aile işçisidir. Ev işlerinde faaliyette bulunan çocukların oranı ise % 49,2'dir. Anketin referans dönemi içinde süresi ne olursa olsun ev işlerinde ailesine yardımcı olduğunu ifade eden altı-onyediyedi yaş grubundaki yedi milyon beşyüz üç bin çocuğun; % 47,2'sini (üç milyon beşyüz kırk bin kişi) haftalık çalışma süresi iki saat ve daha az olanlar, % 80,1' ini ise (altı milyon oniki bin kişi) haftalık çalışma süresi yedi saat ve daha az olanlar, % 56,8' ini (dört milyon ikiyüz altmışbir bin kişi) kız çocukları, ev işi türlerine göre ilk sırayı % 29,7 ile hane için alışveriş yapan çocuklardan oluşmuştur (TÜİK, 2012).

2.2.Çocukların Çalışma Alanları

Çocukların çalıştıkları sektörler açısından bir sınıflama yapılacak olunursa; tarım en fazla istihdam sağlayan sektör olarak başta yer almakta ardından ise sanayi ve hizmet sektörleri gelmektedir. Bunların yanı sıra çocuklar sokaklarda çalışmak hatta yaşamak zorunda kalmaktadır (Bozbek, 2009: 67).

Dünyada çocuk işçiliğinin en kötü biçimleri kapsamında ifade edilen ve çocukların çalıştırıldığı çok sayıda iş alanları bulunmaktadır. Bunlar kısaca; tehlikeli işlerde çalıştırılma, ev işlerinde zorla çalıştırılma, fuhuş veya cinsel sömürü, kölelik ve borç karşılığında zorla çalıştırılma olarak belirtilebilir. Ülkemizde ise çocuk işçiliğinin en kötü biçimleri olarak sokaklarda yapılan işler, kentlerdeki enformel alanlarda yapılan işler, mevsimlik tarım işçiliği kapsamında yapılan işler ve kırsal yerleşim yerlerinde ve ev işlerinde gerçekleşen çocuk işçiliği gibi alanlar gösterilmektedir (Bilgin ve Kızmaz, 2010: 271).

Gelişmekte olan ülkelerde şehir nüfusunun hızla artması ve gençleşmesi, sokak çocukları sorununun artmasına neden olmaktadır. Evlerde ya da işyerlerinde çalışan çocukların tersine, bazı çocuklar sokakta herkesin gözü önünde çalışmaktadır. Çocuklar, sokaklarda ayakkabı boyamakta, park edilmiş arabaları beklemekte ve yıkamakta, seyyar satıcılık yapmakta, yeniden işlenebilir atıkları toplamakta ve para kazanabilmek için pek çok işi yapmaktadırlar. Sokakta çalışan çocukların bir kısmı, hırsızlık, dilencilik gibi yasa dışı işler yapmakla birlikte, bunların büyük çoğunluğu, kendilerinin ya da ailelerinin geçimini sağlamak için meşru işler yapmaktadırlar. Bu çocuklar balon, simit, su satmakta, araba yıkamakta, ayakkabı boyamakta, paket ve yük taşımakta, çöp toplamaktadırlar. Pek çoğu da suç örgütlerinin eline düşerek yan kesicilik, uyuşturucu ticareti ve fuhuşla faal çeteler olarak kullanılmaktadırlar (Akyüz, 2000: 518-519).

Çocuklar ve gençler en çok kırsal yerleşim yerlerinde tarım sektöründe ve ev hizmetlerinde çalışmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde kırsal yerleşim yerlerinde çocuklar küçük yaştan itibaren ev halkı ile birlikte tarımsal faaliyetler içinde kendine verilen görevi yerine getirir. Bu görev çocuğun yaşına ve cinsiyetine göre farklılık gösterebilir. Erkek çocuklar daha çok ev dışı işleri (çobanlık, taşıma işleri, ürün toplama, büyüklere yardım vs.) yaparken kız çocuklar ev içinde (kendinden küçük bebek ve çocukların bakımı, ev temizliği, yemek ve ortalık işleri vs.) anneye veya evdeki kendinden daha büyük olan kadınlara yardım ederler. Bazı bölgelerde çocukların sezonluk kiralanması şeklinde çalıştırılmaları da söz konusudur. Büyük toprak sahibi kimseler tarafından çoğunlukla yaz dönemi boyunca kiralanen çocuklar tarımsal faaliyetlere yardımcı olurlar, ev hizmetlerinde çalıştırılırlar. Sanayi sektöründe ve kentlerde de çocuk ve gençlerin çalışmakta olduğu bilinmektedir. Kentlerde çocuk ve gençler sokak satıcılığı, pazarcılık, taşımacılık gibi işlerde çalışabildiği gibi sanayi alanında da küçük işletmelerde çalışmaktadır. Sayılan işlerin hemen tamamında çalışan çocuk ve gençlerin herhangi sosyal güvenceleri de yoktur (Bilir, 2006: 4).

Çalışan çocuklar arasında tarımda çalışan çocuklar içinde bulunduğu koşullardan dolayı ayrı bir yer tutmaktadır. Öncelikle çalışma ve yaşam koşulları,

çevre ile ilişkiler, eğitim ve sağlık sorunları açısından bu çocuklar en dezavantajlı gruplar arasında yer almaktadır. Kendi tarım işletmelerinden yeterli gelir elde edemeyen az topraklı ve/veya topraksız aileler geçimlerini sağlayabilmek ve çalışabilmek amacıyla daha fazla tarımsal iş olanağı bulunan yörelere mevsimlik göç ederek iş aramaktadır. Mevsimlik tarım işçisi aileler çalışma yerlerine giderken ekonomik ve sosyal zorunluluklardan dolayı çocuklarını da götürmektedir. Böylece, çocuklar aile ekonomisine katkı nedeniyle yaşlarına uygun olmayan tarımsal işlerde çalışmaktadır. Bu çocuklar Türkiye'nin değişik bölgelerinde özellikle pamuk, fındık, narenciye, pirinç, şekerpancarı, tütün tarımında çapa, hasat gibi işlerde yoğun olarak çalışmaktadır. Çocukların çalışması açısından tarım kayıt dışı bir iş alanı ve sektör olup, kayıt dışı sektörde çalışan çocukların iş güvenliği yoktur, yaralanmaları veya hastalanmaları halinde ödeme alamazlar ve işverenlerin olumsuz davranışlarında koruma talep edemezler (Gülçubuk, 2012: 75-80).

Çocukların çalıştığı diğer bir sektör ise sanayi sektörüdür. Sanayi Devrimi ile birlikte kadın ve çocuklar vasıfsız olmaları ve ucuz işgücü anlamına gelmeleri nedenleri ile çalışma hayatına girmişler ve çocuk işçiliği kavramı ile tanışmışlardır. Bu sektörde çocuklar özellikle enformel alanlarda ve küçük çaplı işletmelerde istihdam edilmektedir. Sanayi işletmeleri, geleneksel sistemde işe başlama noktası ve mesleki bilgilerin öğrenilebileceği önemli bir yer olarak görülmektedir.

Çocukların yoğun olarak istihdam edildiği sektörlerden biri olan hizmet sektörü; toptan ve perakende ticaret, restoran, otel, ulaşım, depolama, finans, sigorta, gayrimenkul ve ticari hizmetlerle kişisel ya da sosyal hizmet veren hizmetleri kapsamaktadır. Günümüzde özellikle gelişmekte olan ülkelerde, işgücü tarımdan hizmet sektörüne kaymakta bu da hizmet sektörünü büyüyen sektörlerden biri haline getirmektedir. Bu sektörde çocuklar, işletmelerde getir-götür işleri yapmakta ve oldukça düşük ücretlerle çoğu zaman bahşiş karşılığı hizmet vermektedir.

Çalışan çocuklar ile ilgili bir diğer kavram olan çıraklık; tarihsel ve geleneksel özellikleri olan bir işleyişi ifade etmektedir. Belirli bir mesleğin gerektirdiği bilgi ve becerileri öğrenmek amacıyla yetişmiş kişilerin denetim ve

gözetiminde çalışan çocuğa “çırak” adı verilir. Tarihsel süreç içinde çıraklık sistemi ile birlikte çırakların iş yerindeki pozisyonları, ilişkileri, üretim içinde üstlendikleri rol ve işlevleri önemli ölçüde değişikliğe uğramıştır. Buna karşın Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde, çıraklık çoğu iş kolu için gerekli nitelikli insan gücünü yetiştirmede etkili yollardan biri olarak önemini hala korumaktadır (Boybek, 2009: 67-68).

Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu'nun çalışan çocuklar ile ilgili raporundan aldığımız bilgiye göre, çalışan çocuklar ile ilgili şu şekilde sınıflandırma yapılabilir. Bunlar; çalışma sürelerine göre, tam zamanlı ve yarı zamanlı çalışan çocuklar, çalıştıkları sektöre göre, esnaf ve sanatkarlar yanında, sanayi iş kollarında çırak olarak çalışan çocuklar, tarım kesiminde ailesi ile birlikte çalışan çocuklar, marjinal iş kollarında çalışan çocuklar, sosyal ve hukuki statüleri açısından, çocuk işçi statüsünde çalışan çocuklar, çırak statüsünde çalışan çocuklar, sokakta çalışan ve sokakta yaşayan çocuklar olarak sınıflandırılmaktadır (Yıldızbaş, 2005: 273).

2.3. Çocukların Çalışma Nedenleri

Türkiye’de çocukların çalışmasının temel nedenleri ile çocuk çalışması hakkında uluslararası düzeyde yapılan çalışmaların sonuçları, büyük oranda birbirleriyle benzerlik göstermektedir. Genel olarak çocuk işçiliğinin temel nedenleri; yoksulluk, göç, geleneksel bakış açısı, eğitim olanaklarının yetersizliği ve etkin uygulanamamasıdır. Bu nedenlerin her biri bir diğerinin hem nedeni hem sonucu olabilmekte, böylece bir kısır döngü ortaya çıkmaktadır. Araştırmalar, çocuk işçiliğinin ana nedeninin yoksulluk olduğunu göstermektedir (Tor, 2010: 32).

Ancak, çocuk ve genç işgücünün işçi statüsü altında, ücretli olarak ve yaygın bir biçimde kullanılmasında, Sanayi Devrimi'nin önemli bir payı olmuştur. Teknolojinin üretim sürecini basitleştirip kolaylaştıran yönde gelişimi, yetişkin işgücüne göre daha düşük ücret düzeylerinde çalıştırılabilmeleri, daha uysal ve kolay yönetilir bulunmaları ve aileleri tüm üyeleriyle çalışmak zorunda bırakan ağır ekonomik koşullar, çocuk ve genç işgücünün kentsel alanda, özellikle de sanayide

yoğun biçimde kullanılmasına yol açmıştır. Çocuklar ve gençler; önceleri babaları, daha sonra aileleriyle aynı fabrikalarda, ardından da ayrı fabrikalarda işçi olarak çalıştırılmaya başlamışlardır (Şişman, 2003: 7).

Çocukların çalışmasının tek nedeni yoksulluk değildir. Yoksulluğun yanı sıra çocukların okula ilgi duymaması, okul masraflarının yüksekliği, ailelerinin izin vermemesi, ev işlerinde ailelerine yardımcı olma zorunlulukları, çeşitli nedenlerle eğitim kurumlarına karşı duyulan güvensizlik, “okulda başarısızlık” olarak algılanan bazı durumlar, tamamlanmayan eğitimin insana bir şeyler kazandıramayacağı düşüncesi, eğitim sisteminin iş piyasasına uygun nitelikte insanlar yetiştiremez hale gelmesi ve dolayısıyla okumuş gençler arasında görülen işsizlik gibi birçok faktör de çocukların erken yaşlarda çalışmalarına neden olmaktadır. Öte yandan işverenlerin, çocukları ucuz işgücü olarak görmeleri, bazı işler için çok uygun olarak görmeleri ve haklarını aramada güçsüz olmaları gibi nedenlerle de tercih etmeleri çocuk çalışanların sayısını arttırmaktadır (Karaman ve Özçalık, 2007: 36). Çünkü çocuk işçilerin, maddi açıdan doyurulmalarının ve iş disiplini altına alınmalarının yetişkinlere oranla daha kolay ve ucuz olması, işverenleri çocuk işçi çalıştırmaya yöneltmektedir. Bir işverenin bakış açısından, çocuk işçiliği belki de en istikrarlı işçiliktir. Çünkü çocuklar grev yapmaz ve üretimi durdurmaz. Diğer taraftan, ekonomik durum kötüye gittiğinde, işten çıkarılması en kolay olanlar da çocuklardır. Ancak, ülke genelinde ve uzun vadede düşünüldüğünde çocuk işçi çalıştırmanın ülke ekonomisine maliyeti daha yüksektir. Çünkü, iş güvenliğinden yoksun olarak erken yaşta ve sağlıksız koşullarda çalıştırılacak çocuklar, bedensel ve ruhsal bakımdan yeterli biçimde gelişemeyeceklerinden, yetişkinlik dönemlerinde daha az verimli olacaklardır (Akyüz, 2000: 515).

Eğitim sistemindeki bozukluk ve aksaklıklar, ülkenin eğitime ilişkin altyapısının yeterince yaygınlaşmamış olması ve çocukların eğitim hizmetlerinden yararlanmasını engelleyen bir takım etkenler sonucu, eğitim alamayan veya herhangi bir kademesinden ayrılan çocuklar ya çalışma yaşamına girmektedirler ya da işsiz kalmaktadırlar. Ayrıca, eğitim müfredatı pratik bilgi ve beceriler kazandırmaktan uzak ve ezber dayalıdır. Eğitimin işlevsel bilgi ve beceriler kazandırmaması,

istihdam vaad edici olmaması, okul araç ve gereçleri ile ulaşım masraflarının yüksekliği gibi nedenler, yoksul ailelerin hayata bir an önce atılmak durumunda olan çocuklarını çalışmak zorunda bırakmaktadır (Akyüz, 2000: 514).

Çocuk işçiliğinin diğer bir nedeni geleneksel bakış açısidir. Ülkemizde özellikle kırsal alanlarda geleneksel yaşam biçimi içinde çocuklar, tarım sektöründe aileleriyle birlikte çalışmaktadır. Tarım toplumuna has bir yaklaşımla ve sosyo-kültürel bakış açısı ile çocuk işçiliği normal karşılanmakta, bazen de gerekli görülmektedir. Kentlerde eğitim masraflarının yüksekliği ya da eğitilmiş işgücünde yaşanan işsizlik; aileleri, çocuklarını meslek edinmeleri için çalıştırmaya yöneltmektedir. Her iki durumda da ailelerin çalışma hayatının çocuklar üzerindeki olumsuz etkileri konusunda yeterli bilgiye sahip olmamaları, bu durumun sürmesine neden olmaktadır (ÇSGB, 2005). Ülkemizde çocuk işçiliğinin yaygın oluşu sadece yoksulluğa bağlı değildir. Bazı aileler, çocuklarının meslek edininip gelecekte iş bulma şansını arttırmak için, onları çalışma ortamlarına sevk etmektedir. Bu amaçla çocuklar, mobilya ve tamircilik gibi meslek dallarına çırak olarak çalışmak için verilmektedir. Ülkemizde çocuk işçiliğinin yaygın olmasının sebepleri arasında toplumun geleneksel bakış açısı önemli bir yere sahiptir. Çocuğun çalışarak adam olabileceğini düşünen bu yaklaşım, çalışmanın çocuk eğitime olumlu etkiler yapacağı düşüncesinden kaynaklanır. Toplumda değer gören bu düşünce, çocuğun çalışmadan, hayatın zor yanlarını görmeden okumayacağı, adam olamayacağı inancındadır. Ancak bunun yanı sıra ailelerin duyarsız ve eğitimsiz oluşu, eğitimin yaygınlaşmaması, yasal düzenlemelerin yetersiz kalışı da çocuk işçiliğini yaygınlaştırmaktadır (Karaman ve Özçalık, 2007: 33).

Çocuk işgücü arzını dolaylı olarak etkileyen bir başka faktörde talep yönüdür. Çocukların fiziksel özelliklerinden kaynaklanan bazı becerileri çocuk işgücü talebini doğuran en önemli unsurdur. El yapımı süs eşyaları, el yapımı geleneksel dokuma ve örgü ürünleri üretiminde çocukların daha başarılı olmaları nedeniyle bu sektörler tarafından tercih edilmektedirler. Özellikle bu sektörler çoğunlukla ev ve atölye tipi üretim yapmaktadır. Bundan dolayı çocuk işgücü kullanımı yasalar ile tümüyle yasaklanmış olsa bile çocukların çalışmasını ailelerin kültürel ve sosyal

özelliklerinden dolayı engellemek mümkün değildir. Çocuk işgücü kullanılmasına neden olan bir başka unsur da ailelerin çocukları kendi işletmelerinde ucuz iş gücü olarak görmeleridir. Aileler özellikle küçük işletmelerde çocuğu bir taraftan ucuz iş gücü olarak kullanmakta, diğer taraftan da işletmenin gelecekteki yöneticisi olarak gördüğü çocuğu küçük yaşta işe alıştırmak amacıyla çocuğun çalışmasını olağan bir durum gibi görmektedir. Görüldüğü üzere ailelerin çocukların çalışmasına yönelik güttüğü amaçlardan biri de çocuğu işgücü olarak kullanmaktan çok, onun iş becerisi kazanmasına yönelik bir eğilimi ifade etmektedir. Bu şekilde çocuğun üretim sürecinde yer alması bir anlamda onun beceri yeteneklerini de geliştirmektedir. Çocukların çalıştırılmasının önemli bir nedeni de, ülkenin eğitim olanaklarının sınırlı olmasıdır. Eğitime ilişkin altyapının yeterince gelişmemiş olması ve çocukların eğitim hizmetlerinden yararlanmasını engelleyen etkenler sonucu, eğitim sistemine dahil olamayan çocuklar ya çalışma yaşamına girmekte ya da işsiz kalmaktadır. Burada etken olan da, ülkemizde eğitim sisteminin nitelikli işgücü yetiştirmedeki yetersizliği ve eğitimi insana dayalı çalışma alanlarının sınırlı olmasıdır (Günöz, 2007:14).

Ülkemizde doğu illerinden batı illerine yoğun bir göç süreci yaşanmaktadır. Göçle kente gelen kişiler, daha önce büyük çoğunlukla tarım sektöründe istihdam edildiklerinden dolayı, kentsel işgücü piyasasının aradığı özellikleri taşımamaktadır. Bu nedenle, bu kişiler kentte iş bulamamakta, aileler ise yaşamlarını devam ettirebilmek amacıyla çocuklarını çalışma hayatına itmek zorunda kalmaktadır. Çocukların gelişimlerini olumsuz yönde etkileyen tehlikeli çalışma koşulları içerisinde yer almaları düşünülemezken, onlar çok farklı nedenlerle çalıştırılmaktadır (Altuntaş, 2007: 58). Çalışan çocuk olgusu daha çok düşük ve düzensiz gelirin başlattığı ve sosyokültürel dinamiklerin desteklediği bir sorun olarak belirginleşmektedir. Hem arz yönlü hem de talep yönlü bir olgudur. Arz yönlü oluşu, nüfus artışı ve gelir yetersizliği, talep yönlü oluşu ise iş piyasasındaki kurumsallaşmanın eksikliği sonucunda ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla çocukların çalışmasının nedeni, temelde ekonomik ve sosyokültürel gerçeklerin dayatmasının bir sonucudur. Bu da az gelişmiş ülke ve bölgelerde “çalışan çocuk” sorununun

kaçınılmazlığını ifade etmektedir. Çocukların çalışma nedenleri sosyal, ekonomik ve kültürel faktörler olarak sınıflandırılabilir (Dinç, 2008: 27).

2.4. Çocukların Çalıştırılma Nedenleri

Uygulamada, çalışma kararının çocukların kendilerinin verdiği bir karar olmadığı ve bu kararın esas olarak yetişkinlere ait süreçlerin bir sonucu olarak ortaya çıktığı çalışma örf ve adetimiz bakımından kabul gören bir husustur. Bu nedenle genelde, çocukların yetişkinlerin istekleri doğrultusunda işgücü piyasasına katıldığı görülmektedir (Dinç, 2008: 35).

Çocukların çalıştırılmasında diğer bir neden de işverenler tarafından ucuz işgücü olarak tercih edilmeleridir. İşgücü maliyetlerindeki yükseklik, çocukların ucuz ve uysal işgücü olarak görülmesi, işverenlerin çocuk işçilerinin çalıştırılmasında yasal düzenlemeler konusunda yeterli bilgiye sahip olmaması, küçük işletmelerin ekonomik olanaklarının yetersiz oluşu, işverenlerin çocuk işgücünü talep etmelerine sebep olmaktadır (ÇSGB, 2005). İşverenler yerel, ulusal ya da uluslararası rekabet kapsamında ve kişisel toplu çıkarlarını gözetererek ucuz işgücü aramaktadırlar. Çocuklar da bu grup içinde önemli bir yer tutar. Çünkü çocuklar;

- i. En az eğitim gerektiren görevlere uygun, niteliksiz işgücüdür.
- ii. Ucuz işgücüdür. Yasa dışı sayılması nedeniyle hukuksal gerekçeleri yaratılarak ya da kandırılarak, yetişkin işgücüne ödenenden çok daha düşük ücretle ya da hiç ücret ödmeden çalıştırılabilir.
- iii. Statüsü olmayan işgücüdür. Yasal sorumluluk yüklenmez. Her türlü örgütlenme (sendika, dernek) hakkı yasaklanmıştır.
- iv. Uysal işgücüdür. Yalıtılmıştır, güvencesizdir, tam bağımlıdır, en kötü koşullarda yaşar, bu nedenle sorun yaşatmaz, başkaldıramaz, başkaldırorsa bile otorite tarafından kolayca bastırılır.
- v. Esnek işgücüdür. Günlük, mevsimlik, yapısal değişikliklere kolayca uyum sağlar. Bugün işe alınıp ertesi gün işten çıkartılabilir. Kısmi süreli çalışmayı

ve eksik ücreti kabul ettiği gibi, fazla mesailere ücret ödenmemesini de kolayca kabullenir.

- vi. Bazı işlerde iyi uyum sağlayan, gelir getirici işgücüdür. Halı dokuması, konfeksiyon, el işlemleri, oyuncak, kibrit, sigara üretiminde keskin görüşleri ve işlek parmakları değerlendirilir; kısa boylu olanları madenlerdeki galerilerden kolayca geçebilirler; büyüyüp işin gereklerini yerine getiremediklerinde, eğer bir hastalık, kaza, yıpranma onları çalışma yaşamından erkenden dışlamışsa, her türlü yasal korumadan yoksun olarak kolayca işten atılırlar.

Bu tür özelliklerinden dolayı rekabet gücünden yoksun işletmeler tarafından tercih edilmektedirler (Dinç, 2008: 38-39).

Nedenleri ne olursa olsun çocukların çalışma hayatında yer almaları, fiziksel ve ruhsal gelişimlerini olumsuz olarak etkileyebilmekte, fiziksel gelişme sürecini henüz tamamlamamış olan çocukların çalışma hayatında karşılaştıkları riskler de çalışma süreleri ve çalışma şartlarına bağlı olarak değişmektedir (Tor, 2010: 33-34).

2.5. Çalışmanın Çocuklar Üzerindeki Etkileri

Çocukları çalışmaya iten nedenler ne olursa olsun, çocukların erken yaşlarda çalışması, fiziksel, ruhsal, toplumsal ve ahlaki gelişimlerini olumsuz yönde etkilemektedir. Fiziksel zarar, bunların arasında en çok gözle görülebilenidir. Ağır yük taşıma ya da elverişsiz pozisyonlarda uzun süre oturma, çocuğun henüz gelişmekte olan bedenine kalıcı zararlar verebilir (Akyüz, 2000: 516). Çalışma ortamında bulunan tozlar, çalışma ortamının ışıklandırılması, ısınması, iş yerlerinin kalabalık olması, işyeri nem oranı, kokusu, güvensiz ve hijyenik olmayan çalışma ortamı, çocukların sağlığını tehdit etmektedir. Bu bağlamda çocukların çalıştırılması, çocuğun, fiziksel, zihinsel ve duygusal gelişimini olumsuz yönde etkilemektedir (Ceylan ve Metin, 2009: 89). Uygunsuz çalışma ortamları da daha büyüme ve gelişme sürecini tamamlamamış olan bu çocukların sağlıklarını olumsuz yönde etkilemektedir. Uygunsuz çalışma ortamları aynı zamanda iş kazası riskini de arttırmaktadır.

İstihdam edilen çocuklar psiko- sosyal sorunlar, çalışma koşullarındaki kötülük, çalışma sürelerindeki dengesizlik, ücretlerdeki düşüklük, işçi sağlığı ve iş güvenliği ile sosyal güvenlik problemleri ile karşı karşıya kalmaktadır. Çok küçük yaşta tam gün çalışma, aşırı fiziksel, zihinsel, psikolojik ve toplumsal stres yaratan iş yapma, kötü koşullarda düşük ücret ile çalışma, çocuk onurunu zedeleyecek işleri yapma gibi koşullar çocukların psikolojik durumunu olumsuz yönde etkilemektedir (Küçükkalay, Dulupçu vd., 2000: 109). Alçaltıcı ya da baskıcı bir ortam, çocuklar üzerinde olumsuz psikolojik etkilerde bulunur. Öz saygı, yetişkinler için olduğu kadar, çocuklar için de büyük önem taşır. Çalışma yaşamındaki çocukların karşılaştıkları sosyal risk faktörleri arasında en önemlilerinden biri de, çocukluklarını yaşamayıp, erişkin olmaya çabalamaları, kendilerinden büyükler ile bir arada yaşama zorunluluğu, çocuk kimliğini bırakmalarına, gençlerin ise erişkin rolüne girmelerine yani kimlik bunalımına yol açmaktadır. Bu durum ise onları yalnızlığa, gerginliğe ve madde bağımlılığına yöneltmektedir. Bu çocukların çalışma ortamlarındaki çevresel ve toplumsal etkiler, güvensizlik doğurmakta ve tepkisel davranışlara yol açabilmektedir. Özgüven gelişimi engellenmiş olan bu çocuklarda; ruhsal ve bedensel zorlanmalara verilen tepkiler erişkinlere göre daha şiddetli olabilmektedir. Korku, endişe, öfke, duygusal kırıklıklar, ruhsal zorlanmalar bu tepkilerin bazılarıdır (Sütoluk, Nazlıcan vd., 2005: 24).

Çocukların çalışması, eğitimlerini, dolayısıyla zihinsel gelişimlerini de tehlikeye düşürür. Çünkü, çalışma fazla zaman aldığı ya da çocuğu çok yorduğu için çocuk, okula devam edecek gücü kendinde bulamaz. Öte yandan çalışma ortamının özellikleri, bazı durumlarda çocuğun eğitime verdiği değeri azaltabilir. Bu durum özellikle sokakta çalışan çocuklarda yaygın bir şekilde görülür. Diğer taraftan, çalışma çocuğun kişiliği ve güvenliği üzerinde de olumsuz etkilerde bulunmaktadır. Çocuk, aile denetiminden uzakta ve olumsuz koşullar altında çalışırken çözücü, uçucu ve uyuşturucu madde kullanma, suça yönelme tehlikesi ile karşılaşmaktadır (Akyüz, 2000: 516). Çocukların erken yaşlarda zor ve tehlikeli koşullarda çalıştırılmaları, çocukluklarını yaşayamamalarına, eğitimden uzaklaşmalarına, fiziksel ve ruhsal gelişimlerinin olumsuz etkilenmesine yol açmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

ÇOCUK İŞÇİLER İLE İLGİLİ YASAL DÜZENLEMELER

I. ÇOCUKLARIN ÇALIŞTIRILMASI İLE İLGİLİ ULUSLARARASI DÜZENLEMELER

Tüm dünyada yaygın bir şekilde kullanılan çocuk işgücü önemli sosyal sorun olmaya devam etmektedir. Ulusal yasalar ve uluslararası standartlar ihlal edilerek milyonlarca çocuk kötü şartlarda, onların fiziksel, ruhsal gelişmelerine zarar verecek şekilde çalıştırılmaktadırlar.

Çocuk emeğine ilişkin hukuksal düzenlemeler konusu, bir yönüyle de, ulusal düzeydeki yasalastırma çalışmaları üzerinde etkili olan uluslararası normlarla bağlantılıdır. Bu normların oluşumu üzerinde ise başta Uluslararası Çalışma Örgütü olmak üzere, aralarında Birleşmiş Milletler' in kendisinin ve Avrupa Konseyi'nin de bulunduğu birçok uluslararası kuruluşun ciddi katkısı bulunmaktadır (Makal, 2007: 327).

Genel olarak çocukların çalışmasının birinci nedeni ailelerinin onların gelirene ihtiyaç duymalarıdır. Çalışan çocukların büyük çoğunluğu toplumun en fakir kesiminde yaşamaktadırlar. Aileler hayatta kalabilmek için her bir bireyini kullanmak zorundadır. Bu nedenle çocukların çalışması zorunlu hale gelmektedir. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO); yıllardan beri çocuk işçiliğinin yasaklanması, çalışan çocukların çalışma koşullarının iyileştirilmesi ve nihai olarak çocuk işçiliğinin kaldırılması ile ilgili olarak birçok sözleşme ve tavsiye kararını kabul etmiştir (Alpar, 2002: 1-2).

Avrupa sosyal hukukuna kaynaklık eden düzenlemeleri; BM, ILO ve Avrupa Konseyi'nin antlaşma ve sözleşmeleri olarak saymak mümkündür (Çelik, 2010: 66). Çocuk Hakları ile ilgili en önemli belge olan Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesinden başka son zamanlarda dünyanın değişik bölgelerinde çocuk haklarına yönelik bazı kurallar ve yasal belgeler oluşturulmuştur (Altuntaş, 2003: 97).

Uluslararası birçok düzenleme ve sözleşmelerin konusunu teşkil eden çalışan çocuk ve gençlerle ilgili, özellikle Birleşmiş Milletler ve bu bağlamda Uluslararası Çalışma Örgütü'nün düzenlemeleri dikkat çekmektedir (Dinç, 2008: 40).

1.1.Birleşmiş Milletler Sözleşme'sinde Çocuk İşçilerle İlgili Düzenlemeler

26 Eylül 1924 tarihinde Milletler Cemiyeti Genel Kurulu'nca kabul edilen Cenevre Çocuk Hakları Bildirisi, 20 Kasım 1959 tarihinde, yeniden gözden geçirilip, genişletilmiş ve oluşturulan yeni metin BM Genel Kurulu'nca, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirisi adıyla oybirliğiyle kabul edilmiştir. Çocuk haklarıyla ilgili bu evrensel bildiri; bedeni, fikri veya sosyal illetten muzdarip çocuklara, özel durumunun icap ettirdiği özel tedavi, eğitim ve ihtimamın gösterilmesi(m. 5) öngörülmüştür.

Bildiri'nin 7. maddesinde, her çocuğun eğitim görmesi, eğitimin ilköğretim derecesinde ücretsiz ve zorunlu olması ve eğitimin eşit imkanlar esasına dayanması düzenlenmiştir (Yıldırım, 2008: 56).

20 Kasım 1959 tarihli Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirgesi'nin 9. ilkesi çocukların iş güvenliğine ilişkin bazı unsurlar içermektedir. Bu ilkeye göre "Çocuk her türlü ihmale ve sömürüye karşı korunacaktır. Çocuk, hiçbir biçimde ticari metaya dönüştürülemeyecektir. Çocuk, hiçbir durumda sağlığına ve öğretimine zarar verebilecek ya da beden, ruhen ve ahlaken gelişimine engel olabilecek bir meslekte veya işte çalıştırılmayacaktır." (Akyüz, 2000: 526).

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda 20 Kasım 1989 tarihinde oybirliği ile kabul edilmiştir. Günümüzde çocukların haklarını düzenleyen en önemli uluslararası belge olarak kabul edilen sözleşme, Türkiye tarafından 1990 yılında imzalanmış; 1994 yılında TBMM tarafından çıkarılan bir kabul yasası ile onaylanmış ve 27 Ocak 1995'te Resmi Gazete'de yayınlanarak iç hukuk kuralı haline dönüştürülmüştür. Toplam 54 maddeden oluşan Çocuk Hakları Sözleşmesi, çocukların en iyi biçimde yaşamaları ve kendi kişiliklerini özgürce gerçekleştirebilmelerine dayanmaktadır. Sözleşme'nin en temel prensiplerini "çocuğun yaşaması ve gelişmesi", "çocuğun korunması", "çocuklara yönelik her türlü ayrımcılığın önlenmesi", "çocuğun kamusal alana katılımı" ve "çocukların medyaya katılımı" oluşturmaktadır (Avcı, 2011: 91). Sözleşme, bütün ülkelerdeki çocukların gündelik yaşam içinde değişen ölçülerde karşılaştıkları ihmal ve istismar olaylarına ilişkin standartlar getirmektedir. Çocukların özel olarak duyarlı konularını tanımakta; onların medeni, siyasal, ekonomik, toplumsal ve kültürel haklarını birbirine karşılıklı olarak pekiştiren unsurların bütünlüğü biçiminde ele almaktadır. Sözleşme, çocuğu aynı zamanda bir birey olarak, yaşla ve olgunlaşmayla gelişen ihtiyaçlara sahip bir varlık olarak tanımaktadır.

Sözleşmeyi onaylayan her ülke, çocuklarla ilgili yükümlülüklerini yerine getirmelerinde ana-babalara ve diğer sorumlu kuruluşlara yardımcı olacak her tür önlemi almak zorundadır.

Sözleşme;

- i. Onsekiz yaşına kadar her insanın çocuk sayılması (Madde 1),
- ii. Çocuğun yüksek yararının her durumda mutlaka gözetilmesi (Madde 3),
- iii. Çocuğun hayatta kalma ve tüm potansiyeliyle gelişme hakkının korunması (Madde 6),
- iv. Çocuğun olabilecek en iyi sağlık düzeyine kavuşması (Madde 24),
- v. Görüşlerini serbestçe ifade edebilmesi (Madde 12)
- vi. Çocuğun doğumdan hemen sonra nüfus kütüğüne kaydedilmesi, bir isme ve vatandaşlığa sahip olması (Madde 7),
- vii. Oyun oynama hakkının tanınması (Madde 31),

viii. Her tür cinsel sömürü ve istismardan korunması (Madde 34), gereğini ön plana çıkarmaktadır.

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi, Türkiye tarafından 1990 yılında imzalanmış; TBMM tarafından 1995 yılında onaylanmış ve 27 Ocak 1995 tarih ve 22184 Sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (Madde 13) (Yıldırım, 2008: 57-58).

Sözleşmenin 1. maddesinde, daha erken yaşta reşit olma durumu hariç, onsekiz yaşına kadar her insanın çocuk sayılacağına dair hüküm getirilmiştir. Buna göre çocuk, onsekiz yaşından küçük kişi olarak tanımlanabilir.

Sözleşmede taraf devletler, her çocuğun sosyal sigorta dahil sosyal güvenlikten yararlanma hakkı bulunduğunu (m.26), her çocuğun bedensel, zihinsel, ruhsal, ahlaksal ve toplumsal gelişmesini sağlayacak yeterli bir hayat seviyesine hakkı olduğunu (m.27), çocuğun eğitim hakkını ve beraberinde ilköğretimin herkes için zorunlu ve parasız hale getirilmesi, okullara düzenli devamin sağlanması ve okulu terk oranlarının düşürülmesinin gerekliliği (m.28), çocuğun kişiliğinin, yeteneklerinin, zihinsel ve bedensel yeteneklerinin mümkün olduğunca geliştirilmesi (m.29), çocuğun dinlenme, boş zamanlarını değerlendirme, oynama, yaşına uygun etkinliklerde bulunma ve kültürel-sanatsal yaşama serbestçe katılma gerekliliğini (m.31) kabul etmiştir.

Sözleşmenin 32. maddesi çocuk işçilerle ilgili düzenlemeler getirmiş olup, çocukların çalışma yaşamında korunmalarını düzenlemiştir. Söz konusu maddeye göre taraf devletler, çocuğun, ekonomik sömürüye ve her türlü tehlikeli işte ya da eğitimine veya bedensel, zihinsel, ruhsal, ahlaksal ya da toplumsal gelişmesi için zararlı olabilecek nitelikte çalıştırılmasına karşı korunma hakkını kabul edeceklerdir. Aynı madde ile, işe kabul için bir ya da birden çok asgari yaş sınırı konulması, iş süresinin düzenlenmesi ve bu maddenin etkili biçimde uygulanmasını sağlamak için ceza veya başka uygun yaptırımların öngörülmesi hükme bağlanmıştır (Akyüz, 2000: 527).

Ayrıca, maddenin uygulanmasını sağlamak için yasal, idari, toplumsal ve eğitsel her önlemi almalarının gerekliliği belirtilmiştir. Sözleşmenin çocuk işçiliği ile ilgili temel maddesi olan bu madde uyarınca çocukların çalıştırılması ile ilgili olarak hem engelleyici (negatif) hem de koruyucu (pozitif) haklarla ilgili düzenlemeler getirildiği görülmektedir.

Sözleşmenin 34. maddesinde ise çocuğun her türlü cinsel sömürüye karşı korunması için taraf devletlere düzenleme yapma ve tedbir alma yükümlülüğü getirilerek çocuğun yasadışı bir cinsel faaliyete girişmek üzere kandırılması veya zorlanmasını; çocukların, fuhuş, ya da diğer yasadışı cinsel faaliyette bulundurulması sömürülmesini ve çocukların pornografik nitelikli gösterilerde ve malzemede kullanılarak sömürülmesini önlemek amacıyla ulusal düzeyde ve ikili, çok taraflı ilişkilerde gerekli her türlü önlemi alacakları hüküm altına alınmıştır (Dinç, 2008: 45-46).

1.2.İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ndeki Çocuk İşçilerle İlgili Düzenlemeler

10.12.1948 tarihinde, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kabul edilen “İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi” Türkiye tarafından 10.03.1954 tarih ve 6366 Sayılı Kanunla onaylanarak yürürlüğe girmiştir.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, 10 Aralık 1948'de toplanarak, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ni yayınlamıştır. Bu bildiriye imzası bulunan devletler bunları eksiksiz olarak uygulamak, uygulanmayan ülkeler de üye olsun olmasın uygulanması için çaba harcamak görev ve sorumluluğundadır.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulunca, 1948 yılında ilan edilen “İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi”nin 25. maddesinin 2. bendinde, çocuklara özel bakım ve yardım görme hakkı tanımaktadır. Buna göre, “Anaların ve çocukların özel bakım ve yardım görme hakları vardır. Bütün çocuklar, evlilik içi veya evlilik dışı doğmuş olsunlar, aynı sosyal güvenceden yararlanırlar.” demek suretiyle, Beyannamenin

çocuk işçileri kötü şartlardan korumanın genel şartlarını sağladığı görülmektedir (Alpar, 2002: 4).

Bildirge'de temel insan haklarının neler olduğu saptanmakta ve bu hakları ihlâl edenler sorumlu tutulmaktadır. Bildiri, bir sözleşme ya da anlaşma niteliğinde olmamakla birlikte 1948'den bu yana hem ulusal hem de uluslararası alanda yaygın etki gücüne sahip olup, ülkelerin yasalarına derinden etki etmiştir. Türkiye bu bildiriye, 1949 tarihinde onaylamıştır. Bildirinin konumuzla ilgili genel ilişkisini sosyal güvenlik hakkı noktasında kurabiliriz. Bildiri, sosyal güvenlik hakkını tanımlayıp açıkladıktan sonra hangi koşullar altında gerçekleşebileceğini de göstermiştir.

Bildirinin 1. maddesinde tüm insanların özgür olduğu, haklar ve değerler açısından birbirlerinden farksız ve eşit olarak doğdukları, akıl ve vicdan sahibi oldukları ve birbirlerine karşı kardeşlik düşünceleriyle davranmaları vurgulanarak eşitlik ve kardeşlik ilke olarak ele alınmıştır.

Bildirinin 7. maddesinde bu sözleşmenin taraf devletleri, herkesin adil ve elverişli çalışma koşullarında, özellikle güvenli ve sağlıklı ortamlarda çalışma hakkını tanımaktadırlar (Karabulut, 2011: 1).

Bildirinin 22. maddesinin insan onuru ve kişiliğinin serbest olarak gelişmesi ile kurduğu bağ, sosyal güvenlik hakkının insan onuru ve kişinin maddi-manevi gelişmesinin korunup gözetilmesiyle olan doğru orantılı ilişkisine götürür. Her şahsın toplumun bir üyesi olması sebebiyle sosyal güvenliğe haysiyet ve şahsiyetinin serbest olarak gelişmesi için gerekli olan ekonomik, sosyal ve kültürel hakların, milli ve milletlerarası işbirliği yoluyla her devletin teşkilat ve kaynaklarıyla orantılı olarak gerçekleştirmesine hakkı vardır (m.22).

Bildirinin 4 fıkradan oluşan 23. maddesinin 1. fıkrasında, her şahıs için özgür, adil ve elverişli çalışma ortamının bulunması gerektiği, 2. fıkrasında ise yapılan çalışma karşılığında herkesin eşit ücret hakkına sahip olduğu düzenlenmiştir.

Herkesin kendisi ve ailesi için insan onuruna yaraşır ve gerektiğinde başka toplumsal koruma yollarıyla desteklenmiş bir yaşam sağlayacak adil ve elverişli bir ücrete hakkı vardır (Karabulut, 2011: 2).

Bildirinin 24. maddesi, çocuklar dahil tüm çalışanlara dinlenme hakkı verdiği gibi, izin ve tatil haklarına da yer vermekte, çalışma süreleri yönüyle çalışanları koruyucu düzenleme ve sınırlamalar getirmektedir.

25. maddenin ilk fıkrasında sosyal güvenlik garantisinin sınırları ve anlamı belirtilirken, 2. fıkrasında da, analar ve çocukların özel bakım ve yardım haklarının bulunduğu ve tüm çocukların (evlilik içi ya da evlilik dışı doğmuş olmalarına bakılmaksızın) bu toplumsal korumadan yararlanacağı belirtilmiştir.

Bildirinin 26. maddesinin ilk fıkrasında eğitim görme hakkı düzenlenmiş olup, her şahsın bu hakka sahip olduğu, eğitimin ücretsiz olması gerektiği (hiç değilse ilk ve temel eğitim aşamaları için) ve ilköğrenimin zorunlu olduğu belirtilmiştir. Diğer yandan teknik ve mesleki öğretimden herkesin yararlanabilmesi vurgulanmıştır. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirisi içeriği ile dünya barışını sağlamak, ulusal sınır tanımadan insan haklarına dünyada saygı ve geçerlilik kazandırmak gibi önemli bir işlevi yerine getirerek herkes için sosyal güvenlik hakkından söz etmektedir.

Özellikle analar ve çocuklar için özel sosyal güvenlik koruması gereğinden bahsederek, çocuklar için çalışan veya çalışmayan şeklinde bir ayırım yapılmadan sosyal güvenlik haklarını düzenlemektedir (Dinç, 2008: 41-42).

1.3. Avrupa Konseyi ve Avrupa Birliği Sözleşmeleri'ndeki Çocuk İşçilerle İlgili Düzenlemeler

Avrupa Sosyal Şartı (ASS) 18/10/1961 tarihinde imzaya açılmış ve 26/02/1965 tarihinde yürürlüğe girmiştir. İmzalayan ilk 16 ülke arasında Türkiye de yer almaktadır. (Gözden Geçirilmiş) Avrupa Sosyal Şartı (GG-ASS) ise 03/05/1996

tarihinde imzaya açılmış ve 01/07/1999 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Diğer taraftan, Türkiye (Gözden Geçirilmiş) Avrupa Sosyal Şartı'na 27 Haziran 2007 tarihi itibarı ile taraf olmuş ve bu sözleşme kendisi bakımından 1 Ağustos 2007 tarihi itibarı ile yükümlülük doğurur hale gelmiştir. Ancak 1961 yılında imzalanan ASS, 28 yıl sonra 1989' da sendikal haklar dahil pek çok maddesine çekince konarak onaylanmış ve yürürlüğe girmiştir. 1961 ASS'nın Türkiye tarafından çekince konan maddeleri şunlardır: adil çalışma şartları hakkı (m.2), güvenli ve sağlıklı çalışma koşulları hakkı (m.3), adil ücret hakkı (m.4), sendika hakkı (m.5), toplu pazarlık hakkı (grev hakkı dahil) (m.6), çocukların ve gençlerin korunma hakkı (m.7), çalışan kadınların korunması (m.8), bedensel ya da zihinsel özürlülerin mesleksel eğitimi hakkı ve mesleksel ve yeniden uyum hakkı (m.15) maddelerine çekince konmuştur. Avrupa Sosyal Şartı temel işçi haklarını güvence altına almakta ve tüm çalışanlara grevli toplu sözleşmeli sendikal haklar tanınmasını öngörmektedir. Hükümet Şart' ın bu hükümlerine çekince koyarak yasaklı sendikal düzeni ve grev yasaklarını sürdürmek istemektedir. GG-ASS'na konan çekinceler, çocukların ve gençlerin işte korunmasına ilişkin yedinci madde ve yedinci fıkradaki 18 yaş altında çalışanlara en az dört haftalık yıllık izin hakkıdır. Diğer çekince konulan madde adil çalışma koşullarına ilişkin ikinci madde ve çekince kapsamı da çalışma sürelerinin azaltılması ve en az dört hafta haftalık yıllık izin hakkına ilişkindir. Dördüncü maddedeki adil ücret hakkına koyulan çekincenin kapsamı ise kendilerine ve ailelerine iyi bir yaşam düzeyi sağlayabilmesi konusundadır. Bu çerçevede, hükümetin AB uyum iddiaları sosyal haklar alanında boşlukta kalmaktadır. Hükümet, var olan sendikal kısıtlamaları sürdürmek için Sosyal Şart'a şart koşmaktadır. Çünkü Anayasanın 90. maddesinde yapılan değişikliğe göre, onaylanan uluslararası insan hakları sözleşmeleri ile iç hukukun çelişmesi durumunda, insan hakları sözleşmeleri esas alınacaktır. Sosyal Şart, kayıtsız şartsız onaylandığında işçilerin önündeki kısıtlamalar hükümsüz olacaktır (Çelik, 2005: 98).

Çocuk işçiliği sorunu Avrupa Konseyi'nin temel belgelerinden olan Avrupa Sosyal Şartı'nda düzenlenmiştir. ASS çocuk işgücü ile ilgili önemli düzenlemelere yer vermektedir. Onbeş yaşından küçük çocukların çalışmasını yasaklayan ASS'da yer alan düzenlemeler Gözden Geçirilmiş ASS (1996) ile geliştirilmiştir (Çelik,

2010: 67). 1961 tarihli ASS'nin, Çocukların ve Gençlerin Korunması Hakkı başlıklı 7. maddesinin 1. paragrafı asgari işe başlama yaşını onbeş olarak belirlerken “Tehlikeli ve sağlığa zararlı olduğu öngörülmüş işler bağlamında...” ise taraf devletlere genel asgari çalışma yaşından daha yüksek bir asgari çalışma yaşı belirleme yükümü öngörmüştür. Buna göre onbeş yaşın altındaki çocukların istihdamının yasak olması ve onbeş- onsekiz yaş grubundaki gençlerin de işyerinde korunması gerekmektedir. Gözden Geçirilmiş ASS'da “Tehlikeli ve sağlığa zararlı öngörülen işlerde, asgari çalışma yaşının onsekiz olması” öngörülmüştür. Bu konuda çocuk ve genç işçilerin daha da lehine olabilecek bir yaklaşım göstererek çalışma saatlerinin sınırlanmasının zorunlu olduğu yaş tavanını onaltıdan onsekize çıkarmış, üç hafta olan asgari ücretli yıllık izin süresini de dört haftaya çıkarmıştır (Avşar ve Ögütoğulları, 2012: 19).

Avrupa Sosyal Şartının 7. maddesinde, onaltı yaşından küçüklerin gelişim gereklerinin, özellikle mesleki eğitim gereksinimlerinin karşılanması için iş sürelerinin kısaltılması öngörülmektedir. Yine 7. maddede “zorunlu eğitim yükümlülüğü” bulunan çocukların eğitimden tam olarak yararlanmalarını engelleyen işlerde çalıştırılmaları yasaklanmaktadır.

Ücrete ilişkin olarak, Avrupa Sosyal Şartı 7/5. maddesinde genç çalışanların ve çırakların adil bir ücret ve diğer uygun ödeneklerden yararlanma hakkını tanımaktadır. Avrupa Sosyal Şartı 7/8. maddesi, onaylayan devletlere, onsekiz yaşın altındaki kişilerin ulusal yasalar ve düzenlemelerle belirlenen işler dışında, gece çalıştırılmalarını yasaklamayı öngörmektedir. Yine Avrupa Sosyal Şartı'nın 7/9. maddesi ulusal yasa ve düzenlemelerle belirlenen işlerde çalışan onsekiz yaşın altındaki kişilere sürekli sağlık kontrolü sağlama yükümlülüğünü öngörmektedir. Avrupa Sosyal Şartı'nın 7/10. maddesi, çocukların ve genç işçilerin, çalışmalarına doğrudan ya da dolaylı olarak bağlı fiziksel ve ahlaksal tehlikelere karşı özel bir biçimde korunmasını amaçlamaktadır (Altuntaş, 2003: 104-107).

Avrupa Sosyal Şartı'nın 10. maddesinde “mesleki eğitim hakkı” ile ilgili düzenlemelere yer verilmiştir. Kız ve erkek tüm gençlerin çeşitli işlerde çalışırken

eğitilmeleri için bir çıraklık sistemiyle diğer sistemli düzenlemeleri sağlamayı veya geliştirmeyi taahhüt ederler. Yeterli denetim yoluyla, işçi ve işveren kuruluşlarına danışarak, çıraklık ve gençlerin eğitimi ile yapılan diğer düzenlemelerin etkinliğini ve genel olarak genç işçilerin yeterli bir şekilde korunmalarının sağlanması gibi, uygun ödemelerle sağlanan imkanları taahhüt ederler (Akpınar, 1998: 315).

GG-ASS, genel asgari çalışma yaşı bakımından ASS ile koştuttur. İki belge arasındaki fark ise kendini tehlikeli ve zararlı işler konusunda göstermektedir. Zira yukarıda açıklandığı üzere ASS bu konuda somut bir yaş göstermemekte ve genel asgari yaşın üzerinde bir yaş belirlenmesiyle yetinmektedir. Oysa GG-ASS bu konuda önemli bir adım atarak bu yaşın onsekiz olarak belirlenmesini sağlamayı taraf devletlere yüklemiştir (Ertan, 2008: 183-184).

“Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı”, ülkemizde çalışanların kendilerine ve ailelerine iyi bir yaşam düzeyi sağlayacak ücret hakkına sahip olduklarını tanıma ve maddelere çekince konarak, 01.10.2006 tarihinde kabul edilmiştir. 7. madde’de çocukların ve gençlerin korunma hakkının etkili bir biçimde kullanılmasını sağlamak amacıyla;

- i. Çocukların sağlık, ahlak ve eğitimleri için zararlı olmayacağı belirlenen hafif işlerde çalıştırılmaları durumu dışında asgari çalışma yaşının onbeş olmasını sağlamayı,
- ii. Tehlikeli veya sağlığa zararlı olduğu öngörülen işlerde, asgari çalışma yaşının onsekiz olmasını sağlamayı,
- iii. Henüz zorunlu eğitim çağında olanların, eğitimlerinden tam anlamıyla yararlanmalarını engelleyecek işlerde çalıştırılmamalarını sağlamayı,
- iv. Onsekiz yaşından küçüklerin çalışma sürelerinin, gelişmeleri ve öncelikle de mesleki eğitim gereksinimleri uyarınca sınırlandırılmasını sağlamayı,
- v. Çalışan gençlerin ve çırakların adil bir ücret ve diğer uygun ödemelerden yararlanma hakkını tanımayı,

- vi. Gençlerin, işverenlerin izniyle normal çalışma saatlerinde mesleki eğitimde geçirdikleri sürenin, günlük çalışma süresinden sayılmasını sağlamayı,
- vii. Onsekiz yaşın altındaki çalışanlara yılda en az dört haftalık ücretli izin hakkını tanımayı,
- viii. Onsekiz yaşın altındaki kişilerin, ulusal yasalar ve yönetmeliklerle belirlenen işler dışında gece işlerinde çalıştırılmamalarını sağlamayı,
- ix. Ulusal yasalar veya yönetmeliklerle belirlenen işlerde çalışan onsekiz yaşın altındaki kişilere düzenli sağlık kontrolünü sağlamayı,
- x. Çocukların ve gençlerin özellikle doğrudan veya dolaylı olarak işlerinden doğan tehlikeler başta olmak üzere, uğradıkları bedensel ve manevi tehlikelere karşı özel olarak korunmalarını sağlamayı taahhüt ederler (Eker Özdener, 2010: 28).

Gözden Geçirilmiş Şartın 30. maddesi “Toplumsal Dışlanma ve Yoksulluğa Karşı Korunma Hakkı”nı düzenlemektedir. “AB, yoksulluk ve sosyal dışlanma riski yüksek olan grupları; işsizler (özellikle uzun dönemli işsizler), tek ebeveynli aileler, yaşlılar(özellikle yalnız yaşayan ve kadın olanlar), çok sayıda çocuk ve yaşlı bağımlısı olan aileler, yoksulluk içinde büyüyen çocuklar (ilerideki dönemlerde yoksunluğun kendini sürekli olarak üreteceği bir grup olarak kilit önemde değerlendirilmektedir), göçmenler, etnik gruplar ve özellikle çingeneler, engelliler, evsizler, insan ticaretine konu olanlar, bakım kurumlarında yaşayanlar, geçimlik tarım yapan aileler ve toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılığa maruz kalan kadınlar olarak kabul etmektedir. Bu grupların sosyal dışlanma yaşadıkları temel olgular ise, istihdamdan dışlanmışlık (kilit öneme sahiptir), eğitimden dışlanmışlık, konuttan dışlanmışlık (hem nicelik hem nitelik anlamında), ulaşım ve sağlık özellikle de uzun dönemli sağlık bakım hizmetlerinden dışlanmışlık olarak sıralanmaktadır. Tüm bu sorunlara karşı, AB, sosyal koruma ve sosyal içerme araçları olarak öncelikli olarak şu politika alanlarını saymaktadır: İşgücü piyasasına katılımı arttırmak (bu tüm üye devletler bazında en öncelikli politik araç olarak kabul edilmektedir); sosyal koruma sistemlerini modernleştirmek (özellikle hızla yaşlanan nüfus ve değişen istihdam biçimleri karşısında ciddi sorunlar yaşayan emeklilik sistemine ilişkin olarak çalışma

yaşamını uzatmak ve bu alanda kamu emeklilik programları yanında özel emeklilik programlarını arttırmak); formel ve mesleki eğitimdeki dezavantajları ortadan kaldırmak; çocuk yoksulluğunu ortadan kaldırmak; insana yakışır barınma koşulları sağlamak; uzun dönemli sağlık bakım hizmetleri, sosyal hizmetler ve ulaşım hizmetlerine erişimi sağlamak; özür, etnik azınlık ve göçmenlerin topluma olan entegrasyonunu arttırmak ve ayrımcılık ile savaşmak. Tüm bu politika araçlarının yaşama geçirilmesinde, üye ülkelerin refah devleti yapısındaki farklılıklar kabul edilmekte ve üye ülkeler bağlamında sosyal içerme programlarında rol alacak farklı aktörlere vurgu yapılmaktadır. Bu aktörler, farklı kamu kuruluşları, yerel ve bölgesel yönetimler, farklı sosyal paydaşlar (Sosyal Taraflar, Sivil Toplum Kuruluşları, Girişimciler) olarak belirtilmekte ve bunlar arasındaki işbirliğine dikkat çekilmektedir (Erdoğan, 2008: 160-161).

1.4. Uluslararası Çalışma Örgütü'nün Çocuk İşçilerle İlgili Sözleşmeleri ve Tavsiye Kararları

Birleşmiş Milletlerin bir ihtisas kuruluşu olan Uluslararası Çalışma Örgütü sosyal adalet ve uluslararası çalışma haklarının iyileştirilmesi amacıyla 1919 yılında Cenevre'de kurulmuştur. Örgüt, sözleşme ve tavsiye kararları yoluyla, çalışma hayatına ilişkin temel haklar, örgütlenme özgürlüğü, toplu pazarlık, zorla çalışmanın engellenmesi, fırsat ve muamele eşitliği gibi konularda evrensel standartlar oluşturur. ILO, çocukların ve küçük işçilerin korunmasına ilişkin birçok antlaşma ve tavsiye kararı oluşturmuştur. Bu antlaşmaların çoğu 1919-1921 yılları arasında yapılmıştır. Daha sonraki yıllarda ise ILO, önceki antlaşmaları gözden geçirerek çocuklara daha etkin bir iş güvenliği sağlamak amacıyla çalışmalar yapmıştır (Akyüz, 2000: 527). Çocuk işçiliği ile mücadele ILO'nun en çok önem verdiği konuların başında gelmektedir. Örgütün konu ile ilgili temel belgeleri; çocuk işçiliğinin etkili biçimde ortadan kaldırılmasını öngören 1973 tarih ve 138 sayılı Asgari Yaş Sözleşmesi ve 1999 tarihinde kabul edilen 182 sayılı Çocuk İşçiliğinin En Kötü Biçimlerinin Önlenmesi Sözleşmesidir. Örgüt, bunların dışında 182 sayılı sözleşmeyi tamamlayıcı nitelikte “En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan

Kaldırılması için Acil Eyleme İlişkin Tavsiye Kararı”nı yayınlamıştır (Çelik, 2010: 58).

ILO ise Birleşmiş Milletler’den farklı olarak çocuk işgücünü farklı kriterlerle açıklamaktadır. Bazı istisnalar dışarıda tutulacak olursa, işteki statüsü ne olursa olsun (ücretli, kendi hesabına çalışan ya da ücretsiz aile işçisi), onbeş yaşın altındaki bütün iktisadi faaliyetleri kapsamına alan bir kavramdır. Birleşmiş Milletler’in, Çocuk Hakları’na Dair Sözleşmesi’nde çocukluk için yaş sınırı onsekiz iken, ILO’nun getirdiği tanımda sınırlama onbeştir. ILO’nun 138 sayılı sözleşmesine göre onbeş-yirmidört yaş arasındaki çalışanlar “genç işçi” olarak kabul edilmekte, 146 sayılı tavsiye kararıyla da taban yaşının onaltıya çıkarılması öngörülmekte, kademeli olarak asgari çalışma yaşının yükseltilmesine ilişkin öneriler getirilmektedir (Karatekin, 2009: 83).

Uluslararası Çalışma Örgütü konu ile ilgili uluslararası hukukun bir parçası olarak kabul edilen bu temel belgelerin yanı sıra Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Uluslararası Programı (IPEC) yoluyla da çocuk işçiliği ile mücadele etmektedir. Kuruluşundan bu yana, Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), çocuk işçiliğini önemli bir konu olarak ele almış olup 1992-1993 yıllarından itibaren ise çocuk işçiliği konusunu, ILO ölçeğinde gözetilmesi gereken bir konu olarak belirlemiş ve “Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Uluslararası Programı” nı (International Programme on the Elimination of Child Labour- IPEC) başlatmıştır. Programa katılan ülkelerdeki çalışan çocukların korunması amacıyla gerçekleştirilen ulusal düzeydeki çalışmalar, kamu, gönüllü kuruluşlar ve ilgili kilit gruplar (işçi sendikaları, iş müfettişleri, işveren örgütleri, eğiticiler, basın, aileler, çocuklar ve diğerleri) tarafından yürütülmektedir (Yazar, 2012: 32). Programın uzun vadeli asıl hedefi çocuk işçiliğini ortadan kaldırmak iken kısa ve orta vadeli hedefleri çocukların korunması ve çalışma şartlarının iyileştirilmesidir (Avşar ve Öğütoğulları, 2012: 18).

IPEC’in Türkiye’de uzun dönemli hedefi, her ikisi de onaylanan 138 ve 182 sayılı sözleşmelerin eksiksiz olarak yaşama geçirilmesine katkıda bulunarak, onbeş

yaşından küçük çocukların en kötü sayılan işlerde çalıştırılmalarını önlemektir (Altuntaş, 2003: 113).

1.4.1. Sözleşmeler

ILO'nun oluşturduğu sözleşmeler, konuları bakımından üç grupta toplanabilir. Bunlardan birinci gruptakiler, en az çalışma yaşını düzenleyen sözleşmelerdir (5, 7, 10, 15, 33, 58, 59, 60, 112, 123 ve 138 sayılı sözleşmeler). İkinci gruptakiler, gece döneminde çalışmayı (6, 79, 90 sayılı sözleşmeler); üçüncü gruptakiler de sağlık yoklaması konularını düzenlemektedirler (16, 77, 78,124 sayılı sözleşmeler).(Akyüz, 2000: 527).

Çocuk işçiliği ILO'nun çalışmalarında özel bir yere sahiptir. 1919 tarihli 5 sayılı sözleşme ile sanayide ve 1921 yılında 10 sayılı sözleşme ile tarımda 14 yaşından küçük çocukların işe alınması yasaklanmıştır. 1937 tarihli 59 sayılı sözleşme ile sanayide, 60 sayılı sözleşme ile diğer sektörlerde asgari yaş sınırı onbeşe çıkarılmıştır. 1965 tarihli 123 sayılı sözleşme ile madenlerde ve yeraltı işlerinde asgari yaş sınırı onaltıya yükseltilmiştir. Ve 1973 yılında kabul edilen “İstihdama Kabulde Asgari Yaşla İlgili 138 Sayılı ILO Sözleşmesi” ile tehlikeli işler için işe alınma yaş sınırı onsekiz olarak belirlenmiştir. 138 sayılı sözleşme “istihdamda asgari yaşın, zorunlu okul eğitiminin tamamlandığı yaştan aşağı ve her halükarda onbeş yaşından aşağı olamayacağı” hükmünü içermektedir (Çelik, 2010: 57-58).

İstihdama Kabulde Asgari Yaş Hakkında 138 Sayılı Uluslararası Çalışma Sözleşmesi' ne göre; çocuk işçiliğini etkin bir şekilde ortadan kaldırmayı ve istihdama veya çalışmaya kabul için asgari yaşın giderek gençlerin fiziksel ve zihinsel yönden tam olarak gelişmelerine olanak tanıyacak bir düzeye yükseltilmesini sağlayan ulusal bir politika takip etmeyi kabul etmektedir. Yine bu sözleşmeye göre doğası ve yapıldığı koşullar bakımından genç kişilerin sağlığını, güvenliğini veya ahlakını tehlikeye düşürebilecek her türlü istihdam veya çalışmaya kabul için asgari yaş onsekizin altında olmayacaktır (Şen, 2003: 279).

“En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Önlenmesi ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin 182 Sayılı Acil Eylem Sözleşmesi”, çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerinin acilen ve etkili biçimde ortadan kaldırılmasını sağlayacak önlemlerin alınmasını öngören sözleşme 1999 tarihinde ILO tarafından kabul edilmiş olup; 2001 tarihinde de Türkiye tarafından uygulamaya sokulmuştur. Sözleşme; çocuk işçiliğinin yoksulluktan kaynaklandığını ve uzun vadede çözümün sosyal gelişmeye ve özellikle yoksulluğun azaltılmasına ve evrensel eğitime imkan tanıyan sürekli ekonomik büyümede yattığını kabul ederek, öncelik olarak çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılmasını amaçlamıştır (Topçuoğlu, 2009: 94). “En kötü biçimlerdeki çocuk işçiliği” ifadesi;

- i. Çocukların alım-satımı ve ticareti, borç karşılığı veya bağımlı olarak çalıştırılması ve askeri çatışmalarda çocukların zorla ya da zorunlu tutularak kullanılmasını da içerecek şekilde zorla ya da mecburî çalıştırmaları gibi kölelik ve kölelik benzeri uygulamaların tüm biçimlerini;
- ii. Çocuğun fahişelikte, pornografik yayınların üretiminde veya pornografik gösterilerde kullanılmasını, bunlar için tedarikini ya da sunumunu;
- iii. Çocuğun özellikle ilgili uluslararası anlaşmalarda belirtilen uyuşturucu maddelerin üretimi ve ticareti gibi yasal olmayan faaliyetlerde kullanılmasını, bunlar için tedarikini ya da sunumunu;
- iv. Doğası veya gerçekleştirildiği koşullar itibariyle çocukların sağlık, güvenlik veya ahlaki gelişimleri açısından zararlı olan işleri kapsamaktadır.

Buna göre; çocuk işçiliği, sosyal aktörler olarak gözetilmesi gereken çocukların her türlü gelişimini olumsuz yönde etkileyerek, yalnızca onların değil hepimizin geleceğini tehdit etmekte ve ister refah düzeyi yüksek ister az gelişmiş olsun bütün toplumların ortak sorunu olarak acilen çözüm beklemektedir (Boybek, 2009: 100).

“Çocukların ve Gençlerin Sanayide İşe Elverişlilikleri Yönünden Sağlık Muayenesine Tabi Tutulmaları Hakkında 77 Sayılı Uluslararası Çalışma Sözleşmesi”

ne göre, çocuklar ve onsekiz yaşından aşağı olan gençler, ancak çalıştırılacakları, işe elverişli oldukları esaslı bir sağlık muayenesi sonucunda kabul edildiği takdirde, sınai bir müessese tarafından işe alınabilirler. Çocukların ve gençlerin işe elverişli bulunup bulunmadıkları, onsekiz yaşına kadar sürdürülen bir sağlık kontrolüne tabi tutulmalarını gerektirecektir. Onsekiz yaşından küçük bir çocuğun veya gencin sürekli olarak çalıştırılması, ancak bir yılı geçmeyen aralıklarla sağlık muayenesinin yenilenmesi şartına bağlı olabilecektir. Sağlık bakımından büyük tehlikeler arz eden mesleklerde işe elverişliliği tespit etmek bakımından sağlık muayenesi ve bu muayenenin yenilenmesi en az yirmi bir yaşına kadar yapılmalıdır (Şen, 2003: 226).

“Sanayi İşyerlerine Alınacak Çocukların Asgari Yaş Sınırının Belirlenmesi Hakkında 59 Sayılı Uluslararası Çalışma Sözleşmesi” ne göre onbeş yaşın altındaki çocuklar kamu ve özel sektör sanayi işletmelerinde ya da bunların alt birimlerinde istihdam edilemez veya çalıştırılmazlar. Ancak tabiatı icabı veya çalışma şartlarından dolayı orada istihdam edilen kişilerin hayatı, sağlığı veya ahlaki bakımından tehlike arzeden işler hariç olmak üzere, milli mevzuat bu çocukların sadece işverenin aile üyelerinin çalıştığı işletmelerde çalışmasına izin vermektedir. Tabiatı icabı veya çalışma şartlarından dolayı orada istihdam edilenlerin hayatı, sağlığı veya ahlaki bakımından tehlike arzeden işler için, milli mevzuat; genç kişilerin veya yetişkinlerin bu işlere kabul edilebilmesi için onbeş yaşın üstünde bir yaş veya yaşları tespit eder (Centel, 1999: 90-91).

Yine, Uluslararası Çalışma Örgütü’ nün 1921’de kabul ettiği “Trimci ve Ateşçi Sıfatıyla Gemilerde İşe Alınacakların Asgari Yaşının Tespitine Dair 15 Sayılı Sözleşme”, Türkiye tarafından 25 Mayıs 1959 tarih ve 7292 sayılı “Trimci ve Ateşçi Sıfatıyla Gemilerde İşe Alınacakların Asgari Yaş Haddinin Tespitine Dair 15 Sayılı Sözleşmenin Tasdik Edilmesi ve Bu Sözleşmeye Katılmamız Hakkında Kanun” ile onaylanmıştır. Adı geçen antlaşmanın 2. maddesine göre; onsekiz yaşından küçük kimseler trimci ya da ateşçi sıfatıyla, gemilerde çalıştırılmaz (Ayhan, 1994: 127).

Türkiye, ILO tarafından yapılan sözleşmelerin yedi tanesini onaylamıştır. Bu sözleşmeler; Trimci ve Ateşçilerin Çalıştırılması İçin Asgari Yaş Konusundaki 15

Nolu Sözleşme, Deniz İşlerinde Çalıştırılacak Çocukların Asgari Yaş Sınırının Belirlenmesine İlişkin 58 Nolu Sözleşme, Radyasyondan Korunma Konusunda 115 Sayılı Sözleşme, Tek İşçinin Taşıyabileceği Yükün En Çok Ağırlığı Hakkında 127 Sayılı Sözleşme, Sanayide Genç İşçilerin Sağlık Muayenesi Hakkında 71 Sayılı Sözleşme, Yeraltı İşlerinde Çalışma Yaşı Konusunda 123 Sayılı Sözleşmeler, İnsan Kaynaklarının Değerlendirilmesinde Mesleki Eğitim ve Yönlendirmenin Yeri Hakkında 142 Sayılı Sözleşme, Sanayi İşlerine Alınacak Çocukların Asgari Sınırını Belirleyen Sözleşme onaylanmıştır (Akyüz, 2000: 528).

1.4.2. Tavsiye Kararları

Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) en az çalışma yaşına ilişkin, çalışma koşullarına ilişkin, sağlık ve güvenlik koşullarına ilişkin, sağlık muayenesine ilişkin, gece çalışma yasağına ilişkin, mesleki eğitime ilişkin birçok tavsiye kararı bulunmaktadır.

Sosyo-ekonomik zorunluluklar, çocukları erken yaşta çalışmaya itmektedir. Oysa erken yaşlarda çalışma yaşamına girme, ilköğrenim çağında bulunan çocuklar için sakıncalı sonuçlar doğurmaktadır. Bu nedenle Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), oluşturduğu antlaşma ve tavsiye kararlarında en az çalışma yaşı ile temel öğrenim yükümü arasında ilişki kurmaya özen göstermektedir. Bu ilişkiyi göz önünde tutan metinlerden ilki 70 Sayılı Tavsiye Kararıdır. Bu karara göre, çocukların çoğunluğunun öğrenim olanaklarına sahip olduğu ülkelerde, bunların okula gidebilmeleri için öğrenim çağında bulunan çocukların çalıştırılmaları yasaklanacaktır (m.17/ bent 2). Bu konudaki ikinci metin ise, 1945 Uluslararası İş Konferansı'nda alınan Tavsiye Kararıdır. Bu Karara göre, ülkeler iş yaratma politikalarında okul yaşı ile çalışma yaşının yükseltilmesini göz önünde bulunduracaklardır. Okul yaşını aşan gençler burslarla destekleneceklerdir. Ayrıca, okul çağındaki çocukların işe alınmaları, bunların okula gitmelerini önlemeyecek şekilde düzenlenmelidir. Okul çağında olup da çalıştırılacak çocuklara tam bir öğrenim görme olanağı sağlanmalıdır. Temel öğrenim yükümlülüğü için, bütün

ülkelerde üst sınır onaltı yaş olarak belirlenmelidir. Ayrıca, temel öğrenimi bitirme yaşı, en az çalışma yaşı düzeyine yükseltilmelidir (Akyüz, 2000: 527).

Çalışmaya Başlamada Asgari Yaş Konusunda 146 Sayılı Tavsiye Kararı; 138 Sayılı Sözleşmeyi tamamlamak üzere alınan 146 sayılı Tavsiye Kararı, üye devletlerin, söz konusu antlaşmanın 2. maddesinde belirlenen en az çalışma yaşı olan onbeş yaş, onaltı yaşa; halen onbeş yaşın altında olduğu yerlerde de en az çalışma yaşını onbeş yaşa yükseltmeyi amaçlamalarını ve bunun için adımlar atılması gereğini vurgulamaktadır. Ayrıca haftalık dinlenme süresi, ücretli izinler, sosyal sigorta, işçi sağlığı ve iş güvenliği konularında tüzük çıkarılmasını önermiştir.

Aynı tavsiye kararına göre, bütün tarım işleri ile kırsal alanlardaki benzer faaliyetler için hemen en az çalışma yaşı belirlenemiyorsa, en azından büyük çiftlikler ile 138 sayılı Sözleşme m.5/3'de belirtilen, düzenli olarak ücretli işçi istihdam etmeyip, yerel tüketim amacıyla üretim yapan küçük ölçekli aile işletmeleri için en az çalışma yaşı saptanmalıdır.

190 Sayılı Tavsiye Kararı; ILO'nun 182 sayılı En Kötü Çocuk Çalışması Biçimlerinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılması İçin Acil Eylem Sözleşmesi'ni destekler nitelikte olup, çocuk çalışmasının en kötü biçimlerinin ortadan kaldırılması konusunda uluslararası bir çerçeve oluşturduğundan önemlidir.

79 Sayılı Tavsiye Kararı; 1946 tarihinde kabul edilen bu tavsiye kararı, gençlere sağlık yoklamaları yaptırılması hakkındadır.

Çalışma Sürelerinin Azaltılması Konusunda 116 Sayılı Tavsiye Kararı; 1962 tarihli bu tavsiye kararı, tüm işyerlerinde çalışma süresinin azaltılması ve onsekiz yaşından küçüklere acil durumlar dışında fazla çalışma yaptırılmaması hakkındadır (Dinç, 2008: 66-67).

II.TÜRKİYE’DE ÇOCUKLARIN ÇALIŞTIRILMASI İLE İLGİLİ YASAL DÜZENLEMELER

Ülkemizde çocuk işgücünün çalışma koşullarına ilişkin birçok koruyucu ve düzenleyici yasal hükümler getirilmiştir. Özellikle çocuk ve genç işçilerin çalışma koşulları ile iş sağlığı ve güvenliği konusunda yasal düzenlemeler yapılmıştır. Türk Hukuku açısından çocuk işçilerin korunmasına yönelik ilk düzenlemeler Ereğli Havzası Maden İşçilerinin Hukukuna Mütedair Kanunda yer almaktadır. Bu kanunla, maden ocaklarında onsekiz yaşından küçüklerin çalıştırılması yasaklanmıştır (Güven ve Aydın, 2007: 264). Hukukumuzda çocuk ve genç işçilerin çalışma koşulları bakımından korunması anayasal güvenceye kavuşturulmuştur. Bunun yanısıra, 4857 sayılı İş Kanunumuzda da çocuk ve genç işçiler için düzenlemeler de bulunmaktadır (Süzek, 2006: 698). Gerek 4857 sayılı İş Kanununda gerek ona istinaden çıkarılan “Ağır ve Tehlikeli İşler Yönetmeliği” ile “Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik” de çocuk ve gençlerin korunması ve özellikle iş sağlığı ve güvenliği açısından korunmaları hususunda da düzenlemeler bulunmaktadır (Urhanoglu Cengiz, 2012: 212).

Ülkemizde çocukların korunması konusunda temel hükümler Anayasa’ımızda yer almaktadır. Bunun yanısıra; İş Kanunu’nda, Borçlar Kanunu’nda, Umumi Hıfzıssıhha Kanunu’nda, Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu’nda, Çıraklık ve Mesleki Eğitim Kanunu’nda, Sendikalar Kanunu’nda, İlköğretim ve Eğitim Kanunu’nda ve birçok tüzük ve yönetmeliklerde de çocukların çalışma hayatında korunmasına ilişkin düzenlemeler bulunmaktadır (Yıldırım, 2008: 64-65).

2.1. Anayasa’ımızda Çocuk İşçilerle İlgili Düzenlemeler

Türk hukukunda, başta Anayasa olmak üzere, çocuk ve gençlerin asgari çalışma yaşı, işin niteliği ve buna göre çalıştırılma şartları, çalışma süreleri, öğrenim imkânlarının oluşturulması ile sağlık ve güvenlikleri konusunda yasal düzenlemeler vardır (Urhanoglu Cengiz, 2012: 212).

Çocuk işçilerin korunmasının Anayasal Dayanağı; Anayasamızın 2. maddesindeki “Sosyal Devlet İlkesi” nde yer aldığını söylemek mümkündür. Bu maddeye göre; “Türkiye Cumhuriyeti, toplumun huzuru, milli dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devletidir.” (T.C. Anayasası, 2010, madde 2, R.G. 09.11.1982). Ayrıca Anayasamızın 41. maddesi de; “Aile, Türk toplumunun temelidir ve eşler arasında eşitliğe dayanır. Devlet, ailenin huzur ve refahı ile özellikle ananın ve çocukların korunması ve aile planlamasının öğretimi ile uygulanmasını sağlamak için gerekli tedbirleri alır, teşkilâtı kurar. Her çocuk, korunma ve bakımdan yararlanma, yüksek yararına açıkça aykırı olmadıkça, ana ve babasıyla kişisel ve doğrudan ilişki kurma ve sürdürme hakkına sahiptir. Devlet, her türlü istismara ve şiddete karşı çocukları koruyucu tedbirleri alır.” hükmündedir. Anayasanın “çalışma şartları ve dinlenme hakkı” başlığını taşıyan 50. maddesinde ise; “Kimse, yaşına, cinsiyetine ve gücüne uymayan işlerde çalıştırılmaz. Küçükler ve kadınlar ile bedenî ve ruhî yetersizliği olanlar çalışma şartları bakımından özel olarak korunurlar.” hükmü yer almaktadır. Söz konusu hüküm ile herkesin yaşına uygun işlerde çalıştırılması ve küçüklerin çalışma şartları bakımından özel olarak korunması öngörülmüştür (Urhanoglu Cengiz, 2012: 212). Buna göre, çocuk işçilerin çalışma hayatında korunması konusunda Anayasada genel düzenlemelerin yapıldığını söylemek mümkündür (Alpar, 2002: 11).

2. 2. Umumi Hıfzısıhha Kanunu’ndaki Çocuk İşçilerle İlgili Düzenlemeler

Umumi Hıfzısıhha Kanunu’na göre, oniki yaşından küçük çocukların fabrika ve imalathane gibi her türlü sanat müesseseleriyle maden işlerinde işçi veya çırak olarak çalıştırılmaları yasaktır (md. 179). (Demir, 2011: 91). Ancak bu işler dışındaki çalışmalar için bir yaş sınırı saptanmamıştır. Yasa oniki- onaltı yaş arası çocukların gece çalıştırılmalarını yasaklamıştır. Ayrıca oniki- onaltı yaş arası çocukların sanayi kuruluşlarındaki çalışmalarının günde sekiz saati aşmaması öngörülmüştür (Çelik, 2010: 62).

Umumi Hıfzısıhha Kanunu mahalli belediyelerce onsekiz yaşından küçük çocukların bar, gazino, kahve, kabare, dans salonları ve hamamlarda çalıştırılmasının

yasaklanmasını öngörmektedir (Umumi Hıfzısıhha Kanunu, madde 176, R.G. 06.05.1930) (Demir, 2013: 92).

2559 Sayılı Polis Vazife ve Selahiyat Kanunu ile bu sınır yirmibir yaş olarak öngörülmüştür. Buna göre; yirmibir yaşından küçük kadın ve erkeklerin gazino, bar, kafeşantan ve buna benzer içki kullanılan yerler ile banyo, hamam ve plajlarda çalıştırılmaları yasaklanmıştır (Akyüz, 2010: 535).

2.3. Borçlar Kanunu'ndaki Çocuk İşçilerle İlgili Düzenlemeler

1926 tarihli Borçlar Kanunu'nda, çalışan çocuklarla ilgili çırakların çalıştırılmasına ilişkin hükümler de bulunmaktadır. Ancak, liberal bir zihniyetle hazırlanmış olan yasa; esasen konusunu öğretimin oluşturduğu çıraklık mukavelesinin konusunu iş ve ücretin oluşturduğu, hizmet akdinden öz itibarıyla farklı olduğunu öngörmemiş ve konuyu hizmet sözleşmesine ilişkin bölümde ve birkaç madde içerisinde düzenlemiştir. Bu maddelerin, çırakları koruyucu bazı hükümler içermesine karşın, yeterli koruma sağladığını söyleyemeyiz. Ayrıca, bu sınırlı hükümlere ilişkin uygulamanın yeterli ölçüde denetlenmesini sağlayacak koşullar da yoktur (Makal, 2007: 330).

Türk Borçlar Kanun'unun çalıştırma süreleri ve yasakları belirleyen 330. maddesine göre onsekiz yaşın altındakilerin gece süresinde ve hafta tatilinde çalıştırılmaları yasaktır. Ayrıca, Hizmet Akdi ve Örgütlenme başlıklı 318. maddesinde; "Borçlar Kanunu'na göre usta ile yasal vasisi arasında çıraklık sözleşmesi yapılır. Sözleşmede yapılacak iş, çıraklık nevi ve süresi, günlük çalışma süresi, ücret ve diğer ödemeler ile deneme süresi belirtilir." hükmü bulunmaktadır (Avşar ve Öğütoğulları, 2012: 31).

2.4. 4857 Sayılı İş Kanunu'ndaki Çocuk İşçilerle İlgili Düzenlemeler

4857 sayılı İş Kanunumuzda da çocuk ve genç işçiler ile ilgili düzenlemeler yapılmıştır (Süzek, 2006: 698). Gerek 4857 Sayılı İş Kanununda gerek ona istinaden

çıkarılan “Ağır ve Tehlikeli İşler Yönetmeliği” ile “Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik” de çocuk ve gençlerin korunması ve özellikle iş sağlığı ve güvenliği bakımından korunmaları hususunda da düzenlemeler bulunmaktadır (Urhanoglu Cengiz, 2012: 212). Çocuk ve genç işçilerin işe yerleştirilmelerinde ve çalıştırılabilecekleri işlerde güvenlik, sağlık, bedensel, zihinsel ve psikolojik gelişmeleri, kişisel yatkınlık ve yetenekleri dikkate alınmaktadır. Çocuğun yaptığı iş onun okula gitmesine, mesleki eğitiminin devamına engel olamaz, onun derslerini düzenli bir şekilde izlemesine zarar veremez (Avcı, 2004: 204).

4857 Sayılı İş Kanun’u, onsekiz yaşından küçük “çocuk” ve “genç” işçilerin sağlığını, öğrenim durumunu ve ahlakını korumak için bazı hükümlere de yer vermiştir. Şöyle ki, yasa koyucu; İş Kanunu kapsamına giren işlerde çalışma yaşını onbeş olarak belirlemiştir. Bunun istisnası, çocukların bedensel, zihinsel ve ahlaki gelişmelerine, okul veya mesleki eğitim programlarına devamlarına ve öğrenimden faydalanma kabiliyetlerine zarar vermeyecek nitelikteki “hafif işlerde”, ondört yaşını doldurmuş ve ilköğretimini tamamlamış “çocuk işçilerin” çalıştırılmasının mümkün olmasıdır (4857 Sayılı İş Kanunu, madde 71/1, R.G. 10.06.2003). Çalışan çocuklarla ilgili 4857 Sayılı İş Kanunu’na göre “Onbeş yaşını doldurmamış çocukların çalıştırılması yasaktır. Ancak ondört yaşını doldurmuş ve ilköğretimini tamamlamış olan çocuklar bedensel, zihinsel ve ahlaki gelişmelerini engellemeyecek hafif işlerde çalıştırılabilir. Temel eğitimini tamamlamış ve okula gitmeyen çocuklar günde yedi ve haftada otuzbeş saatten fazla çalışamaz. Onbeş yaşını bitirmiş çocuklar için bu süre, günde sekiz ve haftada kırk saate kadardır.”(Akyan ve Atak, 2004: 140).

Okula devam eden çocukların eğitim dönemindeki çalışma süreleri, eğitim saatleri dışında olmak üzere, en fazla günde iki saat ve haftada on saat olabilir. Okulun kapalı olduğu dönemlerde çalışma süreleri yukarıda belirttiğimiz süreleri aşamaz (Avcı, 2004: 204).

Yer altında ve su altında yapılacak işlerde onsekiz yaşını doldurmamış erkek çocukların, sanayiye ait gece işlerinde onsekiz yaşını doldurmamış çocuk ve genç işçilerin çalıştırılmaları yasaklanmıştır (Çelik, 2011: 120).

4857 Sayılı İş Kanunu'nda çocuk ve genç işçilere yönelik, işe başlamada asgari yaş, ücretli izin, sağlık muayeneleri, çalıştırma süreleri ve yasaklar gibi konularda düzenlemeler yapılmıştır. Ayrıca “Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik”te ve “Ağır ve Tehlikeli İşler Yönetmeliği”nde de düzenlemeler yapılmıştır.

2.4.1. İşe Başlamada Asgari Yaş

4857 Sayılı İş Kanunu düzenlemeleri ile küçük işçilerin öğrenimlerini sağlamak ve onları sağlık ve ahlaki gelişim bakımından korumak amacıyla en az çalışma yaşı getirilmiş ve bu yaşlardan küçük olanlarla iş sözleşmesi yapılması yasaklanmıştır (Sümer, 2011: 53).

Kanun, yaşı küçüklerin sağlığını, öğrenim durumlarını ve ahlakını korumak için bazı hükümler koymuştur. 4857 Sayılı İş Kanunu'nun 71. maddesine göre; “Onbeş yaşını doldurmamış çocukların çalıştırılması yasaktır.” (Erdoğan, 2009: 35). Bunun istisnası, çocukların bedensel, zihinsel ve ahlaki gelişmelerine, okul veya mesleki eğitim programlarına devamlarına ve öğrenimden faydalanma kabiliyetlerine zarar vermeyecek nitelikteki “hafif işlerde”, ondört yaşını doldurmuş ve ilköğretimini tamamlamış “çocuk işçilerin” çalıştırılmasının mümkün olmasıdır (4857 Sayılı İş Kanunu, madde 71/1, R.G. 10.06.2003). Diğer taraftan, 4857 Sayılı İş Kanunu'nun 72. maddesi de, “Onsekiz yaşını doldurmamış çocuklar ve gençler, maden ocakları ile kablo döşemesi, kanalizasyon ve tünel inşaatı gibi yer altında ve su altında çalışılacak işlerde çalıştırılmazlar.” hükmü getirmiştir.

4857 Sayılı İK'nun 85/1. maddesine göre, “Onaltı yaşını doldurmamış çocuklar ve gençler, ağır ve tehlikeli olarak nitelendirilen işlerde çalıştırılmazlar.” Kanun'da hangi işlerin ağır ve tehlikeli işlerden sayılacağı ve onaltı yaşını

doldurmuş, onsekiz yaşını doldurmamış genç işçilerin hangi ağır ve tehlikeli işlerde çalıştırılabilecekleri “Ağır ve Tehlikeli İşler Yönetmeliği”nde düzenlenmiştir (Yıldırım, 2008: 65-66).

2.4.2. Ücretli İzin

İş Kanununa göre yıllık ücretli izin hakkı sadece sürekli işlerde çalışan işçilere tanınmıştır. Sürekli çalışan işçinin yıllık ücretli izin süresinin belirlenmesindeki kıstas, işçinin kıdemli olarak çalışmış olduğu toplam süreler ve yaşıdır.

İş Kanununda küçük işçilere verilecek haftalık izinlerle ilgili özel bir madde yoktur. Bu nedenle İş Kanunu md. 63’te yer alan genel esaslar küçük işçiler için de geçerlidir. Çocuk ve genç işçilerin hafta tatili izinleri kesintisiz kırk saatten az olamaz. Çocuk ve genç işçiler hafta tatillerinde çalışmaksızın hafta tatili ücretleri bir iş karşılığı olmaksızın ödenir.

Çocuk ve genç işçiler, ulusal bayram ve genel tatil günlerinde çalıştırılmazlar. Ulusal bayram ve genel tatil günlerinde çalışmayan çocuk ve genç işçilere bugünlere ilişkin ücretleri bir iş karşılığı olmaksızın (çalışmadıkları halde) ödenir (Cengiz, Temir vd., 2011: 8-10).

Bununla beraber, çocuk işçilerin iş sözleşmesine dayanarak çalıştıkları takdirde, yıllık ücretli izinleriyle ilgili md. 53’te özel bir düzenleme getirilmiştir. Bu düzenlemeye göre onsekiz ve onsekiz yaşının altındaki işçilere verilecek yıllık ücretli izin süresi, yirmi günden az olamayacaktır. Yıllık ücretli iznin kesintisiz kullanılması esastır. Ancak, yararına olduğu durumlarda çocuk ve genç işçinin isteği üzerine en fazla ikiye bölünerek kullanılabilir (Gökalp, 2011: 132). Ayrıca, okula veya eğitime devam eden çocuk ve genç işçilere yıllık ücretli izinleri okulların tatil olduğu, kursa ve diğer eğitim programlarına devam edilmediği dönemlerde verilir.

2.4.3.Sağlık Muayeneleri

Ondört-onsekiz yaş arasındaki (onsekiz yaş dahil) çocuk ve genç işçilerin herhangi bir işe alınmalarından önce, işyeri hekimi, işçi sağlığı dispanserleri ile bunların bulunmadığı yerlerde, sırasıyla; Sosyal Sigortalar Kurumu, sağlık ocağı, hükümet ve belediye tabipliklerine muayene ettirilerek çalıştırılacakları işin nitelik ve koşullarına vücut yapılarının dayanıklı olup olmadığının bir raporla saptanması zorunludur (Güven ve Aydın, 2007: 269). Yani, 4857 Sayılı İş Kanununun 87. maddesi uyarınca ondört yaşından onsekiz yaşına kadar çocuk ve genç işçilerin işe alınmadan önce ve altı ayda bir sağlık muayenesinden geçirilmesi zorunludur. Bu işçilerin beden yapıları dayanıklı değilse iş akitlerinin yapılması mümkün değildir (Süzek, 2011: 274).

Ağır ve tehlikeli işlerde çalıştırılacak işçiler (kadınlar ile) ile onaltı yaşını doldurmuş fakat onsekiz yaşını bitirmemiş genç işçilerin işe girişlerinde, işin niteliğine ve şartlarına göre bedence bu işlere elverişli ve dayanıklı olduklarının fiziki muayene ve gerektiğinde laboratuvar bulgularına dayanılarak hazırlanan hekim raporu ile belirlenmesi zorunludur (Şakar, 2011: 232). Ağır ve tehlikeli işlerde çalışacak tüm işçiler de işe girişlerinde ve işin devamı süresince en az yılda bir bu işlere elverişli oldukları yönünde verilmiş muayene raporu olmadıkça bu işlere alınamazlar ve daha sonra çalıştırılmazlar (4857 Sayılı İş Kanunu, madde 86, R.G. 10.06.2003).

Bunların yanında çocuk ve genç işçilerin onsekiz yaşını dolduruncaya kadar en az altı ayda bir muayenelerinin tekrarlanarak, işe devam etmelerinde bir sakıncanın bulunup bulunmadığı da doktor raporu ile saptanmalıdır. Bu raporlar, işverence korunacak ve denetim durumunda yetkililere gösterilecektir (4857 Sayılı İş Kanunu, madde 87, R.G. 10.06.2003). Bu raporlar işyeri hekimi, aile hekimi, Hükümet veya belediye hekimleri tarafından verilir

Sağlık raporu alınmamış herhangi bir işçinin ağır ve tehlikeli işlerde çalıştırılması yasaktır. İşçilerin gerek ilk işe girişlerinde gerekse periyodik

muayenelerinde belirlenen sağlık durumları ile diğer gerekli bilgiler bu raporlara işlenir. Bu raporlar, teftiş esnasında İş Müfettişlerine her istenildiğinde gösterilmek üzere işveren veya yetkilisi tarafından, işyerlerindeki özlük dosyalarının kişisel sağlık bölümünde saklanır (Şakar, 2011: 232).

2.4.4. Çalıştırma Süreleri ve Yasaklar

Çocuk ve genç işçilerin işe yerleştirilmelerinde ve çalıştırılabilecekleri işlerde güvenlik, sağlık, bedensel, zihinsel ve psikolojik gelişmeleri, kişisel yatkınlık ve yetenekleri dikkate alınır. Çocuğun yaptığı iş onun okula gitmesine, mesleki eğitiminin devamına ve onun derslerini düzenli bir şekilde takip etmesine engel olamaz (4857 Sayılı İş Kanunu, madde 71, R.G. 10.06.2003).

Temel eğitimi tamamlamış ve okula gitmeyen çocukların çalışma saatleri günde yedi ve haftada otuzbeş saatten fazla olamaz. Ancak, onbeş yaşını tamamlamış çocuklar için bu süre günde sekiz ve haftada kırk saate kadar artırılabilir. Okula devam eden çocukların eğitim dönemindeki çalışma süreleri, eğitim saatleri dışında olmak üzere, en fazla günde iki saat ve haftada on saat olabilir. Okulun kapalı olduğu dönemlerde çalışma süreleri yukarıda birinci fıkrada öngörülen süreleri aşamaz (Özdemir, 2007: 235). Çocuk ve genç işçilerin günlük çalışma süreleri yirmidört saatlik zaman diliminde, kesintisiz ondört saat dinlenme süresi dikkate alınarak uygulanır. İki saatten fazla dört saatten az süren işlerde otuz dakika, dört saatten yedi buçuk saate kadar olan işlerde çalışma süresinin ortasında bir saat olmak üzere ara dinlenmesi verilmektedir (Erkul, 2010: 188).

Aynı zamanda, Fazla Çalışma Yönetmeliği'ne göre ise, onbeş yaşından küçük kız ve erkek çocuklarına fazla çalışma yaptırılmaz (md. 4/a). Yönetmelikte cinsiyet ayrımı yapılmaksızın onbeş yaşından küçük çocuklara fazla çalışma yaptırılmayacağı belirtilmiştir. Küçük işçinin rızası alınsa da bu rızanın herhangi bir önemi yoktur ve bu emredici hüküm nedeniyle rıza geçersizdir (Topçuoğlu, 2009: 95).

Onsekiz yaşını doldurmamış erkek ve her yaştaki kadınların, maden ocakları, kablo döşemesi, kanalizasyon ve tünel inşaatı gibi yer altında veya su altında çalışılacak işlerde çalıştırılmaları yasaklanmıştır (4857 Sayılı İş Kanunu, madde 72, R.G. 10.06.2003). Ayrıca, 4857 Sayılı İş Kanunu'nda sanayiye ait işlerde onsekiz yaşını doldurmamış çocuk ve genç işçilerin gece çalıştırılması yasaklanmıştır. Diğer taraftan, İş Kanununun 69. maddesine göre gece dönemi “en geç 20.00’de başlayarak en erken 06.00’ya kadar geçen” süre olarak belirlendiğine göre onsekiz yaşını doldurmamış çocuk ve genç işçilerin sanayi dışındaki işlerde de gece döneminde çalışmaları yasaktır (Aktay, Arıcı, Kaplan, 2011: 73).

2.4.5. Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik

4857 sayılı İş Kanunu'nun 71. maddesine dayanılarak hazırlanan, Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik, 6/4/2004 tarihli, 25425 Sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu Yönetmeliğin amacı, çocuk ve genç işçilerin sağlık ve güvenliklerini, fiziksel, zihinsel, ahlaki ve sosyal gelişmelerini veya öğrenimlerini tehlikeye atmadan çalışma şekillerinin esaslarını belirlemek ve ekonomik istismarlarını önlemektir. Söz konusu Yönetmelik, 4857 Sayılı İş Kanunu'nun 71 inci maddesi gereğince, onsekiz yaşını doldurmamış çocuk ve genç işçiler bakımından yasak olan işler ile onbeş yaşını tamamlamış, ancak onsekiz yaşını tamamlamamış genç işçilerin çalışmasına izin verilecek işler, ondört yaşını bitirmiş ve ilköğretimini tamamlamış çocukların çalıştırılabilecekleri hafif işler ve çalışma koşullarına ilişkin usul ve esasları kapsar (Özdemir, 2007: 259).

İş Kanunu kapsamına giren işlerde getirilen çalışma yaşı, onbeş olarak belirlenmiştir. Bunun istisnası, çocukların bedensel, zihinsel ve ahlaki gelişmelerine, okul veya mesleki eğitim programlarına devamlarına ve öğrenimden faydalanma kabiliyetlerine zarar vermeyecek nitelikteki “hafif işlerde”, ondört yaşını doldurmuş ve ilköğretimini tamamlamış “çocuk işçilerin” çalıştırılmasının mümkün olmasıdır (4857 Sayılı İş Kanunu, madde 71/1, R.G.10.06.2003). Hafif işlerin neler olduğu (tarım ürünlerini toplama, paketlenme ve satış işleri, vs.) ve çocukların çalışma

koşulları ÇSGB tarafından çıkarılan bir Yönetmelikte gösterilmiştir. Yönetmeliklere göre, tarım ürünlerini toplama, paketlenme ve satış işleri gibi “hafif işlerde” yer alan işlerde, temel eğitimini tamamlamış olanlardan okula devam etmeyen “çocuk işçilerin” çalışma saatleri günde yedi ve haftada otuz beş saatten fazla olmayacak; bunlardan sadece onbeş yaşını tamamlamış ve onsekiz yaşından küçük “genç işçiler” için bu süre günde sekiz haftada kırk saate kadar arttırılabilecektir. Okula devam edenlerin çalışma süreleri ise, eğitim saatleri dışında en fazla günde iki saat ve haftada on saat olabilecektir (4857 Sayılı İş Kanunu, madde 71/3,4,5, R.G. 10.06.2003; Yönetmelik md. 2 ve 6). (Demir, 2013: 90).

Adı geçen yönetmelikte çocuk ve genç işçilerin iş sağlığı ve güvenliklerinin işverenlerce güvence altına alınacağı ve bu konuda eğitimlerinin sağlanacağı hüküm altına alınmıştır. Yönetmeliğin 5. maddesinin 3. fıkrası, “İşverenler çocuk ve genç işçilerin tecrübe eksikliği, mevcut veya muhtemel riskler konularındaki bilgisizlik veya tamamen gelişmiş olmamalarına bağlı olarak gelişmelerini, sağlık ve güvenliklerini tehlikeye sokabilecek herhangi bir riske karşı korunmalarını temin edeceklerdir.” 13. maddesi ise “İşveren, çocuk ve genç işçilere, çalıştırmaya başlamadan önce işyerindeki riskler, işe uyum ve kanuni hakları ile işin niteliğine göre gerekli iş başı eğitimlerini verir.” hükmünü getirmiştir (Süzek, 2006: 700). Ayrıca, yönetmelik çocuklara karşı işlenmiş suçlardan hüküm giyen ya da yüz kızartıcı suçlardan hüküm giymiş olan işveren veya işveren vekillerinin çocuk ve genç işçileri çalıştıramayacaklarını belirtmiştir (m.11).

Diğer taraftan, yönetmelik; düşme ve yaralanma tehlikesi olabilecek şekilde çalışmayı gerektirecek olanlar hariç meyve, sebze, çiçek toplama işleri, kümes hayvanları besiciliğinde yardımcı işler ve ipek böcekçiliği işleri, esnaf ve sanatkarların yanında satış işleri, büro hizmetlerine yardımcı işler, gazete, dergi dağıtım ve satım işleri (yük taşıma ve istifleme hariç), fırın, pastane, manav, büfe ve içkisiz lokantalarda komi ve satış elemanı olarak yapılan işler, satış eşyalarına etiket yapıştırma ve elle paketlenme işleri, kütüphane, fuar, panayır ve sergi yerlerinde yardımcı işler (yük taşıma ve istifleme hariç), spor tesislerinde yardımcı işler ile

çiçek satışı, düzenlenmesi gibi hafif işlerde onbeş yaşını tamamlamamış çocuk işçilerin çalıştırılabileceğini belirtmektedir (Günöz, 2007: 62).

2.4.6. Ağır ve Tehlikeli İşler Yönetmeliği

Bu Yönetmelik, 22.05.2003 tarihli ve 4857 Sayılı İş Kanunu'nun 85. maddesine dayanılarak hazırlanmıştır. Bu Yönetmelik, hangi işlerin ağır ve tehlikeli işlerden sayılacağına, kadınlarla onaltı yaşını doldurmuş fakat onsekiz yaşını bitirmemiş genç işçilerin hangi çeşit ağır ve tehlikeli işlerde çalıştırılabileceklerine ilişkin hükümleri belirler.

Bu yönetmeliğe göre onaltı yaşını doldurmamış genç işçilerin ağır ve tehlikeli işlerde çalıştırılması yasaktır. Ancak, ihtisas ve meslek öğrenimi veren okulları bitirip bu konudaki işi meslek edinmiş onaltı yaşını doldurmuş genç işçiler ise sağlığı, güvenliği ve ahlakının tam olarak güvenceye alınması şartıyla ihtisas ve mesleklerine uygun ağır ve tehlikeli işlerde çalıştırılabilir. Hangi işlerin ağır ve tehlikeli işlerden sayılacağı, kadınlarla onaltı yaşını doldurmuş fakat onsekiz yaşını bitirmemiş genç işçilerin hangi çeşit ağır ve tehlikeli işlerde çalıştırılabilecekleri Sağlık Bakanlığının görüşü alınarak Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığınca hazırlanacak bir yönetmelikte gösterilir (4857 Sayılı İş Kanunu, madde 85, R.G. 10.06.2003).

Ağır ve tehlikeli işlerde çalıştırılacak işçiler ile onaltı yaşını doldurmuş fakat onsekiz yaşını bitirmemiş genç işçilerin işe girişlerinde, işin niteliğine ve şartlarına göre bedence bu işlere elverişli ve dayanıklı olduklarının fizik muayene ve gerektiğinde laboratuvar bulgularına dayanılarak hazırlanan hekim raporu ile belirlenmesi zorunludur. İşin devamı süresince de bu işlerde çalıştırılmalarında bir sakınca olmadığının onaltı yaşını doldurmuş fakat onsekiz yaşını bitirmemiş genç işçiler için en az altı ayda bir, diğerleri için de en az yılda bir defa hekim raporu ile tespiti zorunludur. Bu raporlar işyeri hekimi, işyeri ortak sağlık birimi, işçi sağlığı dispanserleri, bunların bulunmadığı yerlerde sırasıyla en yakın Sosyal Sigortalar

Kurumu, Sağlık Ocağı, Hükümet veya belediye hekimleri tarafından verilir (Özdemir, 2007: 617-618).

Sağlık raporu alınmamış herhangi bir işçinin ağır ve tehlikeli işlerde çalıştırılması yasaktır. İşçilerin gerek ilk işe girişlerinde gerekse periyodik muayenelerinde belirlenen sağlık durumları ile diğer gerekli bilgiler bu raporlara işlenir. Bu raporlar, teftiş esnasında İş Müfettişlerine her istenildiğinde gösterilmek üzere işveren veya yetkilisi tarafından, işyerlerindeki özlük dosyalarının kişisel sağlık bölümünde saklanır.

Bu konudaki bir Yargıtay Kararı ise şöyledir :

(YHGK. 05.02.1997-10-787/51)

“Dosya içeriğine göre, davalı işverenin sigortalıyı işe alırken sağlam raporunu almaksızın ağır ve tehlikeli iş olan Kaporta tamirciliği işinde çalıştırdığı, çalışmalar sırasında hastalanarak tedavi gördüğüne göre yapılan tedavi masraflarından davalının 506 Sayılı Kanun’un 41. maddesine göre sorumlu tutulması ve davanın kabulü gerekirken yazılı düşüncelerle davanın reddi usul ve yasaya aykırıdır.” gerekçesiyle bozularak dosya yerine geri çevrilmekle, yeniden yapılan yargılama sonunda; mahkemece önceki kararda direnilmiştir.

Hukuk Genel Kurulunca incelenerek kararın süresinde temyiz edildiği anlaşıldıktan ve dosyadaki kağıtlar okunduktan sonra gereği görüldü. Davacı kurum, sigortalının davalıya ait işyerinde çalışmakta iken hastalanması üzerine ... hastanesinde “kroner by-pas” ameliyatı olduğu, tedavisi için yapılan masrafların ve geçici işgöremezlik ödeneğinin kurumca karşılandığını öne sürmüştü, bu masrafların 506 Sayılı Sosyal Sigortalar Kanununun 41. maddesi uyarınca rücu davalı işverenden tahsiline karar verilmesini istemiştir.

Davalı, sigortalının işe girerken sağlam olduğunu iddia etmiş, davanın reddine karar verilmesini istemiştir. Sigortalının kaporta işinde çalışmakta iken hastalandığı, hastalığının “kroner arter” hastalığı olduğu, ... hastanesinde “kroner by

pas” ameliyatı geçirdiği konularında taraflar arasında herhangi bir uyuşmazlık yoktur.

Davanın yasal dayanağını oluşturan 506 Sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu’nun 41. maddesine göre işverenin zorunlu tutulabilmesi için;

1-Çalışma mevzuatı (çalışma hayatını düzenleyen, yasa, tüzük, kararname) uyarınca sigortalı işe girerken “ bünyece elverişlilik” raporu alınması gerektiği halde,

a-Böyle bir rapora dayanılmaksızın,

b-Veya eldeki rapora aykırı olarak,

c-Sigortalının bünyece elverişli bulunmadığı işte çalıştırılmış bulunması,

2-Sigortalının hastalığının,

a-Bu işe girişten önce var olduğunun saptanması,

b-Veya böyle bir işte çalıştırılması sonucu meydana gelmesi,

3-Bu hastalık sebebiyle kurumca, hastalık sigortası bakımından masraf yapılmış olması koşullarının gerçekleşmiş olması gerekir.

Somut olayda sigortalı işe alınırken yöntemince rapor alınmadığı, adli tıp meclisi raporuna göre, hastalığın işe girmeden önce mevcut olmadığı, işe girdikten sonra ortaya çıktığı görülmektedir. İş Kanununun 79. maddesi “ağır ve tehlikeli işlerde çalışacak işçilerin işe girişlerinde veya işin devamı süresince bedence bu işlere elverişli ve dayanıklı oldukları, işyeri hekimi, işçi sağlığı dispanserleri, bunların bulunmadığı yerlerde sırasıyla en yakın Sosyal Sigortalar Kurumu, Sağlık Ocağı, hükümet veya belediye doktorları tarafından verilmiş muayene raporları olmadıkça, bu gibilerin işe alınmalarının veya işte çalıştırılmalarının yasak olduğu” hükmünü getirmiştir.

Ağır ve Tehlikeli İşler Tüzüğü ve ekli cetvelin 15. sırasında, kaporta işinin ağır ve tehlikeli işlerden olduğu açıklanmıştır. Davada, işverenin ağır ve tehlikeli işte rapor alınmaksızın sigortalıyı çalıştırdığı ve böylece İş Kanununun 79. maddesini ihlal ettiği açıktır. Sıra gelmişken vurgulayalım ki 41. madde uyarınca işverenin sorumlu olabilmesi için hastalığın mutlaka işe girişten önce var olması da koşul

değildir. Sigortalı işe alınırken sağlam dahi olsa hastalık bünyece elverişli olmayan işte çalıştırılmış olması nedeniyle ortaya çıkmış ise işveren yine sorumludur. Somut olayda kalp hastalığının sigortalının bünyece elverişli olmayan ağır ve tehlikeli işte çalıştırılmış olmasından kaynaklandığı çok açıktır.

Açıklanan nedenlerle Hukuk Genel Kurulunca da benimsenen Özel Daire bozma kararına uyulmak gerekirken önceki kararda direnilmesi doğru değildir. O halde usul ve yasaya uygun bulunmayan direnme kararı bozulmalıdır.” (Aktaran: Akyiğit, 2008: 2244-2245).

2.5. 3308 Sayılı Mesleki Eğitim Kanunu’ndaki Çocuk İşçilerle İlgili Düzenlemeler

Türkiye’de çalışan çocukların önemli bir kesimini çırak olarak çalışan çocuklar oluşturmaktadır. Bu Kanunun amacı; çırak, kalfa ve ustaların eğitimi ile okullarda ve işletmelerde yapılacak mesleki eğitime ilişkin esasları düzenlemektir. Bu Kanun, Mesleki Eğitim Kurulunun belirleyeceği mesleklerde, kamu ve özel sektöre ait kurum, kuruluş ve iş yerleri ile mesleki ve teknik eğitim okul ve kurumlarındaki eğitim ve öğretimi kapsar (3308 Sayılı Mesleki Eğitim Kanunu, madde 1-2, R.G. 19.06.1986).

3308 Sayılı Kanun mesleki eğitimi geniş bir açıdan ele almıştır. Bu Kanun, çıraklık, kalfalık ve ustalık konularını düzenlemekle yetinmemiş, işletmelerde meslek eğitimini de sisteme katmıştır. Böylece söz konusu kanun, küçük sanayide yapılması planlanan çıraklık ve kalfalık eğitimi ile, örgün mesleki eğitim öğrencilerine verilecek beceri eğitimini ayrı ayrı düzenlemiştir. Bu düzenleme ile sanayi ile mesleki örgün eğitim kurumları arasında işbirliğinin sağlanması amaçlanmıştır (Akyüz, 2000: 540).

Kanunda çırağın tanımında ve kanunun diğer hükümlerinde Borçlar Kanunundakinden daha açık bir düzenleme yapılarak çıraklık sözleşmesinin konusu, bir mesleğin teorik ve pratik biçimde öğretilmesi olarak ortaya konulmuştur. Buna

göre çırak-işçi ayırımının, bunlarla ilgili kanunların uygulanmasında, bu kanun açısından da göz önünde bulundurulacağı kuşkusuzdur. Kanuna getirilen açık hükme göre, çıraklar öğrenci statüsünde olup işyerlerinde çalışan işçi sayısına dahil edilmezler (m.11). Bunun sonucu olarak, çıraklara Sendikalar Kanunu ile Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanunu uygulanmaz (Çelik, 2011: 39).

ÇMEK'na göre, bu yasa kapsamındaki işyerlerinde çırak olabilmek için ondört yaşını doldurmuş, ondokuz yaşından gün almamış olmak gerekmektedir (md. 10/a). Kanunun 10/b hükmüne göre de çıraklığa başlayabilmek için en az ilköğretim okulu bitirilmelidir. İlköğretim okulunu bitirmiş olanlar, bir mesleğe hazırlık amacıyla çıraklık dönemine kadar işyerlerinde aday çırak olarak eğitilebilirler (ÇMEK m.9). Ancak, ondokuz yaşından gün almış olanlardan daha önce çıraklık eğitiminden geçmemiş olanlar yaşlarına ve eğitim seviyelerine uygun olarak düzenlenecek mesleki eğitim programlarına göre çıraklık eğitimine alınabilir (md. 10/II). Çıraklık ilişkisi hangi kanuna tabi olursa olsun çıraklar hakkında da İş Kanunu uygulanmaz ve çıraklar çıraklık yaptıkları işyerinde çalışan personel sayısına katılmazlar (MEK. 11). Ancak yaşı ve tabi olduğu yasa ne olursa olsun çıraklara sadece iş sağlığı ve güvenliği ile ilgili kurallar uygulanır (Akyiğit, 2013: 84).

Çıraklık süresi Bakanlıkça en az iki, en çok dört yıl olarak belirlenir (md. 14/II). Onsekiz veya ondokuz yaşını geçenlerin çıraklık süreleri, çıraklık sözleşmelerinde belirtilen sürelerin sonuna kadar devam edecek demektir. Mesleki Eğitim Kanunu bu durumu göz önünde bulundurarak, “onsekiz yaşını doldursa bile ondokuz yaşına kadar çıraklık sözleşmesi devam eden çıraklara” İş Kanunu hükümlerinin uygulanmayacağı; ancak, sözleşme süresinin bitmesine rağmen çalıştırılmaya devam eden çırakların, bu tarihten itibaren “işçi” sayılarak İş Kanunundan yararlanmaya başlayacağı kabul edilir (Demir, 2013: 13).

Çırağa yaşına uygun asgari ücretin yüzde otuzundan aşağı ücret ödenmez (md.25/I). Ücretler her türlü vergiden muaftır (md. 25/III). Çıraklara her yıl tatil aylarında bir ay ücretli izin verilir (m.26). Aday çırak ve çıraklara ücretli izin verilerek, bunların mesleki ve genel eğitim almalarına olanak tanınmakta; ancak bu

eğitimin süresi haftalık sekiz- on saat ile sınırlandırılmaktadır. Pratik eğitimin işyerinde veya çıraklık eğitim merkezlerinde, teorik eğitimin ise eğitim kurumlarında ya da Milli Eğitim Bakanlığının uygun gördüğü eğitime elverişli işyerlerinde yapılacağı belirtilmektedir (Günöz, 2007: 63).

Çıraklık ve Mesleki Eğitim Kanunu'na göre, ağır, tehlikeli veya özellik arz eden mesleklere alınacak çırakların öğrenim ve yaş durumu, ilgili kuruluşların görüşü alınarak Bakanlıkça belirlenir. Milli Eğitim Bakanlığı, bu tür mesleklerde çırak olmak isteyenlerde aranacak yaş ve öğrenim durumunu belirlemiştir. Bazı meslek alanlarında çıraklığa başlama yaşı ondört veya onbeş olarak öngörülmüştür.

Çırakların sosyal güvenliği ile ilgili olarak, çıraklara iş kazası ve meslek hastalığı ile hastalık sigortalarından yararlanabilmeleri olanağı sağlanmış bulunmaktadır. Mesleki Eğitim Kanunu da buna uygun bir düzenlemeye yer vermiştir. Aday çırak, çırak ve öğrencinin eğitimi sırasında işyerinin kusuru halinde meydana gelecek iş kazaları ve meslek hastalıklarından işveren sorumludur (3308 sayılı M.E.K. madde 25, R.G. 19.06.1986).

Bu konudaki bir Yargıtay Kararı ise şöyledir:

(9. HD. 28.06.2006-39175/19031)

Küçük Yaştaki Çocuğun Çalıştırımı-Çıraklığı Kanıtlanamadığından Bu Sürenin Yasaya Aykırı da Olsa İşçilikte Geçmiş Sayılıp Kıdeme Katılacağı

“Davacı, ihbar, kıdem tazminatı, fazla mesai ile yıllık izin ücretinin ödetilmesine karar verilmesini istemiştir. Yerel mahkeme, isteği kısmen hüküm altına almıştır. Hüküm süresi içinde davacı avukatı tarafından temyiz edilmiş olmakla dosya incelendi, gereği konuşulup düşünüldü:

1.Dosyadaki yazılara toplanan delillerle kararın dayandığı kanuni gerektirici sebeplere göre, davacının aşağıdaki bendin kapsamı dışında kalan temyiz itirazları yerinde değildir.

2.Davacının, davalıya ait işyerinde 1987 yılında çalışmaya başladığı, davacı tanıklarının açık, davalı tanıklarının tevilli beyanlarından anlaşılmaktadır. Her ne

kadar davalı tanıkları davacının çırak olarak çalıştığını ifade etmişlerse de, gerek bu tanıklar, gerek davalı savunması davacıyla ilgili çıraklık sözleşmesinin bulunmaması nedeniyle kabul edilemez. Zira, küçük yaşta çocuğun çıraklık sözleşmesi olmaksızın çalıştırılması halinde yasaya aykırılık olsa da işçilik haklarının istenilmesine engel teşkil etmez. Bu durumda, davacının hizmet süresinin 1987'den itibaren hesaplanması gerekirken, mahkemece yazılı şekilde kabulü hatalıdır.

SONUÇ: Temyiz olunan kararın yukarıda yazılı sebepten BOZULMASINA, peşin alınan temyiz harcının istek halinde ilgiliye iadesine, 28.06.2006 gününde oybirliği ile karar verildi.” (Aktaran: Akyiğit, 2008: 2044).

2.6. 5510 Sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu’ndaki Çocuk İşçilerle İlgili Düzenlemeler

Kısa ve uzun vadeli sigorta kolları bakımından, 3308 Sayılı Mesleki Eğitim Kanununda belirtilen aday çırak, çırak ve işletmelerde mesleki eğitim gören öğrenciler hakkında iş kazası ve meslek hastalığı ile hastalık sigortası; meslek liselerinde okumakta iken veya yüksek öğrenimleri sırasında staja tabi tutulan öğrenciler ile 2547 Sayılı Yükseköğretim Kanununun 46 ncı maddesine tabi olarak kısmi zamanlı çalıştırılan öğrencilerden aylık prime esas kazanç tutarı, 82 nci maddeye göre belirlenen günlük prime esas kazanç alt sınırının otuz katından fazla olmayanlar hakkında ise iş kazası ve meslek hastalığı sigortası uygulanır. Bu bentte sayılanlar, 4 üncü maddenin birinci fıkrasının (a) bendi kapsamında sigortalı sayılırlar ve bunlardan bakmakla yükümlü olunan kişi durumunda olmayanlar hakkında ayrıca genel sağlık sigortası hükümleri uygulanır (5510 Sayılı İş ve Sosyal Güvenlik Mevzuatı, madde 5, R.G. 16.06.2006).

Ayrıca, çıraklardan iş kazası ve meslek hastalıkları primi dışında sigorta primi kesilmez. Çıraklara analık, malullük, yaşlılık ve ölüm sigortaları uygulanmaz; sadece “iş kazası ve meslek hastalığı sigortası” ile “hastalık sigortası” hükümleri uygulanır (Dereci, 2003: 171). Bunların sigorta primleri, yaşlarına uygun asgari ücretin %50’si üzerinden Milli Eğitim Bakanlığınca karşılanır. Bu nedenle, Mesleki

Eğitim Kanunu'nda belirtilen nitelikteki çırakların ıraklık devresi sayılan sure içindeki çalışmaları, “analık, malullük, yaşlılık (emeklilik) ve ölüm sigortaları” sigortalılık başlangıcı ve suresi olarak kabul edilmemektedir (Demir, 2013: 13)

2.7. 6331 Sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu'ndaki ocuk İşçilerle İlgili Düzenlemeler

Bu Kanunun amacı; işyerlerinde iş sağlığı ve güvenliğinin sağlanması ve mevcut sağlık ve güvenlik şartlarının iyileştirilmesi için işveren ve çalışanların görev, yetki, sorumluluk, hak ve yükümlülüklerini düzenlemektir (6331 Sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu, madde 1, R.G. 30.06.2012). Bu Kanun; kamu ve özel sektöre ait bütün işlere ve işyerlerine, bu işyerlerinin işverenleri ile işveren vekillerine, çırak ve stajyerler de dhil olmak üzere tüm çalışanlarına faaliyet konularına bakılmaksızın uygulanır (6331 Sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu, madde 2, R.G. 30.06.2012).

İşveren; ocuk ve genç işçinin velisi veya vasisine, ocuk ve genç işçinin çalıştırılacağı iş, karşılaşabileceği riskler ve alınan önlemler hakkında bilgi verir. İşveren, ocuk ve genç işçilere, çalıştırmaya başlamadan önce işyerindeki riskler, işe uyum ve kanuni hakları ile işin niteliğine göre gerekli iş başı eğitimlerini vermek zorundadır. ocuk ve genç işçilerin fiziki veya zihinsel gelişmeleri ile güvenlikleri yönünden risk tespit edilirse, en kısa surede gerekli tıbbi kontrollerin yapılması gerekmektedir.

Buna karşılık, “ağır ve tehlikeli” işlerden “ tehlikeli” ve “ok tehlikeli” sınıfta yer alan işlerde “yapacağı işe ilgili mesleki eğitim aldığını belgelemeyenler çalıştırılamayacağı” gibi, onsekiz yaşını doldurmayanlar da alıştırılamaz (6331 Sayılı İSGK md. 17/3, R.G. 30.06.2012).

Bakanlık; alışan ocuk ve gençlerle ilgili konularda ailelerin, işçi ve işveren sendikalarının, meslek kuruluşlarının, işverenlerin, toplum ve bireylerin duyarlılaştırılması ve bilgilendirilmesi amacıyla seminer, toplantı, konferans,

sempozyum benzeri eğitim programları düzenler, bu amaçla kitap, broşür, dergi yayımlar ve eğitim materyali hazırlar.

Çalışan çocuk ve gençlere yönelik olarak çalışma ilişkileri, iş sağlığı ve güvenliği, yasal hakları ve benzeri konularda eğitim seminerleri düzenler ve çalışan çocuk ve gençlerin bu programlara katılımının sağlanması için gerekli tedbirleri alır. Bakanlık, çocuk çalıştırılan işyerlerinde ve işlerde, çocuk ve genç işçilerin sağlık durumları, fiziksel, zihinsel, sosyal ve mesleki gelişimleri, iş sağlığı ve güvenliği koşulları ve çalışma ilişkileri konularında inceleme ve araştırmalar yapar. İnceleme ve araştırmalar ile elde edilen bulguları, sorunları ve çözüm yollarını içeren bilgileri yayımlar (Karakaş, 2007: 495-496).

2.8. 6356 Sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu'ndaki Çocuk İşçilerle İlgili Düzenlemeler

Onbeş yaşını dolduran ve bu Kanun hükümlerine göre işçi sayılanlar, işçi sendikalarına üye olabilirler (6356 Sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu, madde 17, R.G. 18.10.2012). Ancak, çıraklar “öğrenci statüsünde” olduklarından işyerinde çalışan “işçi sayısına” dahil edilmezler (MEK, md.11). Üstelik, “iş sağlığı ve güvenliğine” ilişkin yasa, tüzük ve yönetmelik hükümleri dışında, çıraklık sözleşmesi devam eden çıraklar hakkında İş Kanunu hükümleri uygulanmaz. Bunun gibi, “iş sözleşmesine” dayanarak değil, “çıraklık sözleşmesine” dayanarak çalışan çıraklar, sendika üyesi olmadıkları için Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunundan da yararlanamazlar. Uygulamada da toplu iş sözleşmesinden yararlanamayan çırakların, “çıraklık okulunda geçen sürelerinin” ve hatta “onsekiz yaşını doldurmuş olsalar bile, çıraklık sözleşmesi devam eden çırakların çıraklık sürelerinin” kıdem tazminatının hesabında göz önünde tutulmayacağı kabul edilmiştir (Demir, 2013: 12).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MUĞLA İLİNDE OTO YAN SANAYİİ'NDE ÇIRAK OLARAK ÇALIŞAN ÇOCUK VE GENÇ İŞÇİLERİN ÇALIŞMA KOŞULLARI VE İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİ BAKIMINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

I.ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

1.1.Araştırmanın Alanı ve Kapsamı

Çalışan çocuk olgusu hemen hemen her toplumda öncelikli olarak çözüm bekleyen sosyal sorunlardan birisi olarak kabul edilmiştir. Bugün hem ulusal hem de uluslararası düzeyde çocuğun belli bir yaştan önce çalıştırılmaması ve belli bir yaşta olan çocuğun çalışma hayatında korunmasına yönelik düzenlemeler mevcuttur. Ancak, bu konudaki sorunun özellikle azgelişmiş ülkelerde yasal düzenlemelerden çok uygulamada ortaya çıktığı görülmektedir. Bu durum, yasaların uygulamada etkinlik sağlayamadığını göstermektedir. Yasaların uygulamada etkinlik sağlayamaması ise azgelişmiş ülkelerin sosyo-ekonomik yapısından doğan problemlerden kaynaklanmaktadır. Nüfus artışının yarattığı kırdan-kente göç, enformel sektörün yaygınlığı, işsizlik, eğitimin nitelik ve nicelik olarak yetersiz bir düzeyde olması, gelir dağılımındaki aşırı adaletsizlikler bu problemlerin en önemlilerindedir (Dinç, 2008: 1-2).

Çocuk işçiliğinin önlenmesi ya da azaltılabilmesi, çocuk istihdamı konusundaki istatistiki verilerin çeşitlendirilmesi ve geliştirilmesi ile mümkündür. Buna göre; dünyada 250 ile 400 milyon arasında çocuk aktif olarak çalışmaktadır. Türkiye'de ise bir milyona yakın çocuk işçi çalışmakta ve çalışan çocukların

çoğunluğu da okula devam etmemektedir. Bu çocukların büyük çoğunluğu haftada kırk saatin üzerinde ve sigortasız olarak çalışmaktadır. Kurumsal olmayan nüfusun %20,6'sını altı-onyedi yaş grubu çocuklar oluşturmaktadır. Türkiye genelinde altı-onyedi yaş grubundaki çocuk sayısı, 2012 yılı Ekim, Kasım ve Aralık aylarında uygulanan Çocuk İşgücü Anketi sonuçlarına göre onbeş milyon iki yüz kırkyedi bin kişidir. Bu yaş grubundaki çocukların %66,5'i kentsel, %33,5'i kırsal yerlerde-dir. Çocukların %91,5'i bir okula devam ederken, %8,5'i okula devam etmemektedir. Yaş grupları itibarıyla, altı-ondört yaş grubundaki çocukların %97,2'si, onbeş-onyedi yaş grubundaki çocukların ise %74,7'si okula devam etmektedir (TÜİK, 2012).

Günümüzde çocuk işçiliğinin önlenmesi ve çalışma şartlarının iyileştirilmesi öncelikli dünya sorunlarından biri olarak ele alınmaktadır. Ülkemizin sosyo-ekonomik gerçekleri çocuk işçiliği sorununun devam edeceğini göstermektedir. Bu durumda çalışan çocuk ve yetişkin işçilerin sağlığının korunması, iş güvenliğinin sağlanması için gereken sorumlulukların yerine getirilmesi önem taşımaktadır. Çocuk Hakları Bildirgesi'ne göre, çocukların sömürüden, bedensel, akılsal ve ahlaki gelişimlerine uygun olmayan işlerden korunması gerekmektedir. Çünkü çocukluk çağı, çocuğun sürekli büyüme, gelişme değişme sürecinde olduğu, fiziksel, ruhsal ve sosyal yönden erişkinliğe hazırlandığı bir dönemdir. Bu bağlamda çocukların çalıştırılması, çocuğun, fiziksel, zihinsel ve duygusal gelişimini olumsuz yönde etkilemektedir (Yılmaz ve Bayat, 2005: 38).

Çocuk işçiliğini önlemenin en önemli yollarından biri, çıraklık kurumunun geliştirilmesidir. Zira, çalışan çocukları mesleki teknik eğitim sürecine katmak, hem ara insan gücü ihtiyacını karşılamak, hem de çocukların bilinçli ve denetimli bir biçimde meslek edinmelerini sağlamak anlamına gelecektir (Yıldırım, 2008: 138). Bu kanun kapsamında bulunan il ve mesleklerde faaliyet gösteren işyerleri, Bakanlıkça tespit edilen illerde ve meslek dallarında ondokuz yaşından gün almamış olan kişileri çıraklık sözleşmesi yapmadan çalıştıramazlar (Mesleki Eğitim Kanunu md. 13, R.G. 19.06.1986, S.19139).

Çocuk ve genç işçilerin işe yerleştirilmelerinde ve çalıştırılabilecekleri işlerde güvenlik, sağlık, bedensel, zihinsel ve psikolojik gelişmeleri, kişisel yetkinlik ve yetenekleri dikkate alınır. Çocuğun yaptığı iş onun okula gitmesine, mesleki eğitiminin devamına engel olamaz. Onun derslerini düzenli bir şekilde izlemesine zarar veremez (İş. K. Md.71, R.G. 10.06.2003, S.25134).

Temel eğitimi tamamlamış ve okula gitmeyen çocukların çalışma saatleri günde yedi ve haftada otuz beş saatten fazla olamaz. Ancak, on beş yaşını tamamlamış çocuklar için bu süre günde sekiz ve haftada kırk saate kadar artırılabilir (İş.K.md.71, R.G. 10.06.2003, S.25134).

On dört yaşından on sekiz yaşına kadar (on sekiz dahil) çocuk ve genç işçilerin işe alınmalarından önce işyeri hekimi, işçi sağlığı dispanserleri, bunların bulunmadığı yerlerde sırası ile en yakın Sosyal Sigortalar Kurumu, sağlık ocağı, hükümet veya belediye hekimlerine muayene ettirilerek işin niteliğine ve şartlarına göre vücut yapılarının dayanıklı olduğunun raporla belirtilmesi ve bunların on sekiz yaşını dolduruncaya kadar altı ayda bir defa aynı şekilde doktor muayenesinden geçirilerek bu işte çalışmaya devamlarına bir sakınca olup olmadığının kontrol ettirilmesi ve bütün bu raporların işyerinde saklanarak yetkili memurların isteği üzerine kendilerine gösterilmesi zorunludur (İş.K.md.87, R.G. 10.06.2003, S.25134).

Bu çalışma oto yan sanayii'nde çırak olarak çalışan çocuk ve genç işçilerin çalışma koşullarını, iş hukukundaki durumları ve iş sağlığı ve güvenliklerinin sağlanmasına yönelik yapılan uluslararası ve ulusal düzeydeki çalışmaları incelemeye yöneliktir. Bu yönde yapılacak çalışmanın kapsamı “Muğla İlinde Oto Yan Sanayii'nde Çırak Olarak Çalışan Çocuk ve Genç İşçilerin İş Sağlığı ve Güvenliği Bakımından Değerlendirilmesi” olarak planlanmıştır. Bu çalışma ile sanayide çalışan çocukların iş ortamları, iş sağlığı ve güvenliği açısından çalışma koşulları değerlendirilerek, bu konuda yapılacak düzenlemelere yer verilmektedir. Veriler sanayide kaportacılık, oto lastikçilik, ön düzen ayarcılığı, iş makinası tamirciliği, elektro mekanikerlik, oto elektrik işlerinde çırak olarak çalışan çocuklar etrafında derlenmiştir. Mesleki Eğitim Merkezi'ne kayıtlı sanayide çırak olarak

çalışan 26 çırak çocuğun tamamı ile görüşülmüştür. Mesleki Eğitim Merkezi'ndeki eğitimciler her dönem sanayideki işyerlerini tek tek dolaşarak kayıtsız olarak çalışan çocukları belirleyip, Mesleki Eğitim Merkezi'ne kayıt ettirdiklerini söylemiştir. Araştırmada nitel veri tekniği olan derinlemesine görüşmeler yoluyla sorunlar ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Ayrıca araştırmanın bazı kısımlarında nicel verilere de yer verilmiştir.

1.2.Araştırmanın Amacı ve Önemi

Çocuk ve genç işçiliği ülkemizde olduğu kadar günümüz dünyasında da emek, işgücü ve istihdam bakımından önemli sorunlardandır. Dünya genelinde milyonlarca çocuk okul yerine çalışmaya yönelmektedir. Çocuk ve gençler doğası gereği ekonomik, hukuki, sosyal, fizyolojik ve psikolojik yönlerden korunmaya muhtaçtırlar. Dolayısıyla, çocuk ve gençlerin çalıştıkları işlerin ve çalışma ortamlarının özel olarak düzenlenmesi gerekir.

Bu çalışmanın amacı; ekonomik ve kültürel yapıya dayanan karmaşıklığını günümüzde de sürdüren çocuk ve genç işçiler olgusunun ulusal ve uluslararası yasal düzenlemeler ile çalışma koşullarını iş sağlığı ve güvenliği açısından incelemek ve Muğla ili ile ilgili mesleki alan çalışmasını gerçekleştirmektir. Bu düşüncenin ortaya çıkmasında ise dünya genelinde toplumun geleceği olan milyonlarca çocuk okul yerine çalışmaya yönelmekte, iş sağlığı ve güvenliği önlemlerinin uygulamada yetersiz olması nedeni ile olumsuz çalışma koşullarında çalışmakta ve birçoğu ise ya sakat kalmakta ya da hayatını kaybetmektedir. Bu çalışmada sanayi sektörünün tercih edilmesinin nedeni, sektörde çırak olarak çalışan çocuk ve genç işçilerin oranının yüksek olmasıdır.

Çocuk işçiliği ile ilgili mevzuatta birçok düzenleme yapılmıştır. Ancak uygulamada eksiklikler bulunmaktadır. Önemli olan uygulamadaki eksikliklerin belirlenip, çocuk işçiliğini kapsayan çocuk sosyal politikalarının oluşturulmasıdır. Bu çalışmanın, yeni yasal düzenlemeler ve oluşturulacak sosyal politikalara yol gösterici olması bakımından önemli olabileceği kanaatindeyim.

1.3.Araştırmanın Sınırları

- Bu araştırma, oto yan sanayide çırak olarak çalışan çocuk ve genç işçilerin çalışma koşullarının iş sağlığı ve güvenliği bakımından incelenmesiyle sınırlandırılmıştır.
- Bu araştırma, sanayide kaporta işi, elektro mekanikerlik, oto elektrik, motorlu araçlar, iş makinası tamirciliği, ön düzen ayarcılığı, lastikçilik, lpg işinde çalışan 26 çırak çocukla sınırlandırılmıştır.
- Bir diğer sınırlılık ise, görüşmelerin Muğla ilinde oto yan sanayii'nde çırak olarak çalışan çocuk ve genç işçilerle yapılacak olmasıdır.
- Bu araştırma sanayide ağır ve tehlikeli çalışma koşullarında çırak olarak çalışan onbeş-onsekiz yaş arasındaki çocuklarla sınırlandırılmıştır.

Bu sınırlılıklar aynı zamanda araştırma için dikkate alınan temel ölçütleri oluşturmaktadır. Seçilen çocukların sanayide ağır şartlarda çırak olarak çalışıyor olmasının, çocukların sanayide çalışmalarının iş sağlığı ve güvenliği açısından çalışma koşullarının nasıl olduğu konusunun, hukuki düzenlemelerin uygulanıp uygulanmadığı konusunun belirgin olarak ortaya çıkması sağlanmıştır.

1.4.Veri Toplama Süreci

Araştırmada veriler, literatür taraması ve nitel araştırma tekniği olan derinlemesine görüşme tekniği kullanılarak elde edilmiştir. Literatür taraması, temel kavramlar, çocuk işçilere ilişkin yasal düzenlemeler, başlıkları altında toplanmıştır. Alan çalışması ise, “Muğla İlinde Oto Yan Sanayii'nde Çırak Olarak Çalışan Çocuk ve Genç İşçilerin Çalışma Koşulları ve İş Sağlığı ve Güvenliği Bakımından Değerlendirilmesi ” ni kapsamıştır. Sanayide çalışan çocuklarla yapılan görüşmeler Ocak 2014-Şubat 2014 tarihleri arasında iki aylık bir sürede tamamlanmıştır. Bu çalışmada, veriler nitel araştırma tekniği olan yarı yapılandırılmış mülakat tekniği

kullanılarak elde edilmiştir. Nitel araştırma tekniği kullanılmasının tercih nedeni, konuyla ilgili derinlemesine bilgiye ulaşma isteğidir. Günümüzde sosyal bilimlerde yapılan araştırmaların birçoğunda da nitel araştırma tekniği kullanılmaktadır. Nitel araştırma tanımı üzerinde ortak bir görüş yoktur. Sosyal bilimlerde derinlemesine görüşme olarak da bilinir. Niteliksel araştırmada araştırmacı, araştırma sürecinin bir parçasıdır ve bu anlamda niceliksel araştırmada söz konusu olan objektiflik gibi yöntemsel ilkeler bu tür araştırma için geçerli değildir (Tuna, 2012: 149). En genel anlamıyla, herhangi bir şekilde istatistiksel ya da başka bir sayısal araç olmaksızın bulguların üretildiği araştırma olarak tanımlanabilir (Altunışık, Coşkun vd. 2010: 301-302). Alan araştırması için Muğla İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nden yazılı izin alınarak Mesleki Eğitim Merkezi tercih edilmiştir. Mesleki Eğitim Merkezi'nin tercih edilmesinin sebebi hem burada sanayide çalışan çocuklara ulaşmanın daha kolay olması hem de işyerinde çocuklarla görüşmenin ustalar tarafından sıkıntı çıkarabileceği düşüncesidir. Mesleki Eğitim Merkezi'ndeki müdür ve öğretmenlerden de sözlü olarak izin alınmıştır. Görüşmelerin çoğu öğretmenlerin izni ile ders saatleri içinde bazıları da ders aralarında yapılmıştır. Görüşmeye başlamadan önce görüşmeci kendini tanıtmış, çocuklara konuyla ilgili gerekli açıklama yapılmış, ne yapılmak istenildiği anlatılmış ve kayıt cihazı kullanılması için izin alınmıştır. Çocuklarla sınıf ortamında, sorularına açık yanıtlar vererek samimi bir görüşme yapılmıştır. Muğla ilinde sanayide kaporta işi, elektro mekanikerlik, oto elektrik, motorlu araçlar, iş makinası tamirciliği, ön düzen ayarlılığı, lastikçilik, lpg işinde çalışan onbeş-onsekiz yaş arasında Mesleki Eğitim Merkezine kayıtlı 26 çırak çocukla derinlemesine görüşmeler yapılmıştır.¹ 26 çırak olarak belirlenmesinin nedeni, Mesleki Eğitim Merkezi'ne kayıtlı sanayide çırak olarak çalışan çocukların tamamına ulaşılmasıdır. Araştırmada, veriler çocukların çalışma nedenleri, sosyo-demografik özellikleri, işyerindeki çalışma koşulları, ailesinin sosyo- demografik özellikleri ve iş sağlığı ve güvenliği açısından sanayide çalışırken karşılaştıkları riskler olarak değerlendirilmiştir. Araştırmada çocuklara ilişkin veriler mülakat, derinlemesine görüşmeler, odak grup görüşmeleri ve katılımsız gözlem yolu ile elde edilmiştir. Mülakat tekniğinde yarı yapılandırılmış olan mülakat tekniği

¹ Araştırma örneklemine ilişkin bilgiler Ek 1' de gösterilmiştir.

kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış mülakatlarda mülakatçı kaba hatlarıyla bir yol haritasına sahiptir. Ancak, cevaplayıcının ilgi ve bilgisine göre bu genel çerçeve içerisinde farklı sorular sorarak konunun değişik boyutlarını ortaya çıkarmaya çalışır. Sorulmasının uygun olmadığı ve anlamsız olduğu sorulardan vazgeçilir. Bazen söyleşi kendiliğinden farklı yönlere kayar (Altunışık, Coşkun, Bayraktaroğlu, Yıldırım, 2010: 92). Odak grup görüşmeleri yarı yapılandırılmış şekilde gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler zaman zaman odak grup görüşmeleri şeklinde yedi-sekiz kişilik homojen grupla dört-beş saat sürmüş, zaman zaman ise tek kişiyle bir saat kadar derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Odak gruplar hem gözlem hem de derinlemesine mülakat yöntemlerinin avantajlarından yararlanmak üzere oluşturulur. Odak grupların oluşturulmasında aynı tür katılımcılar olabileceği gibi farklı (homojen grup); farklı özelliklere sahip katılımcılardan da (heterojen grup) yararlanılabilir. Görüşülen her çocukla farklı zamanlarda iki ya da üç kez görüşülmüştür. Buna göre veriler, yarı yapılandırılmış bir görüşme formu ile derinlemesine mülakatlar yoluyla toplanmıştır.² Odak grupların konuşmaları ses kayıt cihazıyla kaydedilmiş, görüşmeler esnasında önemli noktalar küçük notlar şeklinde not tutulmuştur. Görüşme bittikten hemen sonra da gerekli notlar alınmıştır. İçlerinde şartları diğerlerine göre daha zor olan kaporta ve elektrik işinde çalışan iki çocukla tek tek derinlemesine görüşmeler yapılmış ve bu çocukların sanayide çalıştıkları işyerlerine giderek orada da görüşme ve gözlem yapılmıştır. Görüşme sırasında çocukları gözlemleyebilmek de mümkün olmuştur. Ayrıca Mesleki Eğitim Merkezi'ndeki öğretmenlerin yardımı ile sanayide farklı alanda çalışan üç-dört çocuğun işyerlerine gidilerek çocukları işyerinde çalışırken gözlemleyebilme imkanı da bulunmuştur. Ustalarıyla da sohbet edilmiş, çocuklar çalışırken fotoğrafları çekilmiş, böylelikle çalıştıkları ortamı gözlemleyebilme imkanı da doğmuştur. Mesleki Eğitim Merkezi'ndeki mesleki eğitim derslerine giren öğretmenlerin çoğu ile çocukların sorunları hakkında derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Öğretmenler Mesleki Eğitim Merkezi'ni öğrencilerin bilmediğini, kendilerinin her dönem sanayideki işyerlerini dolaşarak kayıtsız olarak çalışan çocukları belirleyip, okula kayıt ettirdiklerini söylemiştir. Sanayideki işyerlerini dolaştıkları sırada 15 yaşında

² Araştırmada kullanılan görüşme sorularına ilişkin bilgiler Ek 2' de gösterilmiştir.

bir çocuğun kayıtsız olarak iki yıl çalıştığını söylemişlerdir. Yani çocuk işçi 12 yaşında çalışmaya başlayarak uzun saatlerle ve tehlikeli çalışma koşullarında iki yıl boyunca kayıtsız olarak çalışmıştır. Böylelikle, Mesleki Eğitim Merkezi'nde hem çocuklarla hem eğitmenleri ile görüşerek, hem de işyerlerine gidilip ustalarıyla görüşerek çocukların çalışma koşulları hakkında derinlemesine bilgiler elde edilmiştir.

1.5.Verilerin Analizi

Araştırmanın analizinde nitel araştırma tekniklerinden biri olan betimsel analiz kullanılmıştır. Betimsel analizde, elde edilen veriler, daha önceden belirlenen başlıklar altında özetlenir ve yorumlanır. Veriler araştırma sorularına göre sınıflandırılabilir gibi, veri toplama aşamalarında (gözlem ya da mülakat) elde edilen ön bilgiler ışığında da düzenlenebilir. Bu analiz türünde, daha önce de belirtildiği üzere veri kaynaklarından bazı alıntılar yapmak, çalışmanın güvenilirliği ve sıhhati açısından yararlı olabilir. Bu şekilde ayrıca çarpıcı görüşlerin yansıtılması da sağlanmış olacaktır. Bu analizin amacı, ham haldeki verilerin okuyucuların anlayabileceği ve isterlerse kullanabileceği bir şekle sokulmasıdır. Bu amaçla elde edilen veriler önce mantıklı bir sıraya konulur. Daha sonra yapılan bu betimlemeler (sınıflandırmalar) yorumlanır ve sonuçlara ulaşılır. Son aşamada ise araştırmacı yorumların ışığında gelecekle ilgili tahminlerde bulunarak yeni açılımlara ulaşmaya çalışır (Altunışık,Coşkun vd. 2010: 322).

Araştırmanın raporlanması kısmında gizlilik ilkesi gereği, gerçek isimler yerine görüşmecilerin her biri için bir rumuz seçilmiştir. Rapor için her görüşme sonrasında yapılan görüşmeye ilişkin hazırlanan kısa notlar düzenlenmiş, her bir çocuk için ayrı ayrı not tutulmuş, ses kayıtları çözümlenmiş ve tutulan notlar gözden geçirilmiştir. Daha sonra her bir çocuk için ayrı ayrı tutulan notlar bilgisayar ortamına taşınmıştır. Elde edilen veriler bir aylık bir süreçte bilgisayar ortamına aktarılıp yorumlanmıştır.

II. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

2.1.Eğitim Durumu

Çalışma yaşamına giren çocuklardan büyük bir kısmı eğitimini tamamlayamamaktadır. Aile gelirine katkıda bulunmak amacıyla çalışma yaşamına giren çocuk, çalışma tercihini bazen kendisi yapmakta, bazen de ailesi tarafından bu tercihi yapmaya zorlanmaktadır. Çalışma tercihini ister kendisi yapsın, isterse ailesinin zoru ile olsun, eğitimini yarıda keserek çalışmaya başlayan bir çocuk toplumdaki vasıfsız işgücünü oluşturacaktır. Araştırmada çocukların eğitim durumu incelendiğinde şu bulgulara ulaşılmıştır:

Tablo 2. Eğitim Durumuna İlişkin Bilgiler

Eğitim Durumu	n	%
İlkokul	3	11,53
Ortaokul	3	11,53
Lise Terk	17	65,38
Açık Lise Okuyor	3	11,53
Toplam	26	100

Çalışan çocuk olgusu genel itibari ile değerlendirildiğinde çocukların büyük bir kısmının tamamen okuldan ayrılıp çalışma hayatına dahil oldukları, bir kısmının ise açıktan lise okudukları görülmüştür. Araştırmada görüşülen çocukların % 65,38'inin liseyi terk ettiği, % 11,53'ünün ortaokuldan sonra okulu bıraktığı, % 11,53'ünün açık liseden eğitimlerine devam ettiği görülmüştür. İlkokulu bitirip eğitimini bırakan çocukların oranı ise % 11,53'tür. Burada dikkat çekici olan bir nokta ise, ilkokul mezunu olan çocukların okuma ve yazmayı tam olarak bilmiyor olmasıdır. Bazı çocuklar, çocuk iken geçirdiği rahatsızlık sebebiyle ve doğuştan gelen rahatsızlıkları sebebiyle öğrenme güçlüğü olan özel eğitime ihtiyaçları olan çocuklardır. Çocuklara

okulu neden bıraktıkları sorulduğunda ise; çoğunluğu ders çalışmayı sevmeyi, derslerinin kötü olduğu, devamsızlık gibi nedenlerle okulu bıraktıklarını söylemiştir. Aslında, okula devam edememe sorunu genellikle gelir bağlantılı bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Okuldan ayrılma nedenine bakıldığında “ailenin okutmaya yeterli maddi imkanının olmaması” ve yine bununla ilişkili olarak “çocuğun çalışması yönündeki zorunluluk” ön plana çıkmaktadır. Diğer bir unsur da çocuğun göstermiş olduğu başarısızlıktır. Başarısızlık ile ön plana çıkan diğer unsurlar arasında bir ilişkinin mevcudiyeti dikkat çekmektedir. Temelde bu sonuca aile gelirinin yetersiz oluşunun zemin hazırladığı görülmekte, bu da ailenin niteliğini çocuğun çalışmasında temel belirleyici olarak karşımıza çıkarmaktadır. Çocukların çoğu bir meslek sahibi olabilmek için Mesleki Eğitim Merkezine geldiklerini belirtmiştir.

Volkan (17 yaşında) *“Ortaokulu bitirdim sonra bıraktım dışarıdan liseyi okumayı düşünüyorum. Birinci sınıftan beri benim okumam yazmam kötüydü, bir günde on tane hoca değiştirdiğimiz oluyordu bişi öğrenemedim o yüzden. Ben de devam etmedim. Meslek sahibi olabilmek için kendimi bir yerlere atayım dedim bir an önce. Mesleki Eğitim Merkezine devam ediyorum bu yüzden.”*

İsmail (17 yaşında) *“Lise 1’den sonra okulu bıraktım, okumadım. Derslerim zayıftı, arkadaşlarla kavga ettiğimiz için okuldan atıldık. Liseyi terk ettiğim için pişmanım. Ama düz bir liseye devam etseydim ileride üniversiteye gittiğimde açıkta kalacaktım. En azından şuan elimde bir mesleğim olacak. Bu konuda şanslıyım.”*

Bazı çocuklar ise ekonomik sıkıntılar nedeniyle eğitimine devam edememektedir. Çocukların okulu yarıda bırakıp çalışmaya başlamalarının en önemli sebebi aileye ekonomik destek sağlamaktır. Kısa vadede çocuğun bu davranışı haklı gibi görünse de, uzun vadede çocuk okuyarak elde edeceği yüksek vasıf ve statüyü erken yaşta çalışma yaşamına girerek kaybetmektedir.

Efe (17 yaşında) *“İlkokula gittim sonra gitmedim. İlkokula iki üç sene gittim sonra gitmedim. Okumam yazmam pek yok. Ben Aydın Bozdoğanlıyım. İlkokuldan*

ayrıldıktan sonra babama yardım ediyordum köyde. Tütüne mütüne gidiyordum. Köyden bizim ustalar vardı babam onlarla beni buraya sanayiye yolladı. Ailem Aydında köyde ben burda sanayinin üst katında kalıyorum.”

Araştırmamızın bulgularına bakılırsa, sanayide çalışan çocuklar arasında ilkokulu bitirip çalışmaya başlayan çocukların ailesinin ekonomik yetersizlikleri nedeniyle eğitimlerine devam edemediği görülmüştür. Fakat birçok öğrencinin liseyi terkedip sanayide çalışıyor olmalarının sebebi bu işe ilgili olmaları ve bir meslek sahibi olmak istemeleridir. Görüşülen çocukların birçoğu liseyi bırakarak çalışmaya başlamıştır. İçlerinde henüz ilkokulu bitirmeden çalışma hayatına başlayanlar da bulunmaktadır.

Gültekin (17 yaşında) “Ortaokulu liseyi yatılı okudum. Sorun yaşadım. Devamsızlık yapıyordum. Hocalarla ve arkadaşlarla anlaşamıyorduk. Ağrılıyım. Burada yalnız yaşıyorum bekar evinde. Amcamların peşine takılıp geldim. İnşaat işinde çalışıyorlardı. Ben de burayı sevdim yalnızım güzel. Aileme fazla düşkünlüğüm yoktur. Okul olmasın ne olursa olsun, okuldan bayağı çektim. Ağrıda ortaokulu üç sene yatılı okudum. Mahalledekilerle bayağı tartıştım. Babamla tartıştım buraya geldim daha sonra.”

Görüşmeler sırasında, çocukların büyük bir kısmı ailelerine ekonomik yönden yardımcı olmak amacıyla çalışmaya başladıklarını ve bir meslek sahibi olabilmek için çalışmaya başladıklarını belirtmiştir. Görüşülen çocukların çoğu bir an önce çalışmaya başlayıp meslek sahibi olabilmek için okulu bırakmak zorunda kalmıştır. Okulu kendi isteği ile bırakan çocuk sayısı da fazladır. Bazı çocuklar ekonomik sıkıntılar nedeniyle kendisinin ve kardeşlerinin okumak isteyip okuyamadığını belirtmiştir. Çocukların içinde az da olsa liseyi bıraktığı için pişman olanlar da bulunmaktadır. Çocukların bir kısmı liseyi açıktan okumaktadır. Çocukların bu yaşta çalışmaya başlamaları, ailelerini ve kendilerini bir an önce para kazanmaya iten ekonomik baskıların bir göstergesidir.

2.2.Ailenin Gelir Düzeyi

Sanayide çalışan çocukların ailelerinin çoğu düzenli bir geliri olan ailelerdir. Çocuklar arasında bazılarında kalabalık aileler ve çok kardeşlilik yaygındır. Genelde, bu çocukların düzenli bir geliri olmayan ailelere mensup oldukları görülmüştür. Çocukların içinde Doğu Anadolu Bölgesi'nden gelen çocuklar da mevcuttur. Bu çocuklar genelde bir tanıdık vasıtasıyla gelmiş ve çalışmaya başlamıştır. Doğu Anadolu Bölgesi'nden gelen çocukların hane halkı sayısı diğer çocuklarınkine göre daha büyüktür. Çocukların babaları genelde inşaat işçiliği, çiftçilik, fabrika işçiliği, apartmanda temizlik işçiliği gibi işlerle uğraşmaktadır. Çocukların anneleri genelde ev hanımı olup, çalışmamaktadır. Çocukların annelerinin bir kısmı temizlik işinde çalışmaktadır. Eğitim durumları incelendiğinde, çocukların babaları ve anneleri genelde ilkokul mezunudur. Bir diğer nokta ise; bazı anne ve babalar lise mezunu olup, bazı anne babalar da okuma yazma bilmemektedir. Çalışan çocukların bir kısmı ailesinin geliri ile ilgili şunları belirtmiştir:

Mert (16 yaşında) *“Ağrılıyız. Muğlaya geleli çok oldu. Ben beş altı ay dönercide çalıştım. Şimdi sanayide çalışıyorum. Muğla'da merkezde ailem ile oturuyorum. Annem ev hanımı. Babam inşaatda çalışıyor. Babam ilkokulu terk etti. Annem hiç okumadı. Okuma yazma bilmiyor. Babam ilkokulu terk etti az çok okuma yazma biliyor. Babam her türlü çalışıyor yaz kış. Aylık gelirimizi ben bilmiyorum babam biliyor.”*

Nihat (15 yaşında) *“Ortaokuldan sonra bıraktım. Burda eniştem var usta onun yanında çalışıyorum. Aydın Bozdoğanlıyım normalde. Arkadaşla bekar evinde kalıyoruz hep beraber. Beş kişi kalıyoruz evde. Arkadaşlarım boyacı, inşaatçı, demirci... 1 yıl önce buraya eniştemin yanına geldim. Altı kardeşiz, üç tanesi ilkokulda okuyor. Ablam var köyde, o okumak istedi durumumuz iyi değildi pek okuyamadı. Annem babam ilkokul mezunu. Babam çiftçi, annem ev hanımı. Yanımızda bir babaannem var. Zeytin, bağ bahçe, tarla o işlerle uğraşıyoruz. Hayvancılıkla da uğraşıyoruz. Babam sigorta ödemiyor. Ortalama gelirimiz asgari ücreti geçmiyor. Zeytin, üzüm oluşuna bağlı çok olursa satıyoruz.”*

Mehmet (16 yaşında) *“Aydın Bozdoğanlıyım. Ailem Aydın’da köyde oturuyor. Ben burda kirada kalıyorum. Dört arkadaş kalıyoruz. Biz beş kardeşiz. Kardeşlerim ilkokulda okuyor. Annem babam ilkokulu bitirdi. Babam çiftçi, annem ev hanımı. Babam emekli değil. Dedem ile beraber yaşıyoruz. Dedemin emekli maaşı var onunla geçiniyoruz. Zeytin, ceviz, incir ile uğraşıyoruz. 30 ağaç incir var. Zeytin bayağı var. Dedemin 100 dönümü geçik tarlası var.”*

Efe (17 yaşında) *“Ailem Aydın’ın köyünde ben buradayım sanayide kalıyorum. Annem ev hanımı, babam çiftçi. Sekiz kardeşiz. Diğer kardeşlerim evde. İki tanesi küçük okula gitmiyor. Dedem, kardeşlerim bir arada kalıyoruz. Annemin babamın eğitim durumunu bilmiyorum. Ama okuma yazma bilmiyorlar sanırım. Babamın herhangi bir geliri yok, sigortasını ödemiyor. Aylık gelirimiz 200-300 arası. Bizim köyde tütün mütün var onları yapıyor babam. Ablam var evde, o da babama yardım ediyor tütüne gidiyor. Ben buraya çalışmak için geldim. Babam yolladı beni buraya.”*

Gültekin (17 yaşında) *“Ağrılıyım. Burada yalnız yaşıyorum. Amcamların peşine takılıp geldim. Onlar inşaat işinde çalışıyorlardı. Biz beş kardeşiz. Üçü evli. Abim Aydın’da inşaatta çalışıyor. Annem babam ilkokul mezunu. Annem ev hanımı, babam serbest meslek, inşaatta çalışıyor. Evde iki abim ve babam inşaatta çalışıyor. Havalar iyi olursa çalışıyorlar. Havalar kötü olduğunda çalışmıyorlar. Ben de buraya ilk geldiğimde iki üç ay inşaatta çalıştım. Haftasonu bazen ben de gidiyorum inşaatta çalışmak için, inşaat adamı öldürüyor ya çok zor. Ben aldığım parayla aileme yardımcı olmuyorum, aldığım para kendime ancak yetiyor.”*

Doğu Anadolu Bölgesi’nden gelen çocukların çoğu akrabaları vasıtasıyla çalışmak için gelmiştir ve yalnız yaşamaktadır.

Çocukların içinde ailesinin durumu iyi olup, anne ve baba ayrı olanlar da mevcuttur. Bu çocuklardan biri durumunu şu şekilde anlatıyor:

Ünal (18 yaşında) *“Muğlalıyım. Akyolda oturuyorum. Ailemle yaşıyorum. İki kardeşiz. Ablam var. Muğla’ da yüksekokulda iki yıl turizm okudu. Şimdi giyim mağazasında çalışıyor. Annem babam ilkokul mezunu. Babam SSK emeklisi, halk otobüslerinde çalışıyor. Annem şuan ev yemekleri üzerine dükkan açtı, dükkanda duruyor. Annemin babamın durumu iyi genel olarak. Annem babam ayrı. Benim kendi kazandığım bana yetiyor. Annemden babamdan bana pek bişi yansımıyor. Annem bizden ayrı yaşıyor. Ablamla babamın yanında kalıyoruz, annemle arada görüşüyoruz.”*

Annesi babası ortaokul ya da lise mezunu olup sosyo-ekonomik durumları diğer çocuklara göre daha iyi olan çocuklar da mevcuttur.

Ahmet (18 yaşında) *“Muğlalıyım. Ailem ile birlikte Bayır’da yaşıyorum. Evimiz kendi evimiz. İki kardeşiz. Ablam Burdur’da dört yıllık üniversite okuyor. Annem babam lise mezunu. Annem ev hanımı. Babam TKİ emeklisi. Ortalama aylık gelirimiz 2000 civarında.”*

Eğitim durumu iyi olan ailelerin hane halkı sayısı diğerlerine göre daha az olup, bu ailelerin çocukları okullarına devam etmektedir. Bu ailelerin diğer çocukları genelde ya iki yıllık bir yüksekokulda ya da dört yıllık bir üniversitede okumaktadır. Çocuk işçinin veya çırağın ailesindeki çocuk sayısının fazla oluşunu, ailenin eğitim seviyesi ve gelir düzeyinin düşüklüğünde aramak mümkündür. Gelir seviyesi düşük ailelerde daha fazla çocuk sahibi olma eğiliminin yüksek olduğunu görmekteyiz. Ayrıca, yeterli eğitim seviyesine sahip olmayan anne ve babanın çocuk sayısının fazla olduğunu söyleyebiliriz. Fazla çocuğa sahip olan aileler ekonomik durumları nedeniyle, çocuklarını genç yaşta çalıştırmaktadır.

Ailesi yoksul olduğu için okuyamayan çocuk işçi, ailesinin yoksullukla mücadelesine destek olmak için üretime katılmıştır. Çocuklarını çalıştıran ailelerin ortak özelliği yoksul olmalarıdır. Ayrıca, anne ve babanın iyi bir eğitim almamış olması, onların vasıfsız işlerde çalışmalarına yol açmıştır. Genellikle asgari ücret üzerinden aylık alan bu tip ailelerde anne ve baba birlikte çalışıyor olsa dahi ailenin

aylık kazancı en fazla 1500 TL dolaylarında olacaktır. Bu rakam sadece babanın ya da annenin çalıştığı ailelerde daha da düşecektir. Ailenin gelir düzeyine, çalışan çocuğun katkı payı ailedeki çalışan birey sayısına göre farklılık göstermektedir. Örneğin, bütün aile bireylerinin çalıştığı ailelerde çocuğun aile gelirine katkı payı olmamaktadır. Yalnızca babanın çalıştığı ailelerde çocuk ailenin gelirine katkıda bulunmaktadır. Görüldüğü üzere, çalışan çocuk genç yaşlarda aile geçindirmek gibi fiziki ve ruhsal yapısına uymayan bir rol ile karşı karşıya kalmaktadır.

III. MUĞLA İLİNDE OTO YAN SANAYİİ'NDE ÇIRAK OLARAK ÇALIŞAN ÇOCUK VE GENÇ İŞÇİLERİN ÇALIŞMA KOŞULLARI

Sanayide çalışan çocuklar da çalışma koşullarının ağır ve elverişsiz olması gibi sebeplerle diğer çalışan çocuklar gibi riskli koşullar altındadırlar. Yapılan bu nitel araştırmada, çocuk işçi ve çırakların çalışma koşulları hakkında fikir sahibi olmak amacıyla, çocuk işçi veya çırağın yazılı bir sözleşme ile çalışıp çalışmadığı, iş kazasına ya da meslek hastalığına uğrayıp uğramadığı, çocuk işçi veya çırağın günlük çalışma süreleri, ara dinlenmeleri, yıllık ücretli izinleri, haftalık izinleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

3.1.Çıraklık Sözleşmeleri

Çocukların yazılı olarak çıraklık sözleşmeleri Mesleki Eğitim Merkezi'ne kayıt olurken yapılmıştır. İşyerinde herhangi bir yazılı sözleşmeleri bulunmamaktadır. Çocuklar işyerine girerken işverenle sözlü olarak konuştuklarını, Mesleki Eğitim Merkezi'ne kayıt olurken, yazılı olarak hazırladıkları dosyalarını verdiklerini belirtmişlerdir. Mesleki Eğitim Merkezi'ndeki eğitmenler yazılı sözleşmenin MEM ile yapıldığını belirtip, yazılı olarak yapılan çıraklık sözleşmesinin birer nüshasını işverene, birer nüshasını ise çocuğun ailesine verdiklerini belirtmiştir. Çocuklardan biri sözleşme ile ilgili şu şekilde açıklama yapmıştır:

Osman (17 yaşında) “*Sanayide sözleşmem yok ama okulda çıraklık eğitimi üzerine sözleşmem var. Sözleşmem ve sigortam okulla imzalandı. İşverenle yaptığım herhangi bir şey yok.*”

Çocukların büyük çoğunluğu işverenle aralarında yazılı bir sözleşmenin olmadığını, fakat Mesleki Eğitim Merkezi’ne kayıt olurken yazılı olarak sözleşme imzaladıklarını belirtmiştir.

3308 sayılı MEK. m. 13’e göre, “Bu Kanun kapsamında bulunan il ve mesleklerde faaliyet gösteren iş yerleri, Bakanlıkça tespit edilecek illerde ve meslek dallarında ondokuz yaşından gün almamış kişileri çıraklık sözleşmesi yapmadan çalıştıramazlar” hükmünü getirmiştir. Dolayısıyla, çırak çalıştıran işverenin öncelikle söz konusu çırakla arasında “çıraklık mukavelesi” adı altında yazılı bir sözleşmenin olması gerekir.

3.2.Ücret Hakkı

Çocuk işçi ve çırakların çalışma sebepleri içinde en önemli faktör ekonomik beklentidir. Çocuklar, çalışmalarının sosyal ve ekonomik bir işlevi olduğu için çalışmayı tercih etmektedir. Buna rağmen yaptıkları işler sosyal açıdan takdir görmediği gibi, ekonomik açıdan da çocuk emeğini değerinin altında görmeye yönelik bir eğilim göstermektedir. Genel eğilim, aynı işi yaptıkları yetişkinlere göre daha az ücret almalarıdır (Altuntaş, 2003: 192).

Tablo 3. Ücret Haklarına İlişkin Bilgiler

ÜCRET HAKLARI	HAFTALIK OLARAK HESAPLANANLAR	AYLIK OLARAK HESAPLANANLAR	TOPLAM
n	20	6	26
%	76,92	23,07	100

Yapılan araştırmada % 76,92 oranında çocuğun ücretini haftalık ücret üzerinden aldığı saptanmıştır. % 23,07 oranında çocuk ücretini aylık ücret üzerinden

almaktadır. Ücretlerini aylık ücret üzerinden alan çocukların genelde yetkili serviste çalıştığı ve iş makinası tamircisi olduğu belirlenmiştir. Bu çocukların çalışma koşulları diğerlerine göre daha iyi düzeydedir. Diğerlerine göre, ücret hakları, dinlenme hakları, çalışma saatleri olarak daha iyi konumdadırlar. Yapılan çalışmada işverenlerin, çocuk işçilere, büyük oranda haftalık ücret üzerinden ödeme yaptıklarını göstermektedir. Aylık ücret üzerinden ödeme yapan işverenlerin oranının daha az olduğu saptanmıştır.

4857 sayılı İK. m. 32/I'e göre, genel anlamda ücret, bir kimseye bir iş karşılığında işveren ya da üçüncü kişiler tarafından sağlanan ve para olarak ödenen tutardır. Aynı maddenin üçüncü fıkrasında ise işçi ücretlerinin en geç ayda bir ödeneceği, iş sözleşmeleri veya toplu iş sözleşmeleri ile ödeme süresinin bir haftaya kadar indirilebileceği hükme bağlanmıştır (4857 Sayılı İş Kanunu, madde 32, R.G. 10.06.2003).

İK.'nın 32. maddesinde belirtildiği gibi, işçi ücretleri en erken haftada bir ödenebileceğinden, çalışma yapılan oto-sanayi sitesinde benimsenmiş olan ücretin haftada bir ödenmesi geleneğinin kanuna aykırı olmadığını söyleyebiliriz. Çırak çalıştıran işverenlerin söz konusu çırakların ücretini ödemedi çoğunun haftalık ücret üzerinden ödeme yaptıklarını söyleyebiliriz.

3308 sayılı Kanun'da çıraklara, ücretlerinin nasıl ödeneceği belirtilmemiştir. MEK.'nin 24. ve 25. maddeleri çırakların ücretinin miktarını belirtmektedir. Dolayısıyla, çıraklar açısından da İK. hükmünü dikkate almak gerekir. Diğer bir deyimle, çırakların da ücretinin en erken haftada bir, en geç ayda bir ödenmesi gerekir. Çırağa yaşına uygun asgari ücretin yüzde otuzundan aşağı ücret ödenmez (md.25/I). Ücretler her türlü vergiden muaftır (3308 Sayılı Mesleki Eğitim Kanunu, madde 25, R.G. 19.06.1986). Kanunda çırağa yaşına uygun asgari ücretin yüzde otuzundan aşağı ücret ödenmeyeceği öngörülmüş, fakat uygulamada bazı işverenlerin buna uymadığı saptanmıştır. Çocuklar ağır koşullarda, uzun çalışma saatlerinde çok düşük ücretlerle çalıştırılmaktadır.

Görüşülen çocuklardan bir tanesi haftalık çok düşük bir ücretle çalıştırılmaktadır.

Mert (17 yaşında) “Çalışmaya altı buçuk ay önce başladım. Daha önce dönercide ve lokantada çalıştım. Ben haftanın beş günü çalışıyorum. Bir gün Mesleki Eğitim Merkezi'ne geliyorum. Pazar günü tatil. Haftalık 25 TL alıyorum. Ayda 100 TL alıyorum.”

Bazı çocukların ücreti ise aylık ücret üzerinden hesaplanmaktadır.

Osman (17 yaşında) “Bayırda Ticaret Merkezinde bir sanayide çalışıyorum. 16 yaşında başladım. bir yıldır çalışıyorum. İş makinası tamiri yapıyorum. Arada dükkanda kaldığım da oluyor ama dışarı servise de çıkıyorum. Bodrum, Marmaris, Datça'ya servise gidiyoruz yazları. Aylık 800 TL alıyorum. Ücreti aylık alıyorum ama ay ortasında falan ihtiyacım olduğunda isteyebiliyorum. Bu paranın 500 TL sini aileme veriyorum 300 TL sini kendi ihtiyaçlarım için kullanıyorum.”

Ahmet (18 yaşında) “Ben Bayırda bir yetkili serviste çalıştığımdan koşullar çok iyi. Diğer çalışanlara göre ücretim de iyi. Bir gün Mesleki Eğitim Merkezine geliyorum, beş gün sanayide çalışıyorum. iki yıldır orada çalışıyorum. Aylık 550-600 TL alıyorum. Bir gün işe gelmezsen 50 TL kesiliyor. Çalıştığım yer resmi servis olduğundan düzeni ve imkanları iyi.”

Yetkili serviste çalışan çocukların imkanları özel serviste çalışan çocuklara göre daha iyi durumdadır. Yetkili serviste çalışanların çalışma koşulları, ücret hakları diğerlerine göre daha iyi durumdadır. Bir de işvereni örgün eğitilmiş olan çocukların çalışma koşulları, ücretleri, dinlenme süreleri, yıllık izinleri daha iyi durumdadır. Çünkü, yetkili servisteki işverenler bilinçli olarak hareket etmektedir.

3.3.Çalışma Süreleri

Sanayide çalışan çocuklar, uzun çalışma saatleriyle ve tehlikeli çalışma koşulları altında çalışmaktadır. Gerek 3308 Sayılı Mesleki Eğitim Kanunu, gerekse

4857 Sayılı İş Kanunundaki yasal düzenlemelere uyulmadığı görülmektedir. Çalışan çocuklar, her türlü yasal düzenlemenin yeterince uygulanmaması ve sosyal korumanın dışında kalmaları nedeniyle en fazla sömürülen grubu oluşturmaktadır. Görüşülen çocuklardan biri çalışma saatlerini şu şekilde belirtmiştir:

Yusuf (17 yaşında) *“Muğla Kızılyakalıyım. Kızılyaka araba tamircisinde çalışıyorum. Mesleki Eğitim Merkezine haftada bir gün dolmuşla gelip gidiyorum. Hava aydınlandığında, ışıklar yandığında işyerine gidip dükkkanı açıyorum. Yani sabah saat 07:00 gibi. Akşam usta kapat dediğinde dükkkanı kapatıyorum. Akşam 19:00-20:00 arası çıkıyorum dükkkandan genel olarak. Ama bu saat genelde yazları iş yoğun olunca 22.00 oluyor.”*

Görüldüğü üzere, çocuklar çok uzun saatlerde çalıştırılarak sömürüye açık bir hale gelmektedir. Çalışma saatleri yaz ve kış aylarında değişiklik göstermektedir. İşin yoğunluğuna göre çalışma saatleri değişmektedir. Çocukların bir kısmı çalışma saatlerinin, işin yoğunluğuna göre değiştiğini belirtmiştir.

Emre (17 yaşında) *“Manisalıyım. On iki senedir Muğla'dayız. Buraya babamın işi nedeniyle geldik. Babam TKİ de işçi olarak çalışıyor. Bayırda sanayide Ticaret Merkezinde çalışıyorum. İş makinaları tamiri yapıyorum. Ücretimi aylık olarak alıyorum. Aylık 650 TL ücret alıyorum. Aldığım para ile aileme yardım ediyorum. Dükkkana sabah 08:00'de giriyorum akşam daha önceleri 24:00-01:00'de çıkıyorduk. Şimdi yetkili servisten kağıt geldi kameralardan izlemişler bizim o saate kadar çalıştığımızı, şimdi 20:00-21:00'de çıkıyoruz. Akşamları 24:00-01:00'e kadar çalıştığımızda uykusuzluk oluyor, akşam biraz işi geç bıraktıysak sabah biraz geç gidiyoruz. Mesela akşam 21:00-22:00'de bıraktıysak sabahları 08:30-09:00'da gidiyoruz. Liseyi bıraktığım için çok pişmanım. Bu işi yapmak istemezdim. Benim düşüncem radyo televizyon bölümüne gidip oradan devam etmektir ama olmadı. Gece 01:00'de eve gelince yatmamız 03:00'ü buluyor. Yemek, duş falan üç oluyor gece. Sonra sabah dört beş saatlik uykuyla hiç dinlenmeden yine dükkkana gidiyoruz çok zor oluyor bizim için.”*

Nihat (15 yaşında) *“Burda eniştem var usta onun yanına çalışmaya geldim Aydın Bozdoğan’dan. Arkadaşlarla bekar evinde kalıyoruz. Burda sanayide çalışıyorum. Bazen iş yoğunluğundan çok geç çıkıyoruz. Sabah 07:00-07:30’da geliyorum akşam belli olmuyor. Hatırladığım kadar sabah 03:00-04:00’e kadar çalıştığımız oluyor. Genelde tatile gireceğimiz günlerde 03:00-04:00’e kadar çalışıyoruz. Okula geldiğim günlerde okul çıkışı tekrar işyerine gidip çalışıyorum. Ben buradan sonra tekrar işyerine gidip çalışcam. Boş kaldığımız hiç olmuyor hep çalışıyoruz.*

Can (17 yaşında) *“Biz aslen Denizli Kaleliyiz. On iki-on üç yıldır Muğla Uluda kirada oturuyoruz. Kalede evimiz vardı o yangın çıktı yangında yandı. Sonra Muğla’da akrabalar vardı onların yanına gelip yerleştik. Muğla’da özel serviste araba tamirciliği yapıyorum. İş yoğun olursa çalışma saatlerimiz çok uzuyor. Genelde yazın çok yoğun oluyor. Kışın o kadar yoğun olmuyor. Kışın sabah 08:30’da başlıyoruz akşam 18:00-19:00’da bırakıyoruz. Yazın hava kararana kadar çalışıyoruz. 22:00-23:00’e kadar çalıştığımız oluyor. Burdan çıkıp işyerine uğruyorum zaten hemen, uğramasam ustam kızar. İş varsa çalışıyorum.”*

Çocuklar, ağır şartlarda oniki-ondört saat uzun çalışma saatlerinde çalıştırılmaktadır. Bu çocuğun gelişimini hem psikolojik hem de fiziksel olarak olumsuz yönde etkilemektedir. Çocuklar bazen hafta tatili günlerinde bazen de Mesleki Eğitim Merkezi’ne geldikleri günlerde bile okul çıkışı sanayiye gidip çalışmaktadır. Burada yasaların hem çalışma saatleri bakımından, hem de tatil günlerinde çalıştırılmaları bakımından ihlal edildiğini görmekteyiz. Çocukların günlük on-oniki saat veya daha fazla çalıştığı, buna karşılık işverenler tarafından ek bir ücret ödenmediği belirlenmiştir. Bu durum çocuğun emeğinin işverenlerce önemli ölçüde istismar edildiği, çocuk işçilerin de yaşlarının küçük olması ve ileride meslek sahibi olmak ve işyeri açabilmek için uzun çalışma sürelerine katlanmak mecburiyetinde kaldıklarını düşündürmektedir.

4857 Sayılı İş Kanun’unda, temel eğitimi tamamlamış ve okula gitmeyen çocukların çalışma süreleri günde yedi ve haftada otuzbeş saatten fazla olamaz. Ancak, onbeş yaşını tamamlamış çocuklar için bu süre günde sekiz ve haftada kırk

saate kadar artırılabilir. Okula devam eden çocukların eğitim dönemindeki çalışma süreleri, eğitim saatleri dışında olmak üzere, en fazla günde iki saat ve haftada on saat olabilir. Okulun kapalı olduğu dönemlerde çalışma süreleri yukarıda birinci fıkrada öngörülen süreleri aşamaz (4857 Sayılı İş Kanunu, madde 71, R.G.10.06.2003). Yasal düzenlemelerin yetersiz kalışının yanı sıra ailelerin eğitimsiz oluşu da çocuk işçiliğini yaygınlaştırmıştır.

Çıraklar günlük çalışma yaşamlarını anlatırken işe başlama saatlerini daha kesin olarak söyleyebilmektedir. Günlük işe başlama saatleri bütün çıraklar için, özellikle küçük işyerlerinde yarım saatlik bir esneklik içinde birbirine yakındır. Çıraklar genellikle sabah 8:00-8:30 arasında işe başlamaktadırlar. Buna karşılık işten çıkış saatleri çıraklar için çok daha belirsiz ve değişkendir. Bu esnekliğin süresi mevsime ve özellikle de “ işe” göre değişebilir. Dolayısıyla işten çıkış saatlerindeki belirsizliğin süresi bir- bir buçuk saatlik bir zaman dilimi içinde yayılabilir. Çırakların dokuz buçuk- on saatten az bir süre işte kalmaları söz konusu değildir.

Çırakların günlük çalışma sürelerinin, genellikle işyerindeki işlerin yoğunluğuna bağlı olarak değiştiği görülmüştür. Dolayısıyla küçük işyerlerinde iyi ustanın ya da müşterisi çok olan işverenlerin yanında çalışanların çalışma süreleri daha uzun ve belirsiz olabilmektedir. Görelî olarak büyük olan işyerlerinde ise çalışma saatleri daha düzenlidir (Erder ve Lordoğlu, 1993: 80).

Buna karşılık görüşülen 26 çırak çocuk haftada beş gün çalışıp, bir gün çıraklık okuluna gittiklerini belirtmiştir. Çocukların çoğu çıraklık okulundan sonra da işyerine gidip çalıştıklarını söylemiştir. Gitmediklerinde ustalarının kızdıklarını belirtmişlerdir. Bu çıraklar iş olduğunda pazar günleri de işe gittiklerini, ancak karşılığında az miktarda işverenin isteğine bağlı olarak bir ücret aldıklarını dile getirmiştir. Mesai uygulaması daha görelî olarak büyük işyerleri için söz konusudur.

Günlük çalışma ritmini genellikle işyerinin büyüklüğü ve yapılan işin niteliği belirlemektedir. Oto-tamirle ilgili küçük işyerlerinde çırak, eğer ustanın güvenini kazanmışsa, işyerinin anahtarını yanında taşımaktadır. Çıraklardan biri bunu

“Anahtar bende, sabahları dükkanı açıp, ortalığı temizliyorum. Takımları düzeltiyorum. Çayı koyup ustamın gelmesini bekliyorum.” şeklinde ifade etmiştir.

3.4. Dinlenme Süreleri

Çocuk işçilerin dinlenme haklarının kapsamına ara dinlenmeleri, hafta tatili, ulusal bayram ve genel tatiller ve yıllık ücretli izin girmektedir. Çocuk işçilere yıllık tatil hakkı uygulamasının ne şekilde yapıldığı sorulduğunda, çoğu yıllık izninin olmadığını, bazıları sadece bir hafta izin kullandığını belirtmiştir. Haftalık izinlerini hepsi haftada bir gün, pazar günleri kullandıklarını söylemiştir. Çocuk çalışanların hem yıllık izinleri hem de haftalık izinleri ücretsizdir. Ara dinlenmeleri yarım saati geçmemektedir. Bazen iş yoğunluğundan dolayı yemek aralarını ve çay aralarını bile kullanmamaktadırlar. Öğle yemeği araları kırkbeş dakika-bir saat arasında değişmektedir. Bazen yarım saate kadar düşmektedir. Çocuklar hasta olduklarında ve işleri olduğunda ustalarından iki üç günlük izin alabilmektedir. Bu izinlerde, bazı ustalar çocuğa ücretini tam olarak verirken, bazıları da ücretini kesmektedir. Bazı çocuklar ücretli olan ulusal bayram ve genel tatil günlerinde de çalıştıklarını belirtmiştir. Genellikle çocuklar bayramın ikinci, üçüncü ve dördüncü günlerinde de çalıştıklarını belirtmiştir. Yeni yıl tatilinde de çocukların hepsi çalıştığını söylemiştir.

3.4.1.Ara Dinlenmesi

Genellikle çocuklar ara dinlenmesi olarak öğle yemeği aralarını kullanmaktadır. İş yoğunluğuna göre öğle yemeği aralarının bazen aksadığı görülmüştür. Çocukların gün içinde kullandıkları ara dinlenmeleri on beş, otuz, kırk beş dakika arasında değişmektedir. Bazen işin yoğunluğundan dolayı, öğle yemeği arası on beş dakika verilmektedir.

Tahsin (17 yaşında) *“İşyerinde bana yemek verilmiyor. Kendim dışarıdan yiyorum. Yan tarafta lokanta var oraya kendim öğle yemeği yemeye gidiyorum. Bir saat öğle yemeği aramız. İş aralarında pek ara vermiyoruz. Genelde yoğun oluyor. Yukarıda mutfak var, gidip çay alıyorum ama işi bırakmıyorum. Çalışmaya devam ediyorum.*

Bazen müşteri geliyor ona çay veriyoruz. Onunla biz de çay içiyoruz ama çalışmaya devam ediyoruz.”

Zeki (17 yaşında) “Öğlen bir saat yemek iznimiz var. Eve gidip kendimiz yiyoruz. İş yoğun olursa gitmiyoruz, patron dükkana söylüyor yemeğimizi. Bizim iş lastik söküp taktığımızdan fazla yoğun olmuyor. Ara dinlenmelerimiz değişiyor. Yeri geliyor on beş dakika çay içiyoruz, yeri geliyor otuz dakika ara verip dinlenip çay içiyoruz. Çok sıkı değil dinleniyoruz yani.”

İsmail (17 yaşında) “İşyerine sabah kendim geliyorum dükkana açıyorum. Ustalarla birlikte kahvaltı yapıyoruz dükkanda. Öğlen bir saat yemek aramız oluyor. Yemeği ustalar veriyor. Bir de 15:00-16:00’da ara veriyoruz. Çay molaları 15 dakika oluyor. İş durumuna göre değişiyor. Bazen 15 dakika bazen 30 dakika olabiliyor.

Genelde, çocukların ara dinlenmeleri iş durumuna göre değişmektedir. İş yoğun olduğu zamanlarda ara dinlenmelerini kullanmayıp aksatmaktadırlar. İş olmadığı zamanlarda da daha fazla ara dinlenmesi kullanmaktadırlar.

3.4.2. Hafta Tatili Dinlenmesi

Genellikle çocuklar hafta tatili izinlerini pazar günü kullanmaktadır. Çocukların büyük çoğunluğu pazar günü çalışmayıp, hafta tatili iznini kullanmaktadır. Fakat, bazen iş yoğunluğuna göre pazar günleri de çalışmaktadırlar. Bazıları pazar günleri çalıştıklarından dolayı ek ücret alırken, bir kısmı ise herhangi bir ücret almamaktadır.

Samet (17 yaşında) “Hafta tatilimiz Pazar günleri. Ben ücretimi haftalık altı gün üzerinden alıyorum. Mesleki Eğitim Merkezi’ne geldiğim günlerde de çalışmış gibi oluyorum.”

Uğur (17 yaşında) “Pazar günü hafta tatili iznimizi kullanıyoruz. Pazar günü tatilde ücretimden bir kesinti olmuyor. Ama mesela hafta içi mazeret izni kullanıyorum işim çıktığında, o zaman paramdan günlük 25 TL kesiyorlar.”

Can (17 yaşında) “Hafta tatili Pazar günü genelde sanayide her yerde. Çok nadir iş yoğun olursa Pazar günleri çalışıyoruz. Pazar günleri çalıştığımızdan dolayı ekstra 25-30 TL veriyorlar.”

3.4.3.Yıllık Ücretli İzin

Sanayide çırak olarak çalışan çocukların çoğuna yıllık izin kullandırılmamıştır. Çocuklar sürekli olarak çalıştıklarını, bazen ulusal bayram tatillerinde bile çalıştıklarını dile getirmiştir. Çocuklar yıllık izinleri ustaların kullandığını, kendilerinin böyle bir haklarının olmadığını söylemiştir. Yıllık izin kullandığını dile getiren bazı çocuklar ise, bunu işin durgun olduğu dönemlerde ücretsiz olarak kullandıklarını belirtmiştir. Çalışan çocuklar, yıllık izin yerine, hastalık durumunda ya da önemli bir işleri olduğunda ustalarından iki üç günlük izni bile zor aldıklarını belirtmiştir.

Tablo 4. Çocukların Yıllık İzin Kullanma Durumuna İlişkin Bilgiler

Çocukların Yıllık İzin Kullanma Durumu	n	%
Ücretsiz Yıllık İzin Kullanıyor	3	11,53
Yıllık İzin Kullanmıyor	23	88,46
Toplam	26	100

Araştırmaya katılan % 88,46 oranında çocuk yıllık izin kullanmamıştır. Kendilerinin böyle bir haklarının olmadığını dile getirmişlerdir. İş yoğunluğu nedeniyle kendilerine yıllık izin verilmediğini belirtmişlerdir. Çocuklar, yıllık izni genelde ustalarının kullandığını belirtmiştir. Fakat, % 11,53 oranında çocuk ise işin yoğun olmadığı zamanlarda onbeş günlük ve bir aylık ücretsiz yıllık izin kullandıklarını belirtmiştir.

Uğur (17 yaşında) *“Ben iki yıldır orada çalışıyorum ama hiç yıllık izin kullanmadım. Yıllık izin bizim ustalarda var. Onlar on beş günlük yıllık izin kullanıyorlar. Ama çıraklarda yıllık izin yok diye biliyorum. Hiç yıllık izin kullanmadım ama istediğim zaman ustalardan izin alabiliyorum. Hastalıkta falan bir sorun çıkarmıyorlar. İş yoğun olursa ben idare ediyorum. İş birkaç gün sonra yapıyorum.”*

Volkan (17 yaşında) *“Ben üç yıldır orada çalışıyorum. Daha hiç yıllık izin kullanmadım. Ustalar bir hafta yıllık izin kullanıyor. Ben kullanmadım daha hiç. Hasta falan olunca izin veriyorlar, paramı da veriyorlar. Çıraklara yıllık izin vermiyorlar. Bayramlarda iki gün tatil, diğer günlerde çalışıyoruz. Bayramın birinci ikinci günü çalışmadığımız zamanlarda 10 -15 TL kesiyor. Bazen canı isterse fazladan harçlık veriyor. Bazen de hiç vermiyor. Bazen yaptığım işi beğenmiyor, göstermiyor da. “Bir şey beceremiyorsun.” diyor. Bazen ters oluyor, başka bir şeye kızıp sinirini benden çıkartıyor. Okula geldiğim zaman öğleden sonra resmi tatil ama, ben işyerine gidip çalışıyorum. Ben çalışmak istemiyorum. Ama mecbur ustalar bişi der kızar diye gidip çalışıyorum. Bunun için de bize ekstra ücret verilmiyor.”*

Fatih (17 yaşında) *“Ben üç yıldır çalışıyorum. Bizim yıllık izin bir haftaydı da, ben 2 gün kullandım. Hasta olunca izin veriyorlar, ücretimizden kesinti olmuyor. Bir işim çıktığında ya da hasta olduğumda, telefonla arayıp gelemeyeceğimi söylediğimde ücretimden kesmiyorlar.”*

Aydın (17 yaşında) *“Ben iki yıldır çalışıyorum. Bizde yıllık izin yok, biz hep çalışıyoruz. Bizim iş çok yoğun geçiyor. Bazen bayramlarda bile çalışıyoruz ikinci üçüncü dördüncü günlerinde. Ama paramız verilmiyor. Hastalandığımda izin alabiliyorum. Daha önce işyerindeki boyadan dolayı astım bronşit çıktı. Bir hafta izin kullandım. Hastalandığımdan dolayı kullandığım bir haftalık izinde ücretim kesildi.”*

Ünal (18 yaşında) *“Bir yıldır çalışıyorum. Daha önce farklı yerlerde çalıştım. Hasta olduğum zaman iki üç günlük izin alıyorum. İşim çıktığında işim çok önemli ise usta*

izin veriyor. Önemli değilse izin vermiyor. Biz de hiç ücretli izin yok. Bir hafta ücretsiz izin kullandım. Ustadan bir hafta izin istedim verdi. Ama ücret almadım.”

Can (17 yaşında) “Üç yıldır burada çalışıyorum. Yıllık izin kullandım. Bir ay ücretsiz yıllık izin kullandım. Bu izni normalde ustam vermezdi. Ama işler durduğunda o dönem, iş yoktu. Biz de ustayla birlikte izne çıktık.”

Buna göre, 1982 tarihli T. C. Anayasası'nın 50. maddesine göre, “Dinlenmek, çalışanların hakkıdır. Ücretli hafta ve bayram tatili ile ücretli yıllık izin hakları ve şartları kanunla düzenlenir.” hükmüne uyulmadığı görülmektedir.

Diğer taraftan, 4857 sayılı İK. nun 53. maddesi “yıllık ücretli izin hakkı ve izin süreleri” başlığını taşımaktadır. Söz konusu maddede yıllık ücretli izin hakkı ve izin süreleri belirtildikten sonra bir istisna hükmüne de yer verilmiştir. Buna göre, “Onsekiz ve daha küçük yaştaki işçilerle elli ve daha yukarı yaştaki işçilere verilecek yıllık ücretli izin süresi yirmi günden az olamaz.” hükmüdür. Fakat, oto-sanayi sitelerinde çalışan çocuk işçilerin büyük çoğunluğunun Anayasa'dan ve İş Kanun'undan doğan dinlenme ve izin haklarının olmadığı görülmüştür. Kanunlarımızdaki idari para cezalarının caydırıcı olmaması ile birlikte denetim eksikliği işverenlerin kanunlara aykırı hareket etmesine yol açmıştır.

3.5. Sosyal Güvenlik Hakları

Sosyal güvenlik, ülkede yaşayanlar arasında hiçbir ayırım gözetmeksizin toplumun bütün fertlerinin ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarını karşılayacak tarzda, bugünlerini ve yarınlarını güven altına almayı hedefleyen bir sistemler bütünüdür. Sosyal Sigortalar ise mesleki, fizyolojik ve sosyoekonomik risklerden dolayı fertlerin geçinme ve yaşama ihtiyaçlarını karşılayan devlet teminatına dayalı bir sistemdir. Bu nedenle özellikle çocukların sosyal güvenliğinin sağlanması önemli ve gereklidir. Çünkü çocuk, gelişimsel özelliği bakımından öncelikli korunması gereken bir risk grubu oluşturmaktadır (Ceylan ve Metin, 2009: 97). Çıracılık eğitime devam eden öğrenciler okulları tarafından sigortalanmıştır. Bu da çıracılık eğitime devam eden

öğrenciler için önemli bir avantajdır. Bu bağlamda çalışmaya katılan öğrencilerin tümünün sosyal güvencesi vardır. Çocukların günlük ortalama çalışma sürelerinin on iki saatin üzerinde olduğu düşünüldüğünde çocukların sağlıkları açısından ne denli riskli olduğu ortadadır.

3.5.1.Genel Sağlık Sigortası

Mesleki Eğitim Merkezi'ne devam eden çırak çocuklar genellikle okulları tarafından sigortalanmıştır. Sanayide çalışan çocukların hepsi okulları tarafından sigortalı olarak çalışmaktadır. Sigortalı çocuk işçi çalıştırılmasının işverenler için oldukça büyük külfet oluşturduğu belirtilmiştir. Çırakların sigorta primlerinin de devlet tarafından ödenmesi, kendilerini çalıştıran işverenleri açısından önem taşıyan unsurlar olmuştur. Küçük işyerlerinin bu tür sigorta ve diğer giderleri karşılama güçlükleri, onları sigortasız çırak çalıştırmaya itebilmektedir. Bu yüzden işverenler, Mesleki Eğitim Merkezi'ne devam eden çırak öğrencileri çalıştırmayı tercih etmiştir.

Can (17 yaşında) *“Sözleşme ve sigortamızı okul yapıyor. Sigorta ile sadece kendimize bakılabiliyoruz. Sağlığımızla ilgili bir sıkıntı olduğunda sigortamız ile bakıyoruz.”*

Çırakların korunmasına ilişkin en önemli yasal gelişme sosyal güvenlik konusundadır. Bilindiği gibi yasa çıraklık sözleşmesi yapılan çırakların sigorta primlerinin Milli Eğitim Bakanlığı tarafından ödeneceğini belirtmiştir. Sigorta primleri iş kazası ve meslek hastalığı ile hastalık sigortası için hesaplanmaktadır.

3.5.2. İş Kazası ve Meslek Hastalığı

Çıraklara iş kazası veya meslek hastalığına uğrayıp uğramadıkları sorulduğunda, büyük bir kısmının herhangi bir iş kazasına veya meslek hastalığına uğramadıkları tespit edilmiştir.

4857 Sayılı İK. m. 77/I'e göre, "İşverenler, işyerlerinde iş sağlığı ve güvenliğinin sağlanması için gerekli her türlü önlemi almak, araç ve gereçleri noksansız bulundurmak, işçiler de iş sağlığı ve güvenliği konusunda alınan her türlü önleme uymakla yükümlüdürler." hükmü bulunmaktadır (4857 Sayılı İş Kanunu, madde 77, R.G. 10.06.2003).

Çıraklara iş kazasına veya meslek hastalığına uğrayıp uğramadıkları sorulduğunda ise, çırakların tamamı iş kazasına veya meslek hastalığına uğramadıklarını belirtmişlerdir. Bunun sebebi, çırakların aldıkları mesleki eğitim iş kazasına uğrama riskini azaltmıştır. Aday çıraklığın, işletmelerde mesleki eğitim ve çıraklık aşaması gibi kademeli eğitimin çalışma yaşamında ne gibi faydalar sağladığı açıktır. Zira, iyi bir mesleki eğitim, çalışma yaşamında bilinçli bir çalışan çocuk kitlesi yaratmakta; kendi haklarının bilincinde olan, iş kazaları ile meslek hastalıklarından korunma yöntemlerini bilen çalışan çocuk kitlesini de beraberinde getirmektedir.

Çocuk işçilerin küçük bir kısmı işyerinde iş kazasına veya meslek hastalığına uğradıklarını belirtmiştir. Çocuk işçilerin büyük bir kısmı ise ellerindeki kesiklerin ufak sayılabilecek yaralanmalar olduğunu ve bu durumun iş kazası sayılamayacağını belirtmişlerdir. Bu nedenle bu çocuklara, iş kazasına uğrayıp uğramadıkları sorulduğunda, iş kazasına uğramadıklarını belirtmişlerdir. Çocuklar iş kazası ve meslek hastalığının ne anlama geldiğini bilmemektedir. Soru sorulduğunda iş kazasına uğramadım dedikleri, fakat bunun arkasından kendilerinin kaza olarak görmediği ufak tefek yaralanmalar olarak nitelendirdiği el sıkışması, parmak kesilmesi, bel ve ayak ağrısı gibi aslında iş kazası ve meslek hastalığı ile karşı karşıya kaldıkları saptanmıştır.

3308 Sayılı MEK. m. 25/II'ye göre, "Aday çırak, çırak ve öğrencinin eğitimi sırasında işyerinin kusuru halinde meydana gelecek iş kazaları ve meslek hastalıklarından işveren sorumludur." MEK. m. 25/III'e göre, "Aday çırak, çırak ve işletmelerde meslek eğitimi gören öğrencilere sözleşmenin akdedilmesi ile 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanununun iş kazaları ve meslek hastalıkları ile hastalık sigortaları

hükümleri uygulanır.” hükmü bulunmaktadır (3308 Sayılı Mesleki Eğitim Kanunu, madde 25, 19.06.1986).

Çocuklara iş kazası ve meslek hastalığı ile ilgili sorular sorulduğunda çocukların verdiği yanıtlar şu şekildedir:

Nihat (15 yaşında) *“Sanayide ısıtıcı olarak soba kullanıyoruz. Zorlandığım işler oluyor. Genelde bişi taşırken kendim kaldırıyorum. Belim ağrıyor. Bazen arkadaştan yardım istiyorum. İşyeri kıyafetimizi evden gelirken kendimiz giyiyoruz. Benim sağlığım gayet yerinde. Bir hastalığım yok. İş kazası geçirdim. Tırnaklarım çıktı. Elimi makinaya kıştırdım, tırnaklarım çıktı. Doktora gitmedim, kendiliğinden geçti. Bu süre içinde çalıştım. İlaç falan bişi kullanmadım.”*

Osman (17 yaşında) *“Çalıştığım işyeri ortamı iyi, güzel. Ben işimi seviyorum. İşyerinde yeterli araç gereç var. İşyerinde dört tane projektörümüz, beş tane elektrikli sobamız var. Kendi bekleme odamız var. Orada soba da var. Ben iş yaparken gözlük, eldiven kullanıyorum. Çalışırken, iş makinası tamir ederken gözüme toprak kaçmasın diye gözlük kullanıyorum. İşyerinin bastırduğu tulum, bere, ayakkabıları giyiyoruz. Bekleme salonlarında kabin var. Üstümüzü orada değiştiriyorsunuz. Bazı işler ağır oluyor. Ağır malzemeleri iş makinası ile kaldırıp indirmeye çalışıyorum. Bundan dolayı bir hastalık, kaza geçirmediğim. Ama belimi ağrıtıyorum. Bazen yanımdaki arkadaşla ağır malzemeleri kaldırıyoruz. Bir kere parmağımı kestim. Dikiş vardı. Bir hafta kadar izin kullandım. Karton keseyim derken, maket bıçağı parmağımı kesti. İşyerinde doktor yok. Hiç iş güvenliği uzmanları geldiğini görmedim. Sağlık raporu kontrolü için geldiklerini görmedim. İşyeri ortamı iyi. Biz orada çalışırken önceden eldiven, gözlük kullanmıyorduk. Mesleki Eğitim Merkezi'ne gelince eldiven, gözlük kullanmaya başladık. Daha bilinçli hale geldik.”*

Fatih (17 yaşında) *“Normal küçük bir yerde çalışıyorum. Ben işyerinde ufak tefek işlere bakıyorum. Yağ değiştirme, elektrik işi hepsini yaparım. Çoğunlukla marş dinoması söküp takıyoruz. İşyerinde ısıtma olarak soba kullanıyoruz. İş olunca ara*

vermeden devamlı çalışıyoruz. Gücümü aşan işler oluyor. Lastik kaldırırken zorlanıyorum. Ustadan yardım istiyorum. Belimi ağrıtıyorum. Ufak tefek kazalar oluyor. Marş dinoması takarken elimi kıştırdığım oluyor. Eldiven kullanıyorum. Arabanın altına yattığım zaman, gözüme toz kaçmasın diye gözlük kullanıyorum. İşyeri kıyafetlerimiz var. Evde giyinip gidiyorum. İşyerine kontrol için gelenler yok. Bir kere birileri yağ değiştirdiğimiz yere bakmaya gelmişlerdi. İş kazasına uğramadım. Küçükken bronşitim vardı.”

Gültekin (17 yaşında) “Daha önce bir buçuk sene sanayide çalıştım. Sonra oradan çıktım. Burada bir buçuk aydır çalışıyorum. Çalıştığımız yerde soba var. İyi ısınıyor. Eldiven kullanıyorum. Gözlük gerektiğinde kullanıyorum. İşyeri kıyafetimi işyerinde giyiyorum. Dinamo tamiri yapıyoruz. Elektrik tesisatı, ışık mışık döşüyoruz. İşyerinde bir defa elimi kıştırdım. İlk buraya başladığım zaman marş dinamosu elimin üstüne düştü. Parmağım çıktı. Doktora işveren götürdü. Tüm masrafımı o karşıladı. On beş gün izin kullandım. On beş günlük ücretimi fazlasıyla aldım. On beş günde 240 TL verdiler. Kendi hatamdan dolayı kaza yaptım. Saim, “Bu arkadaş arabanın altına kriko koymadan yatıyor. Krikoyu kaldırıp altına destekleme koymadan yatıyor. Biz kriko koyup yatıyoruz.”

Ufuk (17 yaşında) “İki senedir burada çalışıyorum. Bir hastalığa yakalanmadım. Bir keresinde motorun egzozunu kapatırken spiralle parmağımı kesiyordum. Sigortam genel bir sigorta değil, sadece sağlık sigortası. Montaj eldiveni var, parça takarken onu kullanıyorum. Mesleki Eğitim Merkezi'nde hocamızın verdiği eldiveni parça yıkarken elimize bir şey olmasın diye kullanıyoruz. Kaynak yaparken gözlük kullanıyoruz.”

Emre (17 yaşında) “İşyeri ortamı iyi. Sekiz tane projektör var. İş makinası tamiri yapıyorum. Gücümü aşan işler oluyor. Makinanın dişlilerini kaldırırken belimizi ağrıtıyoruz. Bir keresinde pistonun hortumlarını çıkarınca piston kendisini saldı. Elim pistonun altında kalıyordu. Sonradan farkettik. Patronlarımızla birlikte çalıştığımız için biz kendimizi çok zorlamıyoruz, dinleniyoruz. Havalar soğuk olunca

çok çalışmıyoruz, içeride oyalanıyoruz. Yetkili servisin bastıracağı kıyafetlerimiz var. İşyerinde onları giyiyoruz. Çalışırken eldiven kullanıyoruz.”

Aydın (17 yaşında) “İşyeri ortamı iyi. Isıtma olarak bişi kullanmıyoruz. Sürekli çalıştığımızdan ısınıyoruz, üşümüyoruz. Alt takım falan yaparken eldiven, gözlük kullanıyorum. Arabanın yağını değiştiriyorum. Alt takım tamiri yapıyorum. Daha önce kaportada çalıştım. Boyadan astım-bronşit çıktı. Üç ay çalıştım bronşit çıkınca işi bıraktım. Şuan tamircide çalışıyorum. Burası daha iyi. Kaportada arabaya zımpara yapıyordum. Macun çekiyordum. Anahtar getir götür yapıyordum. Bronşit çıkınca bir hafta izin kullandım, hastalandım. Masraflarımı babamın SSK karşıladı. Bir hafta izinde ücretim kesildi. Burada yeni yerde tamir yapıyorum. Eldiven kullanıyorum.”

Çocuklar genelde iş kazası ve meslek hastalığına yakalanmadıklarını söylemiştir. Sadece yaptıkları işin ağır olmasından dolayı bel ağrısı, ayak ağrısı, parmak sıkışması, kesilmesi gibi sorunlar yaşadıklarını dile getirmişlerdir. Bazı çocuklar ise yaptıkları işten dolayı bronşite yakalandıklarını söylemiştir. Çocukların genel olarak sorunları uzun çalışma saatlerinden dolayı uykusuzluk, bel ağrısı ve ayak ağrısıdır. Buna göre çocukların iş kazası ve meslek hastalığının ne anlama geldiğini bilmediklerini, aslında iş kazası ve meslek hastalığı geçirdiklerini söyleyebiliriz. Çocukların genelinde bel ağrısı, ayak ağrısı, bronşit gibi meslek hastalığı ve parmak sıkışması, parmak kesilmesi gibi iş kazası görüldüğü saptanmıştır.

3.5.3. Sağlık Raporları

Genellikle çocukların sağlık raporu vardır. Fakat bazılarında sağlık raporu henüz bulunmamaktadır. Sağlık raporu okulda sözleşmelerinin arasında saklanmaktadır. Çocuklar sağlık raporunu okula girerken aldıklarını belirtmiştir. Ancak, çocukların sağlık raporları daha hiç yenilenmemiştir. Çocuklar, sağlık raporlarını kontrol için işyerine kimsenin gelmediğini belirtmiştir. Bazıları ise sağlık

raporu ve sözleşmesi olmadan uzun, ağır ve tehlikeli çalışma koşullarında hiçbir şeyin farkında olmadan çalışmaya devam etmektedir.

Tablo 5. Sağlık Raporuna İlişkin Bilgiler

Sağlık Raporları	n	%
Sağlık Raporu Var	22	84,61
Sağlık Raporu Yok	4	15,38
Toplam	26	100

Sanayide çalışan çocukların % 84,61'inin sağlık raporu bulunmaktadır. Çocuklar sağlık raporlarını Mesleki Eğitim Merkezi'ne kayıt olurken alıp oraya verdiklerini belirtmiştir. Bu raporların birer nüshası da işyerlerine verilmiştir. Raporlar sağlık ocağından alınmıştır. Çocukların % 15, 38'inin ise sağlık raporu bulunmamaktadır. Çocuklar, sağlık raporunun okuldan istenildiğini ama kendilerinin raporu henüz daha almadıklarını ve teslim etmediklerini belirtmiştir. Sanayide çalışan çocuklar bir şeyin farkında olmadan ağır ve tehlikeli çalışma koşullarında sağlık raporları olmadan çalışmaya devam etmektedir. Çocukların bazıları rapor almamasına rağmen sanayide çalışmaya devam etmekte, sanayideki işverenler de çocuğu bu şekilde çalıştırmaya devam etmektedir. Burada rapor konusunda yeterli denetimlerin yapılmadığını, çocukların sağlık raporu kontrollerinin yeterli olarak üzerine düşülmediğini görmekteyiz. İşverenler bu konuda bilinçlendirilmeli, sağlık raporu olmayan çocukları sanayide çalıştırmamaya özen göstermelidir. Devlet de bu konuda gerekli olan denetimleri yapmalıdır.

Aydın (17 yaşında) *“Hastalandığımda izin alabiliyorum. Sigortam sözleşmem okulda. Sağlık raporu almadım. Sağlık raporu okuldan istediler ama getirmedik. Sağlık raporu almadık. Sonra da bişi demediler.”*

Zeki (17 yaşında) *“Çıraklık sözleşmem sigortam okulda. Sağlık raporu almadım. Sağlık raporum yok. İşyerine kontrol için kimse gelmiyor.”*

Mesleki Eğitim Merkezi'ndeki çocukların hocaları, sağlık raporu olmadan çocukları okula kabul etmediklerini, fakat sağlık raporunun sağlık ocağından alınan formaliteden verilmiş bir rapor olduğunu belirtmiştir.

Tablo 6. Periyodik Muayeneye İlişkin Bilgiler

Periyodik Muayene	n	%
Yapılıyor	2	7,69
Yapılmıyor	24	92,30
Toplam	26	100

Çocuklara altı ayda bir sağlık raporlarının yenilenip yenilenmediği sorulduğunda % 92,30'u yenilenmediğini, işyerine kontrol için iş sağlığı ve güvenliği uzmanlarının gelmediğini belirtmiştir. Yetkili serviste çalışan % 7,69 oranında çocuk ise işyerine kontrol için iş sağlığı ve güvenliği uzmanlarının geldiğini ve sağlık raporlarının yenilendiğini dile getirmiştir. Genel olarak periyodik muayeneler konusunda yasalarda belirtilen hükümlere uyulmadığını söylemek mümkündür.

Osman (17 yaşında) *“Okulla yapmış olduğumuz çıraklık eğitimi üzerine sigortamız var. Sağlık muayenemiz var. Okula başlarken sağlık ocağından sağlık raporu almıştım. İş yerine bir keresinde iş güvenliği uzmanları gelmişti.”*

Can (17 yaşında) *“Sözleşme ve sigortayı okul yapıyor. Sigorta ile sadece kendimize bakılabiliyoruz. Sağlık raporum okulda. Hiç yenilemedim. Okuldakiler bizi demediler. Okuldakiler sözleşmemizi işyerine de veriyor. İşyerine bu zamana kadar kontrol için gelen olmadı.”*

3.6. Çocukların Geleceğe İlişkin Beklentileri

Çocukların çalışma yaşamına girişle birlikte yetişkin bir birey gibi davranmaya başladıkları görülmüştür. Konuşma, hatta yürüme gibi eylemlerinde bir yetişkin tavrı sergiledikleri ve çoğunluğunda sigara kullanımının yaygın olduğu dikkat çekmektedir. Çocukların iş ortamındaki genel durumları incelendiğinde,

hayatlarından memnun ve mutlu bir görünüm sergilemektedir. Genel olarak içinde buldukları koşulları benimsemiş ve kabullenmiş olsalar da bir kısmı kendi ifadeleriyle “daha rahat” bir yaşamın özlemini çekmektedir. Etkinlik alanlarına ve buna bağlı olarak içinde buldukları koşullara göre, kendilerini yaşlılarından oldukça farklı görmektedirler. Çünkü, ifadeleri ve yaşam tarzları bir yetişkin olduklarını kanıtlamak ister biçimindedir. Bunu daha iyi analiz edebilmek için gelecek hedefini irdelemek gerekmektedir. Erken yaşlarda çalışma ve kazanma sorumluluğuyla karşı karşıya kalan çocuğun nasıl bir geleceği düşlediği ve ne yapmayı hedeflediği aslında şimdiki hayatı hakkında da ip uçları vermektedir. Bir çocuk geleceğe ilişkin düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir.

Can (17 yaşında) *“Çalıştığım yerden aldığım para ile aileme yardım etmiyorum. Para kendime ancak yetiyor. Motora benzin parası, sigara parası falan bazen yetmediği bile oluyor. Babamdan istiyorum. Sigaraya arkadaş ortamında alıştım. İki, üç yıldır içiyorum. Düşündüm bırakmayı ama bırakamıyorum. Kısmet ise ileride arkadaşla dükkan açmayı düşünüyoruz. İşimizi seviyoruz ama bazen memnun olmadığımız oluyor. Çok yoruluyoruz. Hep iş iş sıkılıyor. Ama genel olarak işimizi severek yapıyoruz. İşimizden memnunuz.”*

Tablo 7. Geleceğe İlişkin Beklentiler

Gelecekte ne yapmak istiyor	n	%
Kendi işyerini açmak	20	76,9
Bu işe devam etmek	3	11,53
Bilmiyor	3	11,53
Toplam	26	100

Çocuklara ileride ne yapmak istedikleri sorulduğunda % 76,9'u kendi işyerini açmak istediğini dile getirmiştir. % 11,53'lük bir oran ise bu işe devam etmek istediklerini belirtmiştir. Çocukların % 11,53'ü ise ne yapmak istediğini bilmemektedir. Ama genel olarak çocuklar yaptığı işten memnun ve severek yaptıklarını ileride de bu iş üzerinde yoğunlaşmış usta olduktan sonra kendi dükkanlarını açmak istediklerini belirtmiştir. Çalışma ve eğitim arasında bir tercih yapma durumunda olsa hangisini tercih etmek isteyebileceği sorulduğunda,

çoğunluğun çalışma yönünde tercihe sahip olduğu görülmektedir. Mevcut durum incelendiğinde çocukların zaten tercih ettikleri bir etkinlik içinde oldukları ifade edilebilir ancak, şu an gerçekleştirdikleri etkinlik bilinçli tercihten ziyade, bir zorunluluğun sonucudur.

Elde edilen bulgular değerlendirildiğinde, mevcut sosyo-ekonomik yetersizliğin yol açtığı sıkıntının bir sonucu olan çalışma, çocuk açısından adeta tek alternatif görünümü almaktadır. Aile bütçesine katkı sağlayarak değer bulması ve diğer yandan ailesinin içinde bulunduğu sıkıntıyı görüp sorumluluk almak istemesi de çalışmanın tercih edilmesinde önemli unsurlar olarak ortaya çıkmaktadır. Diğer taraftan, bir diğer unsur ise çocukların kolayca bir meslek sahibi olma düşüncesidir.

3.7. Araştırma Bulgularına İlişkin Sonuçlar ve Değerlendirme

Çalışan çocuk olgusu incelendiğinde uzun geçmişi ve güçlü kökleri olan bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Temel karakteristiği itibariyle çok boyutluluğu ifade eden soruna getirilecek çözüm önerilerinin de çok boyutlu ve sistematik olması gerekmektedir. Sorunun kaynağındaki sosyal ve iktisadi iç içe geçmişlik bu yönde geliştirilecek stratejilerin de aynı niteliğe sahip olmasını zorunlu kılmaktadır. İktisadi ve sosyal alanda eş zamanlı ve bağlantılı uygulamalar sorunun çözümünde en azından yıkıcı etkilerinin hafifletilmesinde önem taşıyacaktır. Çok yönlü bir olgu olan çalışan çocuk sorununun çözümünde öncelikle yapılması gereken, sorunu ortaya çıkaran ve besleyen kaynaklara eğilmektir (Fidan, 2004: 46).

Bu araştırmaya göre; çocukların büyük bölümü 16-17 yaşındadır ve otomirinde çalışmaktadır. Çocuklar hem öğrenimini sürdürmekte hem de çalışmaktadır. Okul seçimindeki en belirgin ölçüt, meslek sahibi olmaktır. Çocukların büyük bir bölümü işe yeni başlamış olup, bir yıl ve daha kısa bir süredir çalışmaktadır. Çalışma süresi, yasal olarak belirlenen süreden fazladır. Çocukların bazıları iş kazası geçirmiştir. İlk sıradaki iş kazası el kol yaralanmasıdır. Çocukların büyük bir bölümü, nesnel olmayan risk faktörlerini ya bilmemekte ya da bilmez görünmektedir. Çalışma koşulları ve yapılan işle ilgili yeterli önlem alınmamaktadır.

İşe giriş ve periyodik muayeneler yeterli düzeyde yapılmamaktadır. Görüşülen çocukların hepsinin sosyal güvencesi okulla yapılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre; işyerlerinde çocuklar havalandırması, ısıtması ve aydınlatması yetersiz ortamlarda, düşük ücretlerle, uzun çalışma saatleriyle çalışmakta ve ekonomik olarak istismar edilmektedir. Uygunsuz çalışma ortamları da daha büyüme ve gelişme sürecini tamamlamamış olan bu çocukların sağlıklarını olumsuz yönde etkilemektedir. Uygunsuz çalışma ortamları aynı zamanda iş kazası riskini de arttırmaktadır. Araştırmaya katılan çocukların çoğu el ve parmak yaralanması, bel ağrısı gibi sorunları olduğunu dile getirmiştir. Çocukların bazıları ailesinden uzakta yalnız yaşadıklarını belirtmiştir. Bir kısmı kendilerinin “bekar evi” diye tanımladıkları evde kaldığını, bir kısmı ise sanayide çalıştığı yerde kaldığını söylemiştir. Sanayide kalan çocuklar zor şartlarda tek başına hayatını devam ettirmektedir. Burada çocuklar kaldıkları yerde herhangi bir ısıtma olmadığını, ısıtma olarak elektrikli battaniye kullandıklarını belirtmiştir. Dikkat çekici olan bir diğer unsur ise; Mesleki Eğitim Merkezi’ne gelen çocukların bir kısmı ilkokulu bitirdikleri halde okuma yazma bilmemektedir. Bu çocukların bazıları küçükken geçirdikleri rahatsızlıkları sebebiyle okuma yazmayı öğrenmekte güçlük çeken, özel eğitime ihtiyacı olan çocuklardır. Daha önce bir iki yıl sanayide kayıtsız olarak çalışan bu çocuklar, Mesleki Eğitim Merkezi’ndeki öğretmenler tarafından okula kayıt ettirilip sigortalı olarak çalıştırılmaya başlanmıştır. Fakat işveren, hiçbir şeyin farkında olmayan bu çocukları, düşük ücretlerle uzun çalışma saatleriyle çalıştırmaktadır. Daha sonra da öğrenme güçlüğü çeken bu çocukları, sigortayı kendisi ödemek istemediği için çalıştırmak istememektedir. Çocukların çoğu işlerini severek yaptıklarını, ileride kendi dükkanlarını açmak istediklerini belirtmiştir. Bir kısmı ise okumadığı için pişman olduğunu ve açıköğretimden okuluna devam ettiğini dile getirmiştir. Çocukların hepsi iş sözleşmelerinin ve iş sigortalarının okulla yapıldığını ve birer nüshasının da işverende olduğunu söylemiştir. Sağlık raporları genel olarak yenilenmemektedir. İşyerlerine kontrol için gelen yoktur. Bazı çocuklar okula sağlık raporu vermemiştir. Sağlık raporu olmadan çalışmaya devam etmektedir.

Mesleki Eğitim Merkezi’ndeki öğretmenler yetkili serviste çalışan çocukların durumunun özel serviste çalışanlara göre çok daha iyi olduğunu belirtmiştir. Gerek

ailesinin durumu gerek çalışma koşulları ve ücreti özel serviste çalışanlara göre daha iyi durumdadır. Genelde yetkili serviste çalışan çocuklar ücretini aylık ücret üzerinden almaktadır. Özel serviste çalışan çocuklar ise ücretini daha çok haftalık ücret üzerinden almaktadır. Genel olarak, çocukların çalışma saatleri 13-15 saat arasında değişmektedir. Burada işverenlerin iş yasalarına uymadığı görülmektedir. Çocuklar yıllık izinlerinin kendilerine verilmediğini, yıllık izinleri ustanın kullandığını, kendilerinin böyle bir hakları olmadığını belirtmiştir. Gün içinde dinlenme izni olarak sadece öğle yemeği aralarının olduğu, bazen iş yoğunluğundan dolayı onu bile geç ve kısa bir süre kullandıkları saptanmıştır. Haftalık izin olarak, haftada bir gün, pazar günü izin kullanmaktadırlar.

Sanayide çalışan çocukların gerek ekonomik nedenlerden dolayı gerekse ailesinin isteği ile okulu bırakmış ya da gidememiş olmasının temelinde yatan neden bu çocukların ve ailelerinin paraya duydukları ihtiyaç olabilir. Kendi isteği ile okulu bıraktığını söyleyen çocukların da para kazanma zorunluluğundan ya da başarısızlık nedeni ile okulu bıraktığı düşünülmektedir. Başarısızlık nedeniyle okulu bırakanların neden başarısız oldukları ise belki de özel olarak araştırılmalıdır. Sanayide çalışan çocuklar hangi nedenle eğitim sisteminden kopmuş olursa olsun sorunun çözüm yeri okullar olmalı ve çocuk eğitim sisteminin içinde iken sorunları çözülmelidir. Bu doğrultuda sosyal hizmetler okullar aracılığıyla bu çocuklara ve ailelerine ulaştırılmalı, çocukların okulla ilgili masrafları azaltılmalı, öğretmenlerinin ve sınıf arkadaşlarının soruna ilişkin bilinç ve duyarlılığı artırılmalıdır. Böylece çok kısa bir sürede, okula gitmeleri kendileri ve aileleri için büyük fedakarlıklar gerektiren bu çocukların hayatında önemli değişiklikler yaratılabilir. Anne babaların çocukları üzerinde denetimleri fazla olduğundan, eğitimin değeri konusundaki görüşleri de çocuğun okula gidip gitmeyeceğini belirleyebilmektedir. Eğitimli anne babalar, eğitimin değerini kendi deneyimlerinden bilmektedir. Sonuçta anne babaların kendi eğitim durumları, çocuğun okula mı gideceğinin yoksa çalışma yaşamına mı atılacağına belirlenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Ancak, çocukların çalışmasının nedeni mutlaka ailenin eğitimsizliği olmayabilir. Ailenin maddi sıkıntılarının da kuşkusuz bu durum üzerinde etkisi vardır (Şişman, 2006: 261).

Çocukların, çalışma koşullarıyla ilgili karşılaştıkları sorunlar; günlük uzun çalışma süreleri, düşük ücret, sosyal güvenlik haklarından yararlanamama, yetersiz beslenme, işlerin ağır olması, işlerin kötü ve sağlıksız ortamlarda yapılmasından işçi sağlığı ve güvenliği ile ilgili problemlerle karşı karşıya kalmalarıdır. İşten çıkarılma karşısında hak arama imkanlarına sahip bulunmayan çocuklar, işsizlik riski ile karşılaşmamak için her türlü kötü muameleye boyun eğmek durumunda kalmaktadır. Çocukların, uzun süreler ve sağlıksız ortamlarda çalışması onların fiziksel gelişimlerini ve bedensel sağlıklarını olumsuz yönde etkilemektedir.

Gelir dağılımındaki eşitsizlik, bunun dünya çapındaki yeri ve tüm bunların bir sonucu olarak istihdamdaki yetersizliklerle birlikte küçük yaştaki çocukların çalıştırılması kötü bir durumdur. Herhangi bir ülke ekonomisinde temel eğitimi almamış, belirli bir yaş sınırına erişmemiş çocuk nüfusun istihdamı bir sorun olup insan hak ve özgürlükleri, sosyal devlet anlayışı ve pozitif hukukun içeriğine aykırılık göstermektedir.

Çocukların erken yaşlarda zor ve tehlikeli koşullarda çalıştırılmaları, çocukların çocukluklarını yaşayamamalarına, eğitimden uzaklaşmalarına, fiziksel ve ruhsal gelişimlerinin olumsuz etkilenmesinin yanı sıra çeşitli istismara uğramalarına da yol açmaktadır. Çalışan çocuk sorununun kalıcı olarak çözümlenebilmesi için; Türkiye’de merkezi ve yerel yönetimlerin, işçi ve işveren konfederasyonlarının, ILO ve gönüllü kuruluşların yaptıkları çalışmaları arttırarak sürdürmeleri; ülkenin ekonomik ve sosyal performansının arttırılması gerekmektedir. Bu da, var olan kaynakların verimli ve rasyonel kullanılması, yeni kaynakların yaratılması ve ulusal gelir dağılımının adaletli dağıtılması ile mümkün olacaktır. Kaynakların verimli ve rasyonel kullanılması da teknoloji ve eğitilmiş işgücü ile mümkündür. Eğitim hakları elinden alınmamış, mesleklerini ve yaşam biçimlerini seçme haklarına sahip çocuk ve gençlerin oluşturacağı, nitelikli ve sağlıklı işgücü ile Türkiye hem kalkınacak hem de gelecekte daha gelişmiş bir ülke olacaktır (Karaman, Özçalık, 2007: 40).

SONUÇ

Çocukların çalıştırılmasına tarihin pek çok döneminde rastlanmakla ve bu çalışma biçiminin pek çok boyutu olmakla birlikte, çocuk işçiliği kapitalist piyasa ile birlikte yaygın bir hal almıştır (Çelik, 2010: 72). Çalışan çocukların çalışma nedenleri, sorunları ve çözüm yolları çok boyutlu olup Türkiye'nin temel sorunlarından biridir. Bozuk gelir dağılımı, düşük ücret, işsizlik, hızlı nüfus artışı, göç, çarpık kentleşme, yetersiz eğitim vb. olumsuzluklar, çocukların erken yaşta çalışma yaşamına katılmalarına neden olmaktadır. Sürmekte olan geleneksel değerler de çocukların çalışmalarında önemli bir etkidir. Diğer taraftan çocuk işçiliği sorunu özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde görülmekle birlikte, sadece bu ülkelere mahsus bir durum değildir. Çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılması ise tüm ülkeler için ulaşılmaması gereken uzun vadeli bir hedefdir (Tor, 2010: 40). Çocukluk çağı, çocuğun sürekli büyüme, gelişme, değişme sürecinde olduğu, fiziksel, ruhsal ve sosyal yönden erişkinliğe hazırlandığı bir dönemdir. Bu nedenle çocukların erken yaşta, güç koşullarda çalışmalarının sağlıklarını olumsuz etkilediği düşünülmektedir. Erken yaşta çalışma hayatına giren çocuklar ve gençler, okula gitmeleri gerekirken eğitimleri kesintiye uğramakta, gerekli temel ve mesleki eğitimi alamamakta, böylece gelecekteki istihdam ve gelir imkânlarını ortadan kaldırmakta, yani geleceğin kalifiye işgücü oluşturulamamaktadır. Tüm bunlarla birlikte, sağlıklı bir toplum yetişmemekte ve yoksulluk sürüp gitmektedir. Çalışma hayatı içinde çocukların, “ucuz işgücü” olarak değil, birer “öğrenci” olarak görülmelerini ve yarının nitelikli işgücü olmalarını sağlamak amaç olmalıdır. Bu çocuklara ulaşabilmek ve onlara yardım edebilmek için en kısa ve faydalı yollardan biri de, tüm çalışan çocukların çıraklık eğitimi sistemi içerisinde birtakım hukuki haklara sahip bir şekilde çalışmalarını sağlamaktır.

Ülkemizde 4857 Sayılı İş Kanunu'nda günlük yedi buçuk saatten fazla çalışılan işlerde, bir saat ara dinlenmesi yapılması gerektiği belirtilmektedir. Bu araştırmada çocukların günde 11-12 saatin üzerinde çalıştığı, çoğunun günlük dinlenme sürelerinin yarım ile bir saat olduğu, yarıdan fazlasının haftalık 25-100 TL arasında ücret aldığı saptanmıştır. Genel olarak yetkili serviste çalışanların ücreti

aylık 500-600 arasında değişmektedir. Literatürdeki çalışmalar ve DİE'nin Çocuk İşgücü Anketinde, çocukların %80 ve üzerinde bir oranla günlük 10-12 saat veya daha fazla çalıştığı, buna karşılık işverenler tarafından ek bir ücret ödenmediği belirlenmiştir. Bu durum çocuğun emeğinin işverenlerce önemli ölçüde istismar edildiği, çocuk işçilerin de yaşlarının küçük olması ve ileride meslek sahibi olmak ve işyeri açabilmek için uzun çalışma sürelerine katlanmak mecburiyetinde kaldıklarını düşündürmektedir (Yılmaz ve Bayat, 2005: 43).

Çalışma sonuçlarında da görüldüğü gibi; işyerlerinde çocuklar havalandırması, ısıtması ve aydınlatması yetersiz ortamlarda, düşük ücretlerle, uzun çalışma saatlerinde çalışmakta ve ekonomik olarak istismar edilmektedir. Uygunsuz çalışma ortamları da daha büyüme ve gelişme sürecini tamamlamamış olan bu çocukların sağlıklarını olumsuz yönde etkilemektedir. Uygunsuz çalışma ortamları aynı zamanda iş kazası riskini de arttırmaktadır. Ülkemizde her yıl meslek hastalıkları ve iş kazaları nedeni ile bir çok çalışan çocuk yaralanmakta ve iş göremez duruma gelmektedir. Bunun nedeni daha çok işyerindeki emniyetsiz koşullar, dikkatsizlik, ihmal ve bilgi eksikliğidir. Ayrıca, çocuklar uzun süre aynı işi yapmakta zorlanmaktadır. Konsantrasyon düzeyleri yetişkinlere göre daha düşüktür. Dolayısıyla ağır ve bazen bedenlerinden daha büyük aletlerle çalışmak zorunda kalan çocuklar, yetişkinlere göre daha çok iş kazası geçirmekte ve zorlanmaktadır. İşyeri ortamının meslek hastalıkları ve kaza oluşmasını engelleyecek şekilde düzenlenmiş olması, çocuk işçinin gelişimi bakımından son derece önemlidir. Bu bağlamda işçilerin meslek hastalıkları ve iş kazalarını önlemeye yönelik girişimleri önem kazanmaktadır. Araştırmada çocukların tamamının kullanmaları gereken kişisel koruyucuları kullanmadıkları saptanmıştır. Bununla birlikte zımparalama-taşlama yapanların, boyama yapanların, elektrik kaynağı yapanların, lastik değişimi yapanların çoğu koruyucu olarak herhangi bir şey kullanmadıklarını belirtmiştir. Araştırmada çocukların hepsinin iş elbisesi kullandığı, ancak çoğunun günlük giysilerini iş elbisesine dönüştürdüğü saptanmıştır. Bir kısmı, kendilerine ait işyerinin verdiği iş kıyafetlerinin olduğunu belirtmiştir. Zımparalama ve elektrik kaynağı işini yapanların bir kısmının gözlük veya yüz siperi kullandığı, tüm iş dallarında eldiven kullanma durumunun çok az olduğu saptanmıştır. Bu durum

işyerindeki zararlı kimyasal maddelerin deriye temas ederek zarar vermesi, aynı zamanda cilt yüzeyinden de emilerek çocukların sağlığı için risk oluşturması açısından son derece önemlidir. Aynı zamanda çocuklar, kendilerine ait kişisel koruyucularının olmadığını, atölyede bulunan bir tek koruyucunun isteyen herkes tarafından kullanıldığını belirtmiştir.

Çocukların ifadelerine göre çalışma koşulları ve yapılan işle ilgili yeterli önlem alınmamaktadır. İşe giriş ve periyodik muayeneleri yeterli düzeyde yapılmamaktadır. Büyük bölümünün sigortası Mesleki Eğitim Merkezi tarafından ödenmektedir. Çocukların iş sözleşmeleri ve iş sigortaları okulları tarafından yapılmaktadır. İşveren de sigorta ödemekten kurtulduğu için düşük ücretlerle çırak çalıştırmayı tercih etmektedir. Çocukların düzenli olarak sağlık raporlarının yenilenmediği, periyodik muayenelerinin yapılmadığı tespit edilmiştir. Çocukların ailelerinin sosyo-ekonomik durumu ve eğitim düzeyleri düşüktür. Alınan ücretler, asgari ücretin altındadır. Bu sonuçlar doğrultusunda çalışan çocuklar için; sağlık ve güvenlik, günlük çalışma süresi, işe giriş ve periyodik muayenelerin önemi ve iş sağlığındaki yeri, iş kazalarının tanımı ve iş kazalarına yol açan faktörlerin belirlenmesi, iş ve iş koşullarıyla ilgili zararlı maddelerin tanımlanarak konuyla ilgili önlemlerin belirlenmesi, sosyal güvence ve çalışma koşullarının yasal çerçevesinin tanımlanması, çalışan çocukların sosyo-ekonomik durumları nedeniyle yaptıkları işten gelir elde etmeye yönelik olanakların sağlanması gibi yaklaşımların değerlendirilmesi uygun olacaktır.

Çocuk emeği oldukça karmaşık bir sorun olması nedeniyle çok yönlü bir bakış açısını ve çok yönlü çözüm önerilerini gerekli kılmaktadır. Bu aynı zamanda çocuk çalıştırılmasının önlenmesi ve çalışan çocukların korunmasını hedefleyen politikaların oluşturulması süreci açısından da önem taşımaktadır. Çocuk istihdamı ile ilgili araştırmaların büyük bir bölümü, yasa ve uygulama arasındaki kopukluğa dikkat çekmektedir. Çocuk istihdamı ağırlıklı olarak her türlü düzenlemeden yoksun, enformel sektörde yoğunlaşmıştır. Sektörün temel özelliği, benzeri faaliyetleri düzenleyen yasal ve toplumsal çerçevenin ve toplum kurumlarının dışında kalmasıdır. Bu ise çocuk emeği açısından daha fazla sömürüyü ifade etmektedir.

Çocuk çalıştırılmasının ortadan kaldırılması için yalnızca yasal yaptırımlara değil, aynı zamanda çocuk çalıştırılmasının temel nedenlerini hedef alan ve zaman içinde çocuk çalıştırılmasını azaltmayı amaçlayan bir dizi tamamlayıcı müdahaleye ihtiyaç vardır (Altuntaş, 2010: 178).

Bu araştırmanın sonucunda çocukların olumsuz çalışma koşullarında, uzun süre düşük ücretle çalıştırıldığı, çalışma sırasında kişisel koruyucu teçhizatları yeterli kullanmadığı, işverenlerin mevcut yasal düzenlemelere büyük ölçüde uymadığı, dolayısı ile çocuğun iş ortamında büyük ölçüde ihmal ve istismara uğradığı söylenebilir. Çocukların ve diğer işçilerin sağlık kontrollerinin düzenli olarak yapılması, sağlık personelleri tarafından hijyen, ilk yardım, kazaların önlenmesi ve kişisel koruyucu kullanımının önemi ile ilgili tüm işçi grubuna eğitim verilmesi önerilebilir.

Çocukların çalıştırılmasının temel nedenlerini hedef alan politikaların üretilmediği, ekonomik ve sosyal yaşam düzeyinin yükseltilmesine yönelik hiçbir kamusal önlemin alınmadığı mevcut koşullarda yasal çerçevenin görece iyi olması veya daha da iyileştirilmesi somut bir karşılık bulamayacaktır. Çocukların çalışmasını zorunlu kılan koşulların, yoksulluk, göç, işsizlik, denetimsiz ekonomik politikaların ortadan kaldırılmasına yönelik kapsamlı bir değişikliği göze alamayan hiçbir düzenleme tek başına yaşama şansı bulamayacaktır (Altuntaş: 2010: 178)

Sorunun tam olarak çözümü için Devlet; çocuklara yönelik olarak geniş odaklı ve kapsamlı politikalar izlemeli ve söz konusu politikaları ekonomik bir bütünlük içinde ele almalıdır. Bunun için ekonomide istikrar sağlanmalı, ekonomik kararların çocukların korunmalarını öngören politikalarla uyumlu olmasına gayret gösterilmelidir. Ayrıca unutulmamalıdır ki, kaynakların sınırlı olduğu bir dünyada, sosyal politikalarla kimlerin ya da hangi sosyal grupların, hangi riskler karşısında korunacağı sorunu bir öncelikler sorunudur. Bu anlamda olanakların esas olarak, geleceğimiz olan çocuklarımıza yönlendirilmesi ve bu doğrultuda bir yapı ve anlayışın geliştirilmesi de önemlidir (Şişman, 2006: 274).

Çok yönlü bir olgu olan çalışan çocuk sorununun çözümünde öncelikle yapılması gereken sorunu ortaya çıkaran ve besleyen kaynaklara eğilmektir. Araştırma sonuçlarından da görüldüğü gibi “çalışan çocuk olgusunun” ortaya çıkışındaki temel nedenler sosyo-ekonomik yetersizlik ve ailenin karakteristiğidir. Sosyo-ekonomik sorunların çözümü, elbette uzun dönemli ve makro tedbirleri gerektirmektedir. Ancak sorunun şimdiki ve özellikle gelecekteki yansımaları düşünüldüğünde acil tedbirlere ihtiyaç bulunmaktadır. Bu noktada yapılması gereken, uzun dönemli çabalarla birlikte şu anki potansiyel tehlikeleri bertaraf edecek kısa vadeli önlemleri de yürürlüğe koymaktır. Kısa vadede yapılması gereken ve etkili olabilecek bir düzenleme aile politikaları olmalıdır. Bu hem söz edilen sorunun çözümünde hem de sağlıklı toplumsal yapıya ulaşmada önem taşıyacaktır. Ailenin hem ekonomik hem de sosyo-kültürel niteliğinin geliştirilmesi temel yaklaşım olmalıdır. Öncelikle aile içerisinde çocuğun çalışması yönündeki keyfi uygulamaların kaldırılması noktasında yaptırımlar getirilip, ebeveynlere “ çocuğun sorumluluğunu alma” bilinci yerleştirilmelidir. Ebeveynlere çocuğun çalışmasının şimdiki ve gelecekteki tehlikeleri sistemli bir şekilde izah edilerek, bilinç düzeyinin yükseltilmesi gerekmektedir. Eğitim düzeyinin yetersizliği sonucunda ebeveynlerde çocuğun çalışmasının ortaya çıkaracağı riskleri tezahür edecek bilinç düzeyi bulunmamaktadır. Bu düzenleme içerisinde ele alınması gereken diğer bir çaba da aile planlaması bilincinin oluşturulup, buna işlerliğinin kazandırılmasıdır. Nüfus artış oranının yüksekliğine bağlı, çocuk sayısının fazlalığı potansiyel tehlikenin büyüklüğüne işaret etmektedir. Bu noktada aile planlamasının hem uzun hem de kısa vadeli bir tedbir olarak ele alınması gerekmektedir (Fidan, 2004: 46). Aile ve çocuk odaklı hizmetlerin yaygınlaştırılması, çeşitlendirilmesi ve erişilebilir olması, bölgeler arası farkların giderilmesi önem taşımaktadır. Kuşkusuz çocuklara ülke bütçesinden yeterli kaynak ayrılması, çocukların vazgeçilmez hakkıdır. Aile ve çocuk yardımları, Avrupa ülkelerinde çocuk yoksulluğu ile mücadelenin önemli sosyal politika araçlarıdır. Bu politikalar çocuk yardımları, ailelere çocuk bakım desteği, çocuklu ailelerden vergi indirimi ve çocukların eğitim sistemi içerisinde desteklenmeleri gibi programları kapsamaktadır. Farklı ülkelerde bu yardımların kapsamı farklı olmakla birlikte çocuk yoksulluğu ile mücadelede hepsi de önem taşımaktadır. Hane halkı gelirinin yeterli olduğu ülkelerde çocuk yardımları kesilse dahi çocuklar

yoksulluktan korunmaktadır. Çocukların yoksulluğunu ortadan kaldırmak için ailelere çocukların ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri asgari bir gelirin sağlanması önemlidir. Özellikle Türkiye gibi çocukların çalıştırılarak aile gelirine katkıda bulunduğu ülkelerde düşünülmesi gereken önemli bir sosyal politikadır. Çocuk yoksulluğu ile mücadele, evrensel hak temelli bir Sosyal Devlet yaklaşımı gerektirmektedir. Çocuğun ağır iş koşulları, sokak, fuhuş ile tanışıp kendi çocukluğu ve içinde yaşadığı toplum ile bağlarını koparmasına izin vermeden, çocuk odaklı sosyal içerme politikalarının geliştirilmesine ihtiyaç vardır. Sosyal Devlet' in sosyal içerme politikaları, ulaşılabilir evrensel sosyal hizmetleri, çocukların ve ailelerinin sosyal güvence ve sosyal yardım haklarını, eğitim ve sağlık haklarını güvence altına almalıdır (Altuntaş, 2010: 180-181).

Ele alınması gereken diğer bir konuda çocuğun eğitim sürecinden kopuşudur. Aile gelirinin yetersizliği çocuklarını eğitim sürecinin dışına itmektir. Çocuğun eğitim maliyetinin karşılanamaması eğitimin dışında kalmasına yol açmaktadır. Burada yapılması gereken çocukların eğitiminin finanse edilmesidir.

Çalışan çocukların korunmasını amaçlayan yasal düzenlemeler uluslararası standartlara uyum sağlayacak şekilde, mevzuat oluşturulmalı ve etkin bir biçimde uygulanmalıdır. Bu, ülkenin gereksinimine uygun olarak yapılmalıdır. Eğitim ve okul, çocuk işçiliğini sona erdirmeye en etkili araçtır. Hem temel eğitim hem de mesleki eğitim yaygınlaştırılmalıdır. Eğitimin doğrudan ve dolaylı maliyetleri, yoksul ailelerin de katlanabileceği duruma getirilmeli, eğitimin kalitesi yükseltilmeli ve gelecekte istihdam olanağı sağlar duruma getirilmelidir. Yerel yönetim, yerel kurum ve kuruluşlar, dünyadaki gelişmiş modellerden de yararlanarak çalışan çocukların sorunlarıyla ilgilenmeli; yeni projeler geliştirmelidir. Kamuoyunun duyarlılığı artırılmalı ve çocuk işçiliğinin en kötü biçimleriyle mücadelede kamuoyunun desteği alınmalıdır. Çocuk işçiliği konusunda kamuoyu bilgilendirilmeli ve duyarlılaştırılmalıdır. Çocuk işçiliği ile ülkedeki tüm taraflar birlikte ve koordineli bir şekilde mücadele etmelidir. Bu konuda hükümetler, işçi ve işveren kuruluşları, sivil toplum kuruluşları, üniversiteler birlikte hareket etmelidir.

Başlayan ve önemli mesafeler kaydeden ILO/IPEC kapsamındaki çalışmaların, daha da genişletilerek sürdürülmesi konusunda, bu kurumları destekleyici politikalar geliştirilmeli ve ilgili kurumların sürdürdüğü projelerin de sürekliliği sağlanmalıdır. ILO'nun da tavsiye ettiği gibi öncelikle kısa dönemde, kabul edilemez istihdam biçimlerinde çalışan çocuklara (kölelik, fahişelik, uyuşturucu ticareti vs.), ağır ve tehlikeli işlerde çalışanlara (maden taş ocaklar vs.) ve en korumasız gruplara (12 yaşın altındakiler ve kız çocukları) ulaşılmalıdır (Tor, 2010: 41).

Çocuk ve genç işçiliğiyle mücadele uluslararası konjonktüre uygun iki aşamada değerlendirilmelidir. Bunun birincisi çocuk ve gençlerin çalışma hayatında istihdamlarının azaltılması, mevcut çalışanların şartlarının iyileştirilmesidir. Değişik sebeplerle küçüklerin çalışması bir yere kadar engellenemiyorsa bile onların ağır, tehlikeli ve yüksek riskli işlerde diğer bir anlatımla en kötü biçimde çalıştırılmalarının önüne geçilmesi gerekmektedir. İkincisi ve asıl olması gereken aşama da çocuk ve genç işçiliğinin uzun vadede tamamen ortadan kaldırılmasıdır. Bu aşamanın gerçekleştirilmesi başta işveren, çocuk-genç ve ebeveynlerin bilinçlendirilmesi olmak üzere eğitim, denetim, siyasi ve ekonomik istikrar, işsizliğin önlenmesi ve yetişkinler için çalışma alanlarının artırılması gibi yoğun bir çaba ve süreci gerektirmektedir. Bu mücadele için en büyük rol, insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli koşulları hazırlama görevi bulunan sosyal hukuk devletine düşmektedir. Bu konuda resmi kurumlara ve sivil toplum örgütlerine de önemli görevler düşmektedir. ILO'nun IPEC kapsamında çeşitli resmi kurum ve sivil toplum örgütleri tarafından yürütülen projelerle, model olarak gösterilebilecek başarılı çalışmalarda ve uygulamalarda bulunmaktadır. Bu faaliyetler artırılarak sürdürülmelidir. Sevindirici olan, özellikle günümüzde çalışan çocukları koruma tedbirlerinin bir ivme kazanmasıdır. Birleşmiş Milletler'in bildiri ve sözleşmeleri, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün sözleşme ve tavsiye kararları, çocuk istihdamının sona erdirilmesi konusunda uluslararası ve ulusal düzeyde gayretler, çocuk istihdamının geleceği açısından umut verici olarak değerlendirilebilir (Dinç, 2008: 123).

Çocuk emeği sorununu aşmada çeşitli kuruluşlar güç birliği yapmıştır. Sanayideki çocukların durumunu başta Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, İş Teftiş Kurulu olmak üzere, işçi ve işveren sendikaları takip etmiştir. Mesleki Eğitim girişimleri Milli Eğitim Bakanlığı tarafından koordine edilmiştir ancak sendikalar ve Mesleki Eğitim ve Küçük Sanayi Destekleme Vakfı (MEKSA) gibi Sivil Toplum Kuruluşları (STK) lar da mesleki eğitim sağlamada etkin olmuştur. Diğer taraftan belediyeler ve Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK) öncelikle sokakta çalışan çocuklarla ilgilenmiştir. Çalışan çocuklarla ilgili sağlık konularında ise FİŞEK Sağlık Enstitüsü öncü rolü üstlenmiştir. Bilgi derlemede TÜİK büyük ölçekli anketler düzenlerken, diğer katılımcılar bu çalışmalarını küçük ölçekli özel araştırmalarla desteklemiştir. Hemen tüm sosyal taraflar farkındalık yaratma ve duyarlılık artırma faaliyetlerinde bulunmuştur. Konuyla ilgili önemli adımlar atılmış olmasına rağmen çocuk işçiliği konusunda hala yapılacak pek çok iş vardır. Çocuklar hala kapasitelerine uymayan işlerde, çok az ücret karşılığında uzun saatler çalışmakta ve yaşlarına uygun olmayan sorumluluklar üstlenmektedirler. Çoğu zaman işgücünde yer almak okulu terk etmek anlamına da gelmektedir. Çocuk işçi olmak psikososyal gelişimde, çocukluk evresini hızla geçerek, çok erken yaşta küçük yetişkinler olmak anlamına gelmektedir. Gerçekten de çocuk işçiler, ağır çalışma koşullarından ziyade, işyerlerinde ciddiye alınmamaktan ve kendilerine yetişkin gibi davranılmasından şikayet etmektedirler. Eğitim konusunda da daha farklı bir yaklaşım izlenmelidir. IPEC projeleri, çocukların okullulaşmasını kendi içinde bir politika hedefi olmaktan ziyade, bir müdahale aracı olarak görmüştür. Birçok projedeki varsayım, çocukların çalışmaya ihtiyaç duydukları ve bu nedenle okulu bıraktıkları şeklindedir. Ne var ki, çocukların eğitim getirisinin düşük olması veya eğitimin maliyetinin yüksek olması nedeniyle okula devam etmemeyi tercih etmiş olabilecekleri de göz önünde bulundurulmalıdır. Dolayısıyla, gelecekteki projelerde çocukların niçin okulu bıraktıklarının anlaşılması için çaba sarf edilmelidir. Bu bağlamda toplumsal cinsiyet, kırsal/kentsel ve bölgesel farklılaşma detaylı bir şekilde incelenmelidir (Dayıoğlu ve Gündüz Hoşgör, 2010: 131-132).

Çocuk işçiliğiyle mücadele etmek için uygulanmakta olan neoliberal politikalarından, serbest piyasa politikalarından uzaklaşılması gerekmektedir. Mevcut

kapitalist düzeni değiştiremiyorsak veya bu süreç uzun olursa, ilk yapmamız gereken, nerede olursa olsun çocuk yoksulluğu ve çocuk işçiliği konusunda bir toplumsal duyarlılık yaratmak ve hükümetleri uluslararası antlaşmaların gereğini yerine getirmeleri için zorlamaktır. Bunun yanı sıra, bu olumsuz duruma karşın alternatif yolları da geliştirilecek projelerle ortaya koymak gerekir. Çalışmak, yoksul çocukların kaderi değildir, dayatılan düzenin bir tercihidir (Toran, 2010: 310). Çocuk emeğinin ortadan kaldırılması ya da en aza indirilmesi kamu yararına uygulanacak sosyal politikalarla mümkündür. Gelir dağılımının düzeltilmesi (adil ve dengeli olması), asgari ücretin, ücretin satın alma gücünün artırılması uygulanması gereken sosyal politikalar için birer araçtır. Yoksulluğu önleyen daha birçok araçtan söz edilebilir. Türkiye'nin en temel sorunlarından biri olan işsizliğin önlenmesi gerekmektedir. Bunun için yatırımlara ve iş olanaklarının artırılmasına gerek vardır. Sadece gelir dağılımının adaletli olması yetmemektedir. Özgürlük, güvenlik, adalet ve refaha ulaşmada geliri bireylere, bölgelere adaletli ve dengeli biçimde dağıtmak gerekmektedir. Herkesi sosyal güvenlik kapsamına almak gerekir. Kayıtdışı ekonominin kontrol altına alınması çok önemlidir. Eğitim ve sağlık hizmetlerinin parasız ve kaliteli olarak verilmesi hayati bir önem taşımaktadır. Yoksul ailelere düzenli olarak yardım yapılmalıdır. Sosyal hizmetlere önem verilmeli, bu konuda daha çok yatırım yapılmalıdır (Karabulut, 2010: 344).

Çocuk ve gençlere yönelik politikaların hedefleri tüm sosyal politikalarda olduğu gibi toplumun en üst düzeydeki amaçlarıyla çakışmaktadır. Bu hedefler; sosyal gelişme, sosyal barış, sosyal adalet, sosyal denge, sosyal bütünleşme gibi başlıklar altında sıralanabilir. Tüm bu hedefler toplumun denge içinde varlığını sürdürebilmesinin, toplumsal bunalımları ve çatışmaları aşarak, sağlıklı bir toplum düzeni oluşturulmasının da ana unsurlarını belirlemektedir. Bu anlamda çocuk ve gençleri korumaya yönelik politikalar ekonomik refah artışını geniş toplum kesimlerine yaygınlaştırarak, ekonomik refahı, sosyal refaha dönüştürerek sosyal gelişme hedefine ulaşmaya yardımcı olacak bir şekilde biçimlendirilmelidir. Eğitim, sağlık gibi toplumsal hizmetlerden, ailelerin koruması altındaki çocuk ve gençler kadar yeteri ve gereğince korunmayan/korunulamayan çocuk ve gençlerinde dengeli ve adil bir şekilde yararlandırılması, ekonomik gelişmenin dalgalar halinde yayılarak

sosyal gelişmişlik farklarının giderilmesinde etkili olacaktır. Böylece toplumdaki bütün çocuk ve gençler daha iyi bir toplumsal konuma gelmede eşit yükselme şansına sahip olacak ve daha elverişsiz bir duruma düşmede eşit risklerle karşı karşıya bulunacak, başka bir anlatımla sosyal adalet de gerçekleşecektir. Ancak unutulmamalıdır ki korumaya yönelik bu politikalar hedeflerine ancak sosyal reformlar yoluyla ulaşabilirler. Bu nedenle sosyal planlama yapılmalı, yoksulluk önlenerek sosyal refah gerçekleştirilmelidir. Çalışma yaşamı da, çocuk emeğinin sömürülmesine olanak tanımayacak bir şekilde dengeye oturtulmalıdır. Böylece sosyal denge sağlanacak, toplumdaki uyuşmazlıklar, sosyal çatışmalara ya da sosyal patlamalara varmadan barışçı yollarla çözümlenerek sosyal barış hedefine de ulaşılacaktır. Toplumsal çözümler önlenerek, bir bütünleşme süreci içinde toplumun varlığı sürdürülebilecektir. Bütün bunlar yapılmaz ise, toplumda sosyal bütünleşme sağlanamayacağı için korunmamış/korunulamamış çocuk ve gençler birbirlerine ve toplumun tümüne yabancılaşabilecek ve toplumsal çözümler yaşanabilecektir. Bu ise, toplumdaki gerilim ve çatışmaları arttırarak sosyal parçalanmalara yol açabilecektir. Çocukları ve gençleri farklı risk gruplarına ayırmalı, karşılaşılabilecekleri riskleri tek tek ortaya koymalı ve her risk grubu için, karşılaşılabilecek her türlü riskte kendi özgün yapısında farklı, ancak tutarlı ve geçerli yasal düzenlemeler ortaya konulmalıdır. Mesleki standartlar iş analizine dayalı olarak belirlenmeli, çıraklık ve meslek eğitiminde uygulanacak eğitim programları bu standartlara uygun olarak hazırlanmalıdır. Çırak öğrenci istihdam edecek işyerlerinde, o mesleğin gerektirdiği bilgi, beceri ve iş alışkanlıklarını kazandıracak makine ve teçhizata sahip olma şartı aranmalı, bu şartlara sahip olmayan işyerlerinde çırak öğrenci istihdamına izin verilmemesi sağlanmalıdır. Dengeli ve adil bir gelir dağılımının sağlanmasına yönelik çalışmalar yapılmalıdır. Eğitimin sosyal bir hak olduğu unutulmaksızın, yoksul ailelerin çocukları için eğitimin ekonomik bedeli olabildiğince azaltılmalı ve kişiler salt eğitim masrafları nedeniyle bu haktan yoksun bırakılmamalıdır. Bu nedenle orta vadede yoksul çocukların eğitimini temin amacıyla ailelerine sosyal yardımlar sağlanmalı, parasız yatılı okullar yaygınlaştırılmalıdır. Çocuklara yönelik hizmet yürüten tüm kurumlarda çalışan personelin çocuk gelişimi, eğitimi, psiko-sosyal özellikleri gibi konularda özel eğitim alması ve uzmanlaşması sağlanmalıdır. Özellikle sokakta

çalışan çocuklar başta olmak üzere, görevi gereği çocuklarla sık sık karşı karşıya gelen polis ve zabitanın çocuk ve gençlere yönelik yaklaşımlarının daha olumlu olması, yaklaşımlarının şiddet içeren, rencide edici ve gurur kırıcı olmaması için polis ve zabıtaya yönelik sürekli eğitimler verilmelidir (Şişman, 2003: 21-22).

Çocuğun çalışma nedenleri arasında, ailesinin ve dolayısıyla kendisinin içinde bulunduğu ekonomik sıkıntılar önde gelmektedir. Hemen ardından da okumak istememe ya da yine ekonomik nedenli okuyamama ve son olarak da gelecek kaygısına bağlı olarak iyi bir meslek sahibi olmayı erken yaşta garanti altına almak gelmektedir. Tüm bu nedenlere genel olarak bakıldığında yapılması gereken çok açıktır. Ailelerin sosyal güvence sorununa çözüm bulmak, temel ihtiyaçlarını giderebilmek ve insanca yaşamak için gerekli olan düzenli ve yeterli gelire sahip olmalarını sağlamak, yaşam kalitelerini arttırmak öncelikli olarak ele alınması gereken konuların başında gelmektedir. Ekonomik sıkıntılarını gidermiş, çocuklarının eğitime önem veren, onları eğitim süreçlerinde destekleyen ve meslek seçimi konusunda, onların gerekli bilgi ve bilinç düzeyine ulaşmalarını sağlayan aileler oluşturulmasına çaba gösterilmelidir. Bunu gerçekleştirebilecek ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi yapıya sahip bir toplum oluşturmak en büyük sorumluluk olarak görülmektedir. Bu sayede çocuklar, belli bir takım sıkıntılar nedeniyle değil, gerçekten yapmayı istedikleri iş olduğu için farklı meslek kollarına yönelebileme fırsatını bulacaktır. Tabi ki bütün bunların sağlanmasında sorumluluk, toplumun en küçük bireyinden hükümetlere ve devlete kadar uzanmaktadır (İkizoğlu ve Önal Dölek vd.,2007: 35).

Unutmamalıdır ki, çocuklar toplumun temelleri ve geleceğidir. Toplumsal gelişmenin ön koşulu ise gelecek nesillerin sağlıklı olmasıdır. Bu nedenle çok boyutlu bir konu olan çalışan çocukların sorunlarına yönelik çözümler; hükümet ve hükümet dışı örgütlenmeler, hatta çocukların kendi örgütleri aracılığıyla kendi savunma stratejilerini geliştirmeleri ve kendi ekonomik ve sosyal durumlarını iyileştirme çabaları ile bütünleştiğinde anlam kazanacaktır.

KAYNAKÇA

AKPINAR, A. Aydın (1998). **İş Hukuku ile İlgili Mevzuat ve Yargıtay Kararları**, Adalet Yayınevi, Ankara.

AKTAY, Nizamettin- ARICI, Kadir-KAPLAN, Tuncay (2007). **İş Hukuku**, Seçkin Yayınları, Ankara.

AKTAY, A. Nizamettin-ARICI, Kadir-SENYEN/KAPLAN, E. Tuncay (2011). **İş Hukuku**, Gazi Kitabevi, Ankara.

AKYAN, Mehmet Ali-ATAK, Nazlı (2004). “*Çankırı Sanayi Sitesinde Çalışan Çocuklar ve Çalışma Koşulları*”, **Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası**, C. 57, S. 3, s. 139- 151.

AKYİĞİT, Ercan (2005). **Yeni Mevzuata Göre Hazırlanmış İş Hukuku**, Seçkin Yayınları, Ankara.

AKYİĞİT, Ercan (2008). **İçtihatlı ve Açıklamalı 4857 Sayılı İş Kanunu Şerhi**, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

AKYİĞİT, Ercan (2013). **İş Hukuku**, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

AKYÜZ, Emine (2000). **Ulusal ve Uluslararası Hukukta Çocuğun Haklarının ve Güvenliğinin Korunması**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara.

ALPAR, M. Bülent (2002). “*Kötü Şartlardaki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Önlemler Hakkında 182 Sayılı ILO Sözleşmesi ile İlgili Çalışma Hayatı Mevzuatı*”, **Kamu-İş Dergisi**, C.7, S.1, s. 1-13.

- ALTUNIŞIK, Remzi-COŞKUN, Recai-BAYRAKTAROĞLU, Serkan-YILDIRIM, Engin (2010). **Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı**, Sakarya Yayıncılık, Sakarya.
- ALTUNTAŞ, Betül (2003). **Mendile, Simite, Boyaya, Çöpe: Ankara Sokaklarında Çalışan Çocuklar**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- ALTUNTAŞ, Betül (2010). *“Türkiye’de ve Dünya’da Çocuk Emegi: Sosyal Politikalar Açısından Bir Çerçeve”*, (Derleyen, İNAL, Kemal), **Türkiye’de Çocuk Emegi**, Ütopya Yayınları, Ankara.
- AVCI, Adnan (2004). **En Son Değişikliklerle İş Mevzuatı, Açıklamalı-İçtihatlı-Uygulamalı Temel İş Kanunları**, Güncel 11. Baskı, İstanbul.
- AVCI, Artun (2011). *“Çocuk Haklarının Medya Boyutu Sözleşmeler ve Yasal Düzenlemeler”*, (Hazırlayan, ŞİRİN, Mustafa Ruhi), **Çocuk Hakları ve Medya**, Çocuk Vakfı Yayınları, İstanbul.
- AVŞAR, Zakir-ÖĞÜTOĞULLARI, Eren (2012). *“Çocuk İşçiliği ve Çocuk İşçiliği ile Mücadele Stratejileri”*, **Sosyal Güvenlik Dergisi**, C. 2, S. 1, s. 9-40.
- AYHAN, Abdurrahman (1988). *“Sosyal Güvenlik İş Güvenliği İlişkisi”*, **Eskişehir Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C. 6, S. 2, s. 421-430.
- AYHAN, Abdurrahman (1992). *“Türkiye’de Maden Kömürü İşletmelerinde Meydana Gelen Meslek Riskleri ve Sosyal Politikası (TKİ Sınırlı Sorumlu Seyitömer Linyitleri İşletmesi Müessesesi Üzerinde Bir Araştırmayla)”*, Doçentlik Tezi, Kütahya.

- AYHAN, Abdurrahman (1994). “*Türkiye’ de 18 Yaşından Küçük İşçi Çalıştırma Yasağı ve Uygulaması*”, **Eskişehir Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C.12, S.1-2, s. 115-128.
- AYHAN, Abdurrahman-SARAÇ, Coşkun (1995). “*Türkiye’de 18 Yaşından Küçük İşçi Çalıştırma Yasağı ve Uygulaması*”, **Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, C.10, S.2, s. 77-97.
- BİLGİN, Rıfat-KIZMAZ, Zahir (2010). “*Sokakta Çalışan/Yaşayan Çocuklar ve Suç: Diyarbakır Örneği*”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 9, S. 32, s. 270-311.
- BİLİR, Nazmi (2006). “*Çalışma Hayatında Bir Risk Grubu: Genç Çalışanlar (Çalışan Gençlik)*”, **Sağlık Durumları, Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi**, C. 26, S. 4.
- BOYBEK, Semiha (2009). “*Sosyal Yardım Uygulamaları ve Çocuk İşçiliği Arasındaki İlişki: Keçiören Örneği*”, Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi, Ankara.
- CENTEL, Tankut (1982). **Çocuklar ile Gençlerin İş Güvenliği**, İstanbul Üniversitesi Yayınlarından, İstanbul.
- CENTEL, Tankut (1999). **Türkiye’nin Onayladığı ILO Sözleşmeleri**, MESS Yayını, İstanbul.
- CEYLAN, Sibel Serap-METİN, Özgür (2009). “*Çıracılık Eğitime Devam Eden ve Sanayi Bölgesinde Çalışan Çocukların Çalışma Koşulları*”, **Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi**, C. 4, S. 10, s. 87-101.
- ÇELİK, Aziz (2005). “*Avrupa Sosyal Şartı ve Türkiye’ nin Çekinceleri*”, **Türk-İş Dergisi**, S. 366, s. 91-99.

- ÇELİK, Aziz (2010). “Çocuk İşçiliğinin Bitmeyen Öyküsü Üstüne”, (Derleyen, İNAL, Kemal), **Türkiye’de Çocuk Emeği**, Ütopya Yayınları, Ankara.
- ÇELİK, Nuri (2011). **İş Hukuku Dersleri Yenilenmiş 24. Baskı**, Beta Yayınları, İstanbul.
- DAYIOĞLU, Meltem-GÜNDÜZ HOŞGÖR, Ayşe (2010). “Türkiye’de Çocuk İşçiliğiyle Mücadelede İzlenen Strateji ve Yöntemler: Ipec Deneyimi”, (Derleyen, İNAL, Kemal), **Türkiye’de Çocuk Emeği**, Ütopya Yayınları, Ankara.
- DEMİRBİLEK, Sevda-SOYER, Serap (1995). “Çırakların Sosyo-Ekonomik Özellikleri Üzerine Bir Araştırma İzmir İli Örneği”, **Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, C.10, S.2.
- DEMİR, Fevzi (2011). **İş Hukuku ve Uygulaması**, Albi Yayınları, İzmir.
- DEMİR, Fevzi (2012). “Çalışma Hayatında Çocukların Korunması”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.12, S.2010, s. 547-577.
- DEMİR, Fevzi (2013). **En Son Yargıtay Kararları Işığında İş Hukuku ve Uygulaması**, Albi Yayıncılık, İzmir.
- DERECİ, Bayram (2003). **En Son Değişikliklerle Yeni İş Yasası Çalışanın, İşverenin, Yöneticinin, Hukukcunun ve Mali Müşavirin Akıl Defteri**, İnkılap Kitabevi, İstanbul.
- DİNÇ, Murat (2008). “Çocuk ve Genç İşçilerin İş Güvenliği Yönünden Korunması”, Sakarya Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya.

- EKER ÖZDENER, Olga (2010). “Adana İli Toplumsal Destek Merkezi Kayıt Tabanlı 7-15 Yaş Grubu Çalışan Çocukların Sağlık ve Sosyal Durumlarının Değerlendirilmesi”, Uzmanlık Tezi, Adana.
- ERDER, Sema (2010). “Çalışan Çocuklar: ‘Çıracak mı?’, ‘İşçi mi?’”, (Derleyen, İNAL, Kemal), **Türkiye’de Çocuk Emeği**, Ütopya Yayınları, Ankara.
- ERDER, Sema-LORDOĞLU, Kuvvet (1993). **Geleneksel Çıracılıktan Çocuk Emeğine: Bir Alan Araştırması**, Friedrich Ebert Vakfı Yayınevi, İstanbul.
- ERDOĞAN, Gülnur (2008). “Avrupa Sosyal Şartı ve Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı”, **TBB Dergisi**, C. 2, S. 77, s. 123-165.
- ERDOĞAN, Gürbüz (2009). **İş ve Sosyal Güvenlik Hukuku**, Detay Yayıncılık, Ankara.
- ERDOĞAN, Özlem Nazan-KARACAN, Esin (2011). “İşçi Sağlığı ve İş Güvenliğine İnsan Kaynakları Yönetimi Fonksiyonları Açısından Çözümsel Bir Yaklaşım”, **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C. 21, S. 1.
- ERKUL, İhsan (2010). **İşverenin 4857 Sayılı İş Kanunundan Doğan Hakları, Yükümleri ve Sorumlulukları**, Ayrıntı Basımevi, Ankara.
- ERTAN, İzzet Mert (2008). “Ulusalüstü İnsan Hakları Hukuku ve Türk Hukukunda Asgari Çıracılık Yaşı”, **Çalışma ve Toplum Dergisi**, C. 2, S. 411, s. 173-198.
- FİDAN, Fatma (2004). “Çalışan Çocuk Olgusuna Sosyo-Psikolojik Bakış Sanayide Çalışan Çocuklar Örneği”, **Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 4, S. 1, s. 30-49.

- GÖKALP, Özge Tuçe (2011). “*Türk İş Hukukunda Çocuk İşçi Çalıştırma*”, **Electronic Journal of Vocational Colleges**, C. 2, S. 1, s. 125-135.
- GÜNEŞ, Fadime-KARAGÖL, Erdal Tanas (2013). “*Puan Projesi: Sosyal Yardım Yararlanıcılarının Sosyolojik Özellikleri*”, (Editör, TUNA, Muammer), **Uluslar arası Katılımlı VII. Ulusal Sosyoloji Kongresi Yeni Toplumsal Yapılanmalar: Geçişler, Kesişmeler, Sapmalar Bildiri Kitabı**, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Muğla.
- GÜNÖZ, Mustafa (2007). “*Türkiye’de Çocuk İşçiliği Sorunu ve Çözüm Önerileri*”, Uzmanlık Tezi, Ankara.
- GÜVEN, Ercan-AYDIN, Ufuk (2007). **Bireysel İş Hukuku**, Nisan Kitabevi, Eskişehir.
- İKİZOĞLU, Musa-ÖNAL DÖLEK, Bilge-GÖKÇEARSLAN ÇİFCİ, Elif (2007). “*Çalışan Çocukların Sorunları ve Geleceğe İlişkin Beklentileri*”, **Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi**, C. 18, S. 2, s. 21-36.
- İş ve Sosyal Güvenlik Mevzuatı (2011). Yargı Yayınevi, Ankara.
- KARABULUT, Özcan (2010). “*Çocuklara ‘Vefa Borcu’ muz Olduğu İçin, Romanın Katmanlarından Birini de Çocuk İşçiler Oluşturdu*”, (Derleyen, İNAL, Kemal), **Türkiye’de Çocuk Emegi**, Ütopya Yayınları, Ankara.
- KARABULUT, Özcan (2011). **Metal İşkolunda İş Sağlığı ve Güvenliği**, Türk Metal Sendikası Yayınları, Ankara.
- KARAKAŞ, İsa (2007). **İş Sağlığı ve İş Güvenliği Mevzuatı Uygulama Rehberi**, Adalet Yayınevi, Ankara.
- KARAMAN, Banu-ÖZÇALIK, Melih (2007). “*Türkiye’de Gelir Dağılımı Eşitsizliğinin Bir Sonucu: Çocuk İşgücü*”, **Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, C. 14, S. 1, s. 26-41.

- KARATEKİN, Serhat (2009). “*Türkiye’de Çocuk İşçiliği*”, **Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (TÜRK-İŞ)**, S.385.
- KAYHAN, Necati (2012). “*Çocuk İşçiliği, Ipec Deneyimi Işığında Sanayide Çalışan Çocukların Sorunları*”, **Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi**, C.4, S.1, s. 187-200.
- MAKAL, Ahmet (2007). **Ameleden İşçiye Erken Cumhuriyet Dönemi Emek Tarihi Çalışmaları**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- ÖZDEMİR, Cumhur Sinan (2007). **Soru ve Cevaplarla İş Kanunu Uygulama Rehberi**, Adalet Yayınevi, Ankara.
- ÖZDEMİR, Cumhur Sinan (2007). **1000 Yargıtay Kararı Açıklamalı İş Kanunu**, Adalet Yayınevi, Ankara.
- ÖZMEN, Remzi (2003). **İş Kanunu ve İlgili Mevzuat**, Seçkin Yayınları, Ankara.
- SUNAL, Onur (2009). “*Çocuğa Yönelik Sosyal Politika*”, Doktora Tezi, Ankara.
- SÜMER, Haluk Hadi (2011). **İş Hukuku**, Mimoza Yayınları, Konya.
- SÜZEK, Sarper (2006). **İş Hukuku**, Beta Yayınları, İstanbul.
- SÜZEK, Sarper (2011). **İş Hukuku**, Beta Yayınları, İstanbul.
- ŞAKAR, Müjdat (2011). **İş Hukuku Uygulaması Yenilenmiş ve Genişletilmiş 9. Baskı**, Beta Yayınları, İstanbul.
- ŞEN, Murat (2003). **Türkiye Cumhuriyeti’nin Onayladığı İş ve Sosyal Güvenlik Hukuku Alanındaki Çok Taraflı Uluslararası Sözleşmeler**, Türk Ağır Sanayii ve Hizmet Sektörü Kamu İşverenleri Sendikası Yayını, Ankara.

ŞİŞMAN, Yener (2003). “*Sosyal Politika Açısından Türkiye’de Çocuk ve Genç İşgücü*”, **Kamu-İş Dergisi**, C. 7, S. 2, s. 2-34.

ŞİŞMAN, Yener (2006). “*Sokakta Çalışan Çocukların Yasam Koşulları ve Gelecek Beklentileri*”, **Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 6, S. 2, s. 251-275.

TAŞOĞLU, Jale-TOZKOPARAN, Güler (2011). “*İş Sağlığı ve Güvenliği Uygulamaları ile İlgili İşgörenlerin Tutumlarını Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma*”, **Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C. 30, S. 1, s. 182-209.

T.C. Anayasası (2010). Kılavuz Yayınları, İstanbul.

TOPÇUOĞLU, İlyas (2009). **4857 Sayılı İş Kanunu Işığında Türk Hukukunda Fazla Saatlerle Çalışma**, Türk Ağır Sanayii ve Hizmet Sektörü Kamu İşverenleri Sendikası (TÜHİS), Ankara.

TOR, Hacer (2010). “*Türkiye’de Çocuk İşçiliğinin Boyutları*”, **Journal of World of Turks**, C. 2, S. 2, s. 25-41.

TORAN, Mehmet (2010). “*Yoksul Çocukların Kaderi: Çalışmak!*”, (Derleyen, İNAL, Kemal), **Türkiye’de Çocuk Emegi**, Ütopya Yayınları, Ankara.

TOZAN, Celal (2011). **İş Kazaları ve Meslek Hastalığı Uygulamaları**, Türk Metal Sendikası Yayınları, Ankara.

TUNA, Muammer (2012). “*Niceliksel Araştırma*”, (Editör, TUNA, Muammer), **Sosyolojiye Giriş Sosyolojinin Temel Tartışmaları**, Detay Yayıncılık, Ankara.

TÜRKOĞLU, Hakan (2009). “Isparta Merkez Küçük Sanayi Sitesinde Oto Tamirhanelerinde Çalışan Çocuk İşçilerin Sosyodemografik Özelliklerinin ve İşyerinde Karşılaştıkları Şiddetin Belirlenmesi” , Uzmanlık Tezi, Isparta.

Uluslararası İşçi Dayanışma Derneği (2012) www. uidder. org, (E.T. 08.04.2014).

URHANOĞLU CENGİZ, İftar (2012). “4857 Sayılı İş Kanununa Göre Çocuk ve Gençlerin İş Sözleşmesi Ehliyetlerinin Sınırlandırılmasına Yönelik Düzenlemeler” , **TBB Dergisi**, C. 22, S. 1, s. 204-230.

UŞAN, Fatih M. (1994). **Çıracılık Sözleşmesi**, Mimoza Yayınları, Konya.

YAZAR, Berna (2012). “Uluslararası Çalışma Örgütü- Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Uluslararası Programı” , **Çalışma ve Sosyal Güvenlik Eğitim ve Araştırma Merkezi (ÇASGEM)**, S.4.

YILDIRIM, H. OKAN (2008). “Dünyada ve Türkiye’de Çocuk İşçiliği ve Özel Bir Örnek Olarak İstanbul İlinde Otomotiv Küçük Sanayii’nde Çalışan Çocuk İşçi ve Çıracılar” , Kadir Has Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

YILDIZBAŞ, Füsün (2005). “Bolu İli’nde Sokakta Çalışan Çocukların Sorunları ve Sokakta Çalışma Nedenleri Üzerine Bir Araştırma” , **Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C. 2, S. 11, s. 271-287.

YILMAZ, Ulviye-BAYAT, Meral (2005). “Oto Tamirhanelerinde Çalışan Çocuk İşçilerin Sağlıklarını Koruyucu Davranışları İle İş Ortamı ve Çalışma Koşullarının Değerlendirilmesi” , **Sağlık Bilimleri Dergisi**, Ek Sayı: Hemşirelik Özel Sayısı, s. 37-44.

EK 1. ARAŞTIRMA ÖRNEKLEMİNE İLİŞKİN BİLGİLER

RUMUZ	YAŞ	EĞİTİM DURUMU	ÇALIŞMA ALANI
Ahmet	18 yaşında	Lise Terk	Elektro Mekanikerlik
Ali	16 yaşında	Lise Terk	Elektro Mekanikerlik
Mehmet	16 yaşında	İlkokul	Elektro Mekanikerlik
Osman	17 yaşında	Lise Terk	İş Makinası Tamircisi
Tahsin	17 yaşında	Lise Terk	Otogaz LPG Tesisatçısı
Emre	17 yaşında	Ortaokul	İş Makinası Tamircisi
Zeki	17 yaşında	Lise Terk	Ön Düzen Ayar ve Lastikçilik
Mert	16 yaşında	Lise Terk	Elektro Mekanikerlik
İsmail	17 yaşında	Lise Terk	Elektro Mekanikerlik
Yusuf	17 yaşında	İlkokul	Oto Mekanikerlik
Samet	17 yaşında	Lise Terk	Ön Düzen Ayar ve Lastikçilik
Ömer	16 yaşında	Lise Terk	Yedek Parça Tamircisi
Tayfun	16 yaşında	Lise Terk	Oto Mekanikerlik
Ufuk	17 yaşında	Lise Terk	Motor Tamircisi
Uğur	17 yaşında	Lise Terk	İş Makinası Tamircisi
Volkan	17 yaşında	Ortaokul	Elektro Mekanikerlik
Fatih	17 yaşında	Ortaokul	Oto Elektrik
Gökay	17 yaşında	Açık Lise Okuyor	Oto Elektrik
Gültekin	17 yaşında	Lise Terk	Oto Elektrik
Efe	17 yaşında	İlkokul	Otomotiv Gövdecilik
Ferhat	16 yaşında	Lise Terk	İş Makinası Tamircisi
Aydın	17 yaşında	Açık Lise Okuyor	Motorlu Araçlar
Nihat	15 yaşında	Açık Lise Okuyor	Motorlu Araçlar
Mustafa	17 yaşında	Lise Terk	Oto Mekanikerlik
Ünal	18 yaşında	Lise Terk	Oto Mekanikerlik
Can	17 yaşında	Lise Terk	Oto Mekanikerlik

Çocukların gerçek isimleri gizli tutulup, bunun yerine rumuz kullanılmıştır.

EK 2. ARAŞTIRMADA KULLANILAN GÖRÜŞME SORULARINA İLİŞKİN BİLGİLER

- 1.Eğitim durumunuz nedir?
- 2.Kaç yaşındasınız?
- 3.Kimle yaşıyorsunuz? Eviniz kendi eviniz mi, kira mı?
- 4.Kaç kardeşiniz? Kardeşiniz varsa, çalışıyor mu okuyor mu?
- 5.Annenizin eğitim durumu nedir?
- 6.Babanızın eğitim durumu nedir?
- 7.Anne ve babanız çalışıyor mu veya emekli mi?
- 8.Ailenizin aylık gelir durumu nedir?
- 9.Çıraklık eğitimine devam etme nedeniniz nedir? (Meslek sahibi olabilmek için mi?, Okula devam etmek istemediğiniz için mi?, Ailenin geçimine katkıda bulunmak için mi?)
- 10.Çalıştığınız işyeri ortamını nasıl değerlendirirsiniz? Yeterli aydınlatma, ısıtma, havalandırma mevcut mu? İşyerinizde sağlıkla ilgili karşılaştığınız riskler var mı?
- 11.İşyerinizde size yeterli araç ve gereç sağlanıyor mu?(Koruyucu önlemler, kask, maske vs..)
12. İşyerinizde size yemek veriliyor mu?
- 13.İşyerinizden okul için izin alırken problem yaşıyor musunuz?
- 14.İşyerinizde gücünüzü aşan işler yapıyor musunuz?
- 15.Ortalama günlük çalışma süreniz ne kadar?
- 16.Yazılı olarak yapılmış çıraklık sözleşmeniz var mı?
- 17.Ücretiniz nasıl belirlenmektedir? Ne kadardır?
- 18.Gün içinde ara dinlenmeniz ne kadardır?
- 19.Tatil hakkı uygulaması yapılmakta mıdır? (yıllık ücretli izin, hafta tatili)(ücretli, ücretsiz)
20. Çıraklık sigortanız var mı?
- 21.Sağlık muayeneniz var mı? Ne kadar bir sürede yenilenmektedir?
- 22.İşyerinde iş kazasına uğradınız mı?
- 23.Yaptığımız işten dolayı bir hastalığa yakalandınız mı?

- 24.İşyerinde çalışma ortamlarınız nasıl, sağlık ve iş güvenliği şartları yeterli mi?
- 25.Theorik eğitiminize uygun pratik eğitim alabiliyor musunuz?
- 26.İşyerinize ne ile gidip geliyorsunuz?
- 27.Haftada kaç gün Mesleki Eğitim Merkezi'nde teorik eğitim alıyorsunuz?
Kaç gün işyerine gidip pratik eğitim alıyorsunuz?
- 28.İşyerinizde size pratik eğitim veren işverenin usta eğitici belgesi var mı?
- 29.Gelecekle ilgili planlarınız nelerdir? Bu işte devam etmek istiyor musunuz?

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : YELİZ USLU
Doğum Yeri : ÇATALCA/İSTANBUL
Doğum Yılı : 06.12.1989
Medeni Hali : BEKAR

EĞİTİM VE AKADEMİK BİLGİLER

Lise (2003-2007) : İSTANBUL TİCARET ODASI ÇATALCA ÇOK
PRORAMLI LİSESİ

Lisans (2008-2012) : MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ/ İKTİSADİ
VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ/ÇALIŞMA
EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ BÖLÜMÜ

Yabancı Dil : İngilizce